

Passé

Tidsskrift for historiestuderende

Nr. 19, 2023

Passé - Tidsskrift for historiestuderende

Nr. 19, 2023

1. udgave. 1. oplag

Saxo-Instituttet

Københavns Universitet

Karen Blixens Plads 8, 2300 København S

Chefredaktører: Amanda Diane Petersen, Ida Kaae Antonisen & Martin van Soest

Redaktion: Amanda Diane Petersen, Asger Lauge Just Hansen, Benjamin Steffensen, Bodil Knutsen, Frederikke Skov Smørum, Ida Kaae Antonisen, Martin van Soest, Oliver Arlt Jensen, Rasmus Festerling Sørensen, Sara Bazi, Signe Regitze Hansen

Layout: Amanda Diane Petersen, Martin van Soest, Sara Bazi

Henvendelser, redaktionsmæssige o.a.:
tidsskriftetpasse@gmail.com

© 2023 Tidsskriftet Passé og bidragsyderne
Udgivet med midler fra studiemiljøpuljen

Omslag:

Louis Daguerre, *The Ruins of Holyrood Chapel*, 1824

Kilde: Wikimedia Commons

Kære læser

AI og chatbots har fyldt rigtig meget i offentligheden og måske særligt i den akademiske verden det sidste år. Disse teknologier, som nu er blevet tilgængelige på en helt ny måde, byder på udfordringer (og, ikke at forglemme, muligheder) for nær sagt alle aktører ved universiteterne: forskere, undervisere og studerende.

Hvis det ikke er frygten for at blive overflødiggjort af teknologiens evne til tilsyneladende at effektivisere store dele af det, vi kan, er det usikkerheden omkring, om vi er i stand til at vurdere, om noget er produceret af et menneske eller en maskine.

I den udstrækning en chatbot kan skrive en formelt set god opgave, skal studerende potentielt acceptere en lavere karakter ved at lade være med at bruge den. Alternativt kan de fristes til at bruge den på bekostning af deres læringsudbytte. Det sætter virkelig problemstillingen omkring resultater og faktisk læringsudbytte, eller dannelse, om I vil, på spidsen.

De klogeste blandt os bruger chatbots som et hvilket som helst andet hjælpemiddel, eksempelvis til at forbedre vores sprog, i stedet for at gøre os selv den store bjørnetjeneste, det ville være at lade en maskine "tænke" for os.

Det bedste og vigtigste, vi kan gøre i mødet med AI og chatbots, er at beholde vores kritiske sans, om vi vælger at tage dem i brug selv eller ej.

Men kære læser, *Passé* er menneskeskabt og et eksempel på ti års generationer af videreformidlet viden og overført fællesskab. Det er derfor, med kriblende fingre og levende trang til at skabe, at vi byder jer velkommen til *ti år med Passé*. Må *Passé* få ti år til med liv og lyst.

Tak til studiemiljøpuljen for støtten, og ikke mindst tak til alle *Passé*'s forskellige redaktører og bidragsydere gennem ti år. Velkommen til nittende udgave af *Passé*.

God læselyst!

På vegne af redaktionen,

Martin van Soest, Ida Kaae Antonisen &
Amanda Diane Petersen

Chefredaktører på *Passé*

INDHOLD

- 6 **Skab overblik!**
Fire perspektiver på krigen i Ukraine
af Philipp Zhuravlev
- 14 **Skamfuldt at være rig?**
Om forholdet mellem rig og fattig i det antikke
athenske demokrati
af Emil Theodor Lou Hansen
- 24 **Understanding Mental Illnesses throughout
History**
Will they ever be considered “normal”?
af Sarah-Sofie Schou Schaufus
- 35 **Den middelalderlige varulv**
og dens renæssance i det 12. århundrede
af Amanda Diane Petersen
- 54 **Opførelsen af det tredje Christiansborg 1907-1928**
af Johan Molin Surland

- 64 **Yonaoshi: Social Banditry and Millenarianism?**
Exploring Hobsbawm's primitive Rebels in a Japanese
Context
af Martin van Soest
- 75 **Da individet blev synliggjort**
Overvågning og disciplin under Den franske
revolution
af Sara Bazi
- 89 **Herrens bord**
William Lauds alterpolitik i 1630'ernes England
af Ida Kaae Antonisen
- 104 **The Wilde Imperialism**
af Frederikke Skov Smørum
- 110 **Forfatter til ny roman om Louis Pio: "Det er i de
små mellemrum, historien findes"**
*af Asger Lauge Just Hansen, Ida Kaae Antonisen og
Sara Bazi*
- 116 **Passés kryds og tværs**
Har du fulgt med?
af Sara Bazi

Skab overblik!

Fire perspektiver på krigen i Ukraine

af Philipp Zhuravlev

Hvor er det svært at leve i verden, når ingen er i krig med Rusland. Sådan skrev russisk propaganda i 2021 om krigen i Ukraine. At leve under Putins regime har sin egne former for undertrykkelse; man taber sigt over, hvad der er sandt, og vigtigst af alt, hvordan man kommer frem til sandheden. Propagandaens mission minder om det uofficielle mantra i tobaksindustriens handelsgruppe, Tobacco Institute (1958-1991): “Tvivl er vores produkt”.

Forskere er nu forpligtet til at gøre deres part og gå i kamp mod løgn og tvivl. Hvad mener de så om krigen i Ukraine? Man kan selvfølgelig ikke karakterisere et helt forskningsfelt - international politik - som en monolit, og her er der udvalgt fire forskellige måder at se krigen i Ukraine på.

Neorealisternes tilgang: Intet over eller under staten

Den neorealistiske tilgang lægger subjektive idealer til side og forsøger at forstå konflikten fra begge sider. Deres tilgang sætter staters sikkerhedsinteresse over idealer, og her har NATO en interesse i at udvide deres interessesfære i Europa. Rusland ønsker det samme, men har fejlet og føler sig nu truet. Neorealismen behandler altså emnet som en magtkamp mellem Ruslands militære alliance, Den Kollektive Sikkerhedspagt

(CSTO), og NATO - en organisation, som neorealisterne bestemt ville anse som et udtryk for Amerikas forsvarsambitioner.

Med disse briller går verden fra en unipolær verdensorden domineret af USA tilbage til en bipolar magtbalanceorden, som den så ud under den kolde krig. Tiden efter Sovjetunionens fald og op til i dag bliver derved en undtagelse i historien. Hvorvidt krigen i Ukraine i skrivende stund kan siges at være en stedfortræderkrig med Rusland på den ene side og NATO på den anden handler primært om fortolkning og intention, men resultatet er det samme: en stærk antagonisme mellem Rusland og NATO, hvis økonomiske, politiske og militære konsekvenser krydser Ukraines grænser.

Lande, der hverken er en del af CSTO eller

NATO - eksempelvis Georgien og Ukraine - skal ses som stødpudestater, hvorpå to supermagter forsøger at udøve indflydelse. Dette har USA succes med, da Georgien og Ukraine sammen med Finland og Sverige er medlemmer af Enhanced Opportunity Partner, hvilket knytter dem tættere til NATO med et fuldbyrdigt medlemskab som det endelige mål.

Ruslands interesser under Krigen i Sydossetien (2008) var at stoppe Georgien fra at tilslutte sig NATO. Nu - 14 år senere - ligger interesserne ligeledes i at stoppe Ukraine fra at tilslutte sig NATO. Her ville neorealisterne vægte hver enkelt stats behov for *sikkerhed*, i hvad de ser som et anarkisk internationalt system. At systemet er anarkisk, ville neorealisterne begrunde med, at Rusland jo netop har været i stand til at træde ind og begå krigsforbrydelser på trods af samtlige internationale konventioners og institutioners opposition imod angrebskrige.

Liberalisternes tilgang: Krigen er et udtryk for Ruslands magtambitioner

Ifølge den liberalistiske teori bygger varig fred på gensidig økonomisk og teknologisk afhængighed mellem lande, tætte diplomatiske forbindelser og stærke demokratiske institutioner. Et eksempel kunne være Danmark og Sverige, der begge er stabile demokratier med økonomiske og kulturelle bånd så tætte og komplicerede, at det ville være

fuldkommen utænkeligt at forestille sig en krig imellem de to lande.

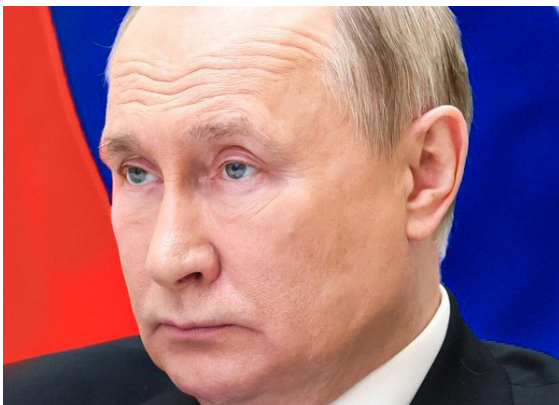
Omvendt forholder det sig mellem Rusland og Vesten; efter 2014, hvor Rusland uofficielt annekterede Krim, har Vestens syn på Rusland i stigende grad været præget af mistillid, hvilket kun forstærkedes efter invasionen, der førte til massive teknologiske og økonomiske sanktioner mod Rusland. På samme tid har Rusland oplevet *democratic backsliding*, hvorfor de fleste forskere er enige om at klassificere det nuværende politiske system som et autoritært styre.

Derfor bliver Rusland - på baggrund af deres autokratiske styre - betragtet som en trussel for verdensfreden; krigen anses derved som et udtryk for Ruslands magtambitioner - og ikke at de føler sig truet.

Hos liberalisterne er der fremtrædende indenrigspolitiske overvejelser i spil. Ruslands fødselsrate falder og accelerer imod et demografisk sammenbrud næste generation - der er brug for flere russere. Krige samler folket, og krigslykke øger befolkningens støtte til Putin, som det eksempelvis gjorde i Ruslands annektering af Krim i 2014. Dette kan være særligt relevant for Rusland, da der under coronakrisen i 2020 var et drastisk fald i både tillid til staten og økonomisk velstand.

Volodymyr Zelenskyj. Kilde: Wikimedia Commons.

Vladimir Putin. Kilde: Wikimedia Commons.

Den Engelske Skoles tilgang: Normer har indflydelse

Den Engelske Skole fokuserer bredt forstået på normer og institutioner - eksempelvis diplomatisk immunitet og krigsforbryderdomstole. Disse normer og institutioner fungerer derved som “spillereglerne” for krigsførsel.

Rusland blev nødt til at spille med på bestemte spilleregler specifikt, når det kommer til begrundelsen for og retorikken bag krigen. Præsident Putin anerkendte få dage inden krigen de to marionet- og quasistater Luhansk og Donetsk, og deres “ret til selvbestemmelse” blev krigens anledning. I krigserklæringen annoncerede Putin, at han ikke havde nogen planer om at besætte ukrainsk jord, og at han støttede det ukrainske folks ret til selvbestemmelse. Disse to eksempler

appellerer til to normer, der gælder indenfor det nutidige internationale samfund: *suverænitetsprincippet*, altså princippet om, at folk har ret til selvbestemmelse, samt *ikke-interventionsprincippet*, som er princippet om, at lande ikke bør besættes af andre. Havde krigen fundet sted mellem midten af 1800-tallet og 1. Verdenskrig ville andre normer have gjort sig gældende.

Udover normer og institutioner lader Den Engelske Skole sig inspirere af liberalisterne og neorealisterne; det internationale samfund anses på den ene side som principielt fredssøgende og på den anden side som hierarkisk og styret af sikkerhedsinteresser.

Konstruktivismens tilgang: Ændring i Østeuropas status quo

Ligesom Den Engelske Skole ville konstruktivisternes i dette tilfælde have mere at sige om detaljer end indramning og årsagsforklaringer. Specifikt betragtes det “internationale samfund” som en art konstruktion, der blandt andet påvirkes af statslige aktører og kulturelle aspekter.

Eksempelvis anvendtes begrebet “broderfolk” af tidligere russiske statsledere i ønsket om at forbinde den slaviske kulturelle sfære enten militært eller fredeligt. Russiske magthavere har siden tsardømmet og Stalintiden anvendt begrebet til at legitimere annektering af slaviske befolkningsgrupper - også

når modparten har været uvillig.

Med krigens udbrud har Putin anvendt begrebet “denazificering” med hensyn til krigen i Ukraine, og brugen af ordet “nazisme” er eksploderet i russiske medier siden krigens begyndelse. Ordet “nazist” resonerer nemlig blandt russere på en anden måde end det gør i Vesten, da nazismen er forbundet med en eksistentiel livstrussel for Rusland. Landet har trods kaldt 2. Verdenskrig for “Den Store Fædrelandskrig” siden Stalins styre, og det russiske folk led de største tab blandt de allierede med hensyn til absolutte dødstal.

Her ser man hvordan aktører - i dette tilfælde russisk propaganda - kan forme et nyt østeuropæisk *status quo*. Ukraine går fra at være et “broderfolk” til at blive en fjende og livstrussel. En konstruktivist vil derfor sandsynligvis forudsige, at Ukraine og Rusland ikke kommer til at opretholde vedvarende forbindelser i det nutidige internationale system, selv efter en potentiel fredsaftale.

Hjerteblod

af Lene Fagerlund Larsen, medstifter af Passé

”Jeg giver det et par år,” sagde han og tilføjede mildt ”sådan noget overlever jo sjældent et generationsskifte.” Der er nu ikke noget herligere end en udokumenteret anekdote i et seriøst, fagfællebedømt tidsskrift som Passé, men ophavet til udtalelsen må hellere forblive anonym. Den viste sig nemlig at være helt ved siden af. Jeg kan dog afsløre, at bemærkningen blev gjort i forbindelse med udgivelsen af første nummer af bladet, du har i hænderne lige nu. Det er ti år siden.

Passé blev født i efteråret 2012. Det var på et møde arrangeret af pilotprojektet ’Det Anderledes Læringsmiljø’ (’DAL’), der havde til opgave at søsætte studenterdrevne projekter, som måske kunne være lærerige på en anderledes måde. DAL sørgede for kaffe og kage og et forum, hvor alle ideer var velkomne. Vi var omkring 30 studerende på tværs af årgange. De fleste af os var enige om, at et tidsskrift var en god idé. Det skulle være af studerede til studerende. Det skulle være fagfællebedømt og lødigt. Gerne mindre støvet og brunt end Historisk Tidsskrift.

Næste møde blev arrangeret af os 17, som blev Passés første redaktion.

Hvad skulle tidsskriftet hedde? ’Tidsskrift for historiestuderende’ var temmelig støvet – den gik ikke. Vi blev enige om Passé. Jeg husker det som en kommentar på den humaniorabashing, der var undervejs allerede dengang. ’Hvad skal vi med alle de historikere? Er deres viden ikke ude af trit med vores samtid, passé?’ Selvfølgelig ikke. Viden er værdifuld i sig selv. Historie kan aldrig blive passé – det ville Passés skribenter bevise i den mangfoldighed og grundighed, der blev lagt i hvert eneste indlæg.

Vi barslede lidt med ideen om at gøre Passé fuldkommen digital. Er papir ikke det allermest Passé? Og hvad med trykkudgiften? Men jeg tror nu, der er noget særligt ved at holde sin opgave – nu artikel – i hænderne. Jeg var ikke alene, og vi blev enige om at holde fast i, at Passé skulle udkomme på papir med en sideløbende digital version til arkivet.

I foråret 2013 udkom Passé nr. 1. Halvdelen af indholdet skrev vi selv. Selvom propagandaudvalget havde lagt et stort og flot arbejde i at informere vores medstuderende om muligheden for at omdanne deres 'Opgave_færdig_2' til en artikel, som andre end de selv og underviseren kunne læse, væltede det ikke ind med indlæg. Fair nok; vi havde jo også valgt ikke at modtage opgaver – vi ville have artikler. Omskrivning tager tid og overskud, og der er noget, de fleste studerende mangler.

Vi håbede, at de studerende ville blive lige så begejstrede som os, når nu de med det første blad kunne se, hvad Passé var. Vi delte Passé ud til studerende og undervisere. Vi lagde det i aulaen, i mødestedet, i Helga og på biblioteket. Vi hængte plakater, opfordrede vores medstuderende til at dele deres hjerteblod med os – også selvom hjerteblodet ikke var en 'tolvtalsopgave'. Vi krydsede fingre, håbede at flere ville bidrage til næste nummer.

Jeg kan huske, jeg til en vejledning så et Passé ligge blandt en bunke forskningspapirer. Måske var det taget af pligt. Som en ejendommelig souvenir af hvad de studerende nu havde fundet på. Men jeg forestiller mig noget andet. Jeg forestiller mig, at der var virkelig interesse for vores lille blad. En anden gang kunne jeg, gumlende på kantinens nyeste salatkoncept, se besøgene på KUA, samle Passé op og, gisp, *læse i det*. Arbejdet var fuldbragt; Passé var nået op på forskningskontorene og ud i hænderne på befolkningen.

Til Passé nr. 2 var der flere bidrag. Flere igen til nummer 3. Opgaverne var kommet op af skrivebordsskuffen. Vi, de historiestuderende, blev taget seriøst. Vores viden var ikke Passé.

Men vi frygtede generationsskiftet. Vi vidste, at Passé kun ville overleve, hvis ilden levede videre i de nye studerende, dem som ikke havde været med fra starten af. Vi ønskede ikke, at Passé skulle blive voksen og flytte ud fra dets barndomsværelse på Saxoinstituttet. Sådan gik det efter sigende 1066, som startede som en studentertidsskrift. Passé skulle ikke modnes på denne måde. Pointen var jo, at historiestuderende har værdifuld indsigt og formidlingsevne, som kan glæde alle.

Der gik nogle år, men Passé levede videre. Jeg dimitterede i januar 2017, som en af de sidste der havde været med fra begyndelsen. Nye ansigter var kommet til, og havde taget ejerskab.

Tidsskriftet forblev de studerendes, og de studerendes alene.

Passé lever endnu; og kære læser, kære skribent, kære redaktion, det er jeres fortjeneste. Vær stolte, for der er meget at fejre. I ti år har I bevist det:

Passé vil aldrig blive *passé*.

Skamfuldt at være rig?

Om forholdet mellem rig og fattig i det antikke athenske demokrati

af Emil Theodor Lou Hansen

Under det antikke athenske demokrati var der anseelig forskel mellem rige og fattige borgere. Disse forskelle prægede de demokratiske muligheder og faciliterede mulighederne for demokratisk deltagelse. Rigdom kunne indikere bestikkelse, modsat fattigdom, der var socialt inkluderende. Der trænger sig dermed et brændende spørgsmål på: Var det i det hele taget i orden at være rig i det antikke demokratiske Athen?

Lige rettigheder?

Den overfladiske forståelse af det antikke athenske demokrati i 508/7 til 322/1 f.v.t. er fejlagtig i at alle athenske borgere var politisk lige og havde lige demokratiske muligheder, hvilket ikke var tilfældet.¹ Realiteten var, at der rent juridisk ikke var forskelle, men i praksis udgjorde socioøkonomiske faktorer en vigtig forudsætning for athenernes demokratiske rettigheder.²

Løst defineret var de athenske borgere ind delt i to generelle klassifikationer: *penes* og *plousioi* (løst oversat til hhv. fattige og rige), hvor de rige nærmere var *the leisure class*,

altså med frihed fra at arbejde. Fattige referer dermed til alle, der måtte arbejde for at overleve.³ Friheden gav mulighed for politisk engagement, qua mere fritid fra arbejde, hvorimod fattige havde begrænsede muligheder.⁴

Som jeg vil vise i denne artikel, var der stor forskel på athenernes politiske muligheder på baggrund af socioøkonomiske forudsætninger. Mange spørgsmål trænger sig dermed på: Var athenerne bevidste om denne forskel? Der tegner sig ikke et billede af klassekamp eller -opgør, eller i det hele taget klasseopfattelse; hvorfor var der intet opgør? Italesatte athenerne denne forskel?

¹ Josiah Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens* (Princeton: Princeton University Press, 1989), 293-5; 108-9; 111.

² Ibid.
14

³ Ibid., 195.

⁴ Ibid.

Det athenske demokrati generelt

Det athenske demokrati, som indført af Kleisthenes i 507 f.v.t., er det bedst kendte forsamlingsdemokrati i verdenshistorien.⁵ Ordet demokrati kommer af *demos* (folket) og *kratos* (styre eller magt), altså *folkestyre*, hvilket det på mange måde var. Demokratiet bestod af en folkeforsamling (*ekklesia*), et femhundredemandsråd (*boulé*) og en folkedomstol (*dikasterion*), der alle bestod af tilfældigt udvalgte athenske borgere, valgt efter lodtrækning. Ved hvert års begyndelse blev et panel på 6.000 borgere over 30 år udtrukket, der kunne udvælges til hver individuel retssag.⁶ Hver retssag blev typisk dømt af et panel på 501 mand, men vi har eksempler med op til 2501.⁷

Femhundredemandsrådet bestod af 50 mand fra hver *phyle* (en slags region i området Attika, som Athen styrede), og deres primære opgave var at forbehandle de forslag, som folkeforsamlingen skulle stemme

om.⁸ Folkeforsamlingen var betegnelsen for samlingen af athenske borgere, der mødtes på højen Pnyx i Athen. Alle borgere over 20 havde stemmeret og taleret, og de blev dermed ikke 'valgt' til folkeforsamlingen, men mødte bare op. Vi regner med, der mindst har været 6.000 besøgende de 40 gange årligt de mødtes.⁹ Fremmødte modtog oftest et beløb af varierende karakter som kompensation for mistet arbejde.¹⁰

Der fandtes ingen deciderede politikere i det antikke Athen - ordet "politiker" findes sågar ikke i det oldgræske sprog. I stedet havde de begrebet *ho boulomenos*, altså enhver der ønsker at tale. Enhver (borger) kunne dermed stille sig op og stille et forslag, modsige et forslag eller på anden måde skabe debat i folkeforsamlingen.¹¹ Det var dermed ikke et betalt erhverv, som i dag, men en rolle de kunne påtage sig, når, og hvis, de ønskede. Kun via bestikelser eller gaver kunne man tjene penge på politisk engagement.¹²

5 Mogens Herman Hansen, *Det Athenske Demokrati - og vores* (København: Museum Tusculanums Forlag, 2008), 9.

6 Mogens Herman Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes* (Norman: Oklahoma University Press, 1999), 274-6; Lucia Cecchet, *Poverty in Athenian Public Discourse* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2015), 181.

7 Ibid., 187.

8 Hansen, *Det Athenske Demokrati - og vores*, 13.

9 Ibid., 11; Hansen, *Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, 129-32.

10 Ibid., 150.

11 Ibid., 266.

12 Ibid., 274-6; Cecchet, *Poverty in Athenian Public Discourse*, 161.

En athensk sølv-drachma fra 449-420 f.v.t Kilde: Wikimedia Commons.

Velstandens ideologi

Som beskrevet ovenfor var politiker ikke et erhverv, man kunne tjene penge på, men derimod en rolle man påtog sig. Ganske vist fik borgere, der mødte frem ved folkeforsamlingen og folke-domstolen betaling, der bidrog anseeligt til borgerens indtægter,¹³ men som ikke har været tilstrækkelig for overlevelse.¹⁴ En succesfuld politisk leder el-

13 Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, 136-7; 150.

14 Ibid.

ler taler forudsatte dermed engagement og frem for alt tid, hvilket fattige ikke havde.

Hertil kan føjes, at jo mere politisk engagement man havde, jo mere 'politiker' man var, desto mere var der på spil. Som politiker kunne man både blive skænket 'guldkroner' (gave med varierende mængde på op til 500 drachma¹⁵) eller diverse bestikkelser, men

15 *Inscriptiones Graecae. Vol. II et III. Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores. Editio tertia. Pars I. Leges et decreta. Fasc. 2. Leges et decreta annorum 352/1 – 332/1.*, oversat og redigeret af Stephen D. Lambert, dekret 410 (Berlin 2012), <https://www.atticinscriptions.com/inscription/IGII2/410>.

modsat kunne man dertil blive straffet med den famøse *graphe paranomon*, der havde store finansielle konsekvenser.

En *graphe paranomon* var en procedure, hvorved enhver athensk borger kunne retsforfølge en politisk leder, der havde fremført et forfatningsstridigt dekret til folkeforsamlingen, eller et forslag der kunne skade folkets interesse. *Graphe paranomon* blev oftest udført efter, at dekretet var bestemt af folkeforsamlingen, og skulle enten afgøres af folkeforsamlingen eller folkedomstolen. Det er omdiskuteret, hvor meget straffen bestod i, men den har unægteligt været forholdsvis stor.¹⁶

Derudover forudsatte en succesfuld politisk karriere som oftest en vis form for professionalisme og retorisk talekunst.¹⁷ Det var dermed en selvfølge at have retorisk uddannelse, hvilket kunne koste op til 1000 drachma.¹⁸ Derudover er størstedelen af de overleverede retstaler skrevet af professionelle logografer; en profession, der kræve-

de en ukendt mængde betaling, som dog på længere sigt var særligt dyr for den enkelte politiker.¹⁹

Josiah Ober bryder med den klassiske marxistiske opfattelse af det athenske demokrati. Hvor forskere som G. E. M. de Ste. Croix var udprægede marxister, har Ober en mere kulturalistisk tilgang. Hos den marxistiske skole optræder en negativ opfattelse af ideologi, som udelukkende styret af jordejerne, slavejerne, militærgeneralerne (*strategoi*) og andre fra en elite (altså en form for kapitalister). Her er det eliten der bestemmer ideologien, hvilken politik der snakkes om. Ober mener modsat, at masserne (de facto majoriteten) definerer ideologien.²⁰ Ober udtrykker en 'ideologisk hegemoni af masserne',²¹ hvor eliten styres af de ideologiske principper, der implementeres af masserne, hvilket udspringer af hans kulturalistiske udgangspunkt, samt en forforståelse (trods hans modspil til marxismen) af klasseopdeling i Athens demokrati. Intet tyder imidlertid på en klasseopfattelse eller et

16 Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, 205-7.

17 Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 107-8; Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, 276-7.

18 Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 115.

19 Ibid., 113.

20 Betragtningerne er lånt fra: M. Barbato, *The Ideology of Democratic Athens. Institutions, Orators and the Mythical Past* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020), 1-10.

21 Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 332-3.

klasseopgør, hvilket problematiserer Obers analyse. Klassebegrebet bliver tillige til omdrejningspunkt for hans teori om masse og elite,²² hvilket problematiserer den, idet klasse er et anakronistisk begreb. Intet tyder på et sæt fælles værdier, der kunne udgøre en 'arbejderklasse' (i og med at Athen var et slavesamfund, ikke et industrielt arbejder-samfund).

Masse og elite skal dermed ikke ses som en skarp opdeling i marxistiske classesamfund, men nogle udefinerbare roller, man kunne identificere sig med. De opfattede ikke nødvendigvis sig selv som rig eller fattig, men *rigere end andre* eller *fattigere end andre*.

Ober argumenterer for en *ideology of wealth*, hvilket skal forstås som den politiske betoning folks velstand havde, samt brugen af dette som politisk redskab.²³ Hans tese skal vise sig nyttig for den videre analyse, trods hans værk *Mass and Elite in Democratic Athens* er farvet af en elitær forståelse af samfundet, med en skarp opdeling i enten 'masse' eller 'elite'. Hans overordnede teori er anderledes, hvor dette udelukkende er et underbelæg, hvilket jeg i det følgende vil argumentere for via eksempler fra Demosthe-

22 Ibid., 12-3.

23 Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 230-40.

nes og Isocrates.

Forskellene mellem rige og fattige ses hos Demosthenes i retstalen "mod Aristokrates": "[...] and others have bought larger estates than all you people in this court possess between you".²⁴ Det er her tydeligt, at Demosthenes brugte dommernes misundelse af rigdom gennem denne stærke sammenligning mellem ejendom, der forudsætter et 'os mod dem'-princip, mellem dem med for lidt og dem med for meget. Her er det vigtigt at pointere, at Demosthenes ikke var en del af *penia* men *plousioi*.²⁵ Det var således i højere grad de rige, der brugte dette argument mod andre rige og ikke de fattige mod de rige. -Jeg vil i det følgende argumentere for, at velstandens ideologi blev udnyttet af magtelisten til både politisk inklusion samt politisk anklage.

24 Dem. 23.208. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol. III: Orations 21-26*, oversat af J.H. Vince, Loeb Classical Library, bind 299 (Cambridge: Harvard University Press, 1935), 141.

25 Din. 1.36, 41-4. Hentet fra: Lyncurgus, Dinarchus, Demades, Hyperides, *Minor Attic Orators Vol. II*, oversat af J.O. Burt, Loeb Classical Library, bind 395 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954), 199, 203-5.

Statue af Demosthenes (384-322 f.v.t.), Ny Carlsberg Glyptoteket. Kopi fra 1. årh. e.v.t. Kilde: Wikimedia Commons.

Det udemokratiske ved at være rig

Demosthenes' tale nr. 21 *Against Meidias*, om retsforfølgelsen af Meidias, giver os indsigt i, hvordan den athenske domstol fungerede, og hvilke argumenter der blev anset som legitime. Det bør pointeres, at Demosthenes fik medhold, og Meidias blev straffet, så argumenterne har holdt. Talen berørte mange ting, men først og fremmest angreb Demosthenes Meidias primært pga. hans rigdom og fremtrædende måde at vise dette på:

But you will find that his wealth was the main cause of his insolence, so that your duty is to cut off the resources from which his insolence springs, rather than spare him for the sake of those resources; for to allow such a reckless and abominable creature to have such wealth at his command is to supply him with resources to use against yourselves.²⁶

Demosthenes udtrykker hvordan Meidias' rigdom var farlig og årsag til hans uforskamethed. Han udtrykker her tydeligt, hvor-

26 Dem. 21.98. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol III*, 71.

dan rigdom var en form for magt, der kunne udnyttes af rige som Meidias mod folk som dommerne.²⁷ Retorikken giver her et meget negativt syn på de rige og det at være rig – det var tilsyneladende ikke enhver, der burde være rig.

Demosthenes kom tillige med et eksempel på, hvordan Meidias brugte denne rigdom mod fattige. Demosthenes refererer til den fattige mand Strato,²⁸ der blev offer for Meidias' rigdom. Demosthenes beskriver ham som "fattig, men ikke en dårlig mand,"²⁹ og udtrykker efterfølgende hans lidelse som: "[...] because he himself is poor and friendless and just one of the multitude."³⁰ Her ses det tydeligt, hvordan fattigdom fremstilles som stærk kontrast til de rige. Strato blev, ifølge Demosthenes, angrebet af Meidias alene pga. sin lavere status, og Strato gøres her til symbolet på den gennemsnitlige, arbejdende borger, hvor Meidias fremstilles som den rige ondsindede mand.³¹ Kon-

27 Hos Ober er følgende citat tillige oversat til 'våben' fremfor 'ressource' (Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 211).

28 Dem. 21.95. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol. III*, 69.

29 Ibid.

30 Ibid.

31 Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 211.

trasterne er iøjnefaldende, idet udtalelsen skabte en opfattelse af uretfærdighed ved at være rig, som de rige kunne udnytte. Det berører i høj grad en diskurs om, at fattige var undertrykte og havde færre muligheder.

Hvor det bliver mest essentielt er, når Demosthenes sætter kontrasterne mellem rige og fattige direkte op mod hinanden:

For, if I may add a word on this subject also, where the rich are concerned, Athenians, the rest of us have no share in our just and equal rights. Indeed we have not. The rich can choose their own time for facing a jury, and their crimes are stale and cold when they are dished up before you, but if any of the rest of us is in trouble, he is brought into court while all is fresh. The rich have witnesses and counsel in readiness, all primed against us [...].³²

Demosthenes opstillede her en meget stærk sammenligning af de rige og 'resten af os'. Det fremstilledes her som en uretfærdig fordeling, hvor majoriteten forfordeltes fremfor de rige, som dermed fik forværrede politiske muligheder. Det er iøjnefaldende, hvorledes Demosthenes (der formentlig var meget rig³³) udelukkede sig selv fra 'de rige',

32 Dem. 21.112. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol. III*, 81.

33 Din. 1.36. Hentet fra: Lyncurgus m.fl., *Minor Attic*

hvilket han formentlig gjorde for at vise, at han havde medfølelse og kendte de fattiges frustrationer – modsat Meidias/de rige. Citatet viser tydeligt, hvorledes det at være fattig blev italesat, som om man havde færre politiske muligheder, især ved: "the rest of us have no share in our equal rights".³⁴ Demosthenes gjorde det her tydeligt, at var man ikke rig, fik man ikke del i de rettigheder, der retteligt burde tilkomme en, og han stillede dermed fattige op som undertrykte af de rige. Det kommer endvidere til udtryk senere således: "Is it not clear that he has grown overbearing and is too powerful to suit the interests of each one of us?",³⁵ hvor Meidias, og dermed de rige, stilledes i stor kontrast til 'resten af os'.

Som beskrevet kunne en større del af borgerne relatere til frustrationerne ved at være fattig.³⁶ Når fattige blev italesat som undertrykte af de rige, omfattede det størstedelen af borgerne. Det var ikke en undertrykkelse af en minoritet, men en majoritet, hvilket gjorde problemet større og sensationelt. Diskursen om undertrykkelsen af fatti-

Orators Vol. II, 41.

34 Ibid.

35 Dem. 21.205. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol. III*, 139.

36 Cecchet, *Poverty in Athenian Public Discourse*, 162.

ge, blev dermed relevant for majoriteten af borgerne.

Isocrates bidrager i en lignende tale, *On the Peace*, til diskursen om fattigdom som politisk inkluderende. Han udtrykte: "Wherefore these men would be most happy to see all of our citizens reduced to the condition of helplessness in which they themselves are powerful."³⁷ Isocrates tydeliggjorde her, hvordan riges interesser ikke korresponderede med de fattiges behov og interesser.

De rige bliver her fremstillet som egoistiske, da de angiveligvis ønskede selv at blive magtfulde på bekostning af øvrige borgere. Igen fremstilledes de rige som havende helt andre muligheder end fattige borgere. Diskursen er her i højere grad, at de rige handler af egen interesse,³⁸ fremfor diskursen hos Demosthenes, hvor det er en undertrykkelse af de fattige.

Dette kan sammenlignes med bestikkelserne i politiske sammenhæng. Da bestikkelse

var en handling i egeninteresse, bidrog det tilmed til en opfattelse af, at de rige handlede udelukkende ud fra egeninteresse. Dette giver mening, når man ser, at der var en retsforfølgelsesprocedure (*graphe doron*) til at dømme politikere for bestikkelse.³⁹ At der var en procedure for retsforfølgelse på baggrund af bestikkelse, må siges at betyde, at det var et omfattende problem,⁴⁰ som Demosthenes også anklager Meidias for.⁴¹ En fremtrædende diskurs var dermed, hvorledes de rige havde for meget magt ift. de resterende borgere, hvilket var udemokratisk.

Var det i orden at være rig?

Der tegner sig dermed et billede af, at det at være rig ikke var noget, man skulle prale med. Uagtet kunne det bruges imod en i politiske kontekster. Rige politikere måtte dermed ty til andre metoder, såsom at beskyldte andre for uanstændighed eller fremhæve egen generøsitet. Så var det overhovedet i orden at være rig?

Svaret finder vi nok aldrig, da der ikke er overleveret andet kildemateriale vedr. det

³⁷ Isocrates: 8.131. Hentet fra: Isocrates, *On the Peace. Areopagiticus. Against the Sophists. Antidosis. Panathenaicus.*, oversat af George Norlin, Loeb Classical Library, bind 229, (Cambridge: Harvard University Press, 1929), 89.

³⁸ Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 209.

³⁹ Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, 193-4, 276.

⁴⁰ Ober, *Mass and Elite in Democratic Athens*, 219.

⁴¹ Dem. 21.96. Hentet fra: Demosthenes, *Orations Vol. III*, 69.

athenske demokrati, end det skrevet af rige athenere. Men selve det, at der ikke kendes noget modsvar til de riges hegemoni i demokratiet, beretter om, at der potentielt har været en konsensus eller pragmatiske kompromisser mellem rige og fattige, der har hindret en retfærdiggørelse af oprør (magtesløshed kan dog heller ikke direkte udelukkes). Donationer og store beskatninger, især til finansiering af krige, har muligvis betydet en respekt eller kernerolle for de rige i demokratiet. Forskellen i hvorledes rigdommen blev en beskyldning eller ej, var hvordan den benyttedes eller tilegnedes. Det antyder i høj grad, at rigdommen skulle tjene demokratiet, fællesskabet, fremfor specifikke personer eller egenkapital. Det ses tillige, at oratorer såsom Demosthenes søgte at appellere til dommerne i folkedomstolen ved at inkludere sig med de ikke-rige (som beskrevet ovenfor). De prøvede at identificerer sig med 'masserne'.

Konklusion

At være rig i det antikke athenske demokrati betød for det første, at man havde gode politiske muligheder. At være politiker var ikke decideret et betalt erhverv (medmindre man var særligt succesfuld), hvilket betød der skulle kapital forud for erhvervelsen af en politikerstatus. Dette forudsatte betalte tale-skrivere, retorisk uddannelse, samt økono-

misk sikring i tilfælde af en *graphie parano-mon*, hvilket krævede en anseelig mængde kapital.

For det andet medfulgte det at være rig et ansvar. Havde man på usømmelig vis tilegnet sig velstanden, f.eks. gennem bestikkelse, kunne man straffes. En legitim pointe til eget forsvar var generøsitet, som f.eks. at have bidraget til finansieringen af krige.

Rigdom var ikke nødvendigvis noget man pralede med, medmindre det kunne demonstrere, hvor gavmild man var med sin rigdom til fællesskabets bedste. Det etablerede også en form for etos hos fattige borgere, hvis man inkluderede sig med masserne.

Tendensen har tillige paralleller til nutidens politikere. Når politikere i dag lægger billeder op af deres makrelmad, kalder sig en 'normal dansker', eller påpeger deres proletariske ophav, er det et forsøg på politisk inklusion. Således var det tydeligvis også i antikken.

Understanding Mental Illnesses throughout History

Will they ever be considered “normal”?

af Sarah-Sofie Schou Schaufus

Mental illnesses have a long history of being seen as abnormal. So, when health authorities claim that mental illnesses such as depression and anxiety are widespread, that there are constantly 3-5% of the Danish population that are affected,¹ one could pose the question: When do mental illnesses become normal? It is important to keep in mind when unfolding this research question that the term normal is here being used in contrast to the term illness. There is a juxtaposition between normal and illness, as a synonym for normal is common, but historically, something that is sick or pathological is the definition of abnormal. This discussion of whether illnesses can be normal will be unfolded later in the article.

Over the last decade, mental illnesses have gained more attention in the media and public. A clear example of this is the campaign “En af Os”. Launched in 2011, En af Os’ sole goal is to destigmatize mental illnesses and create a more positive discourse when talking about them.² The campaign

is supported by the Danish Health Authorities, showing how Danish society is attempting to create more awareness regarding mental illness. However, it is not only today that mental illnesses have caught the attention of the medical world. Psychiatrist Dr. Knud Pontoppidan wrote about *neurasthenia* in 1886. For him, this illness was not considered a mental illness but an illness of the nerves. Nevertheless, due to progress in modern science, neurasthenia can now be compared to the mental illnesses anxiety and depression, as it has been discovered

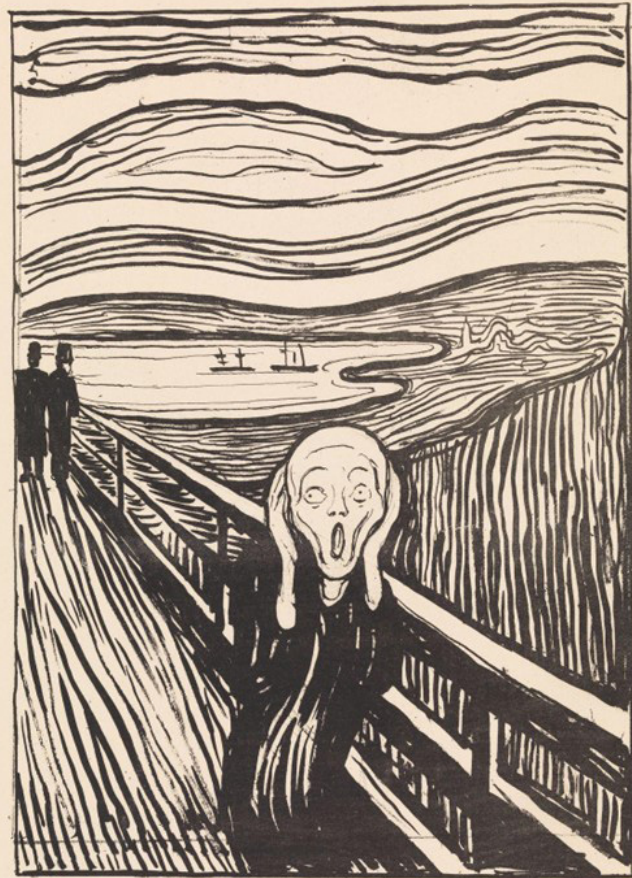
¹ “Depression, en oversigt”, Sundhed.dk, set 12/02/20, <https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/psyke/sygdomme/depression/depression-en-oversigt/>.

² “En af Os” en-af-os.dk, set 12/02/2022, <http://www.en-af-os.dk/>.

Edvard Munch's "The Scream" (1893) has become an iconic representation of the anxiety and existential despair of the modern world, exacerbated by the increased pace of daily life in rapidly growing cities.

Print by A. Liebmann, 1895.

Photo: Nasjonalmuseet/Ivar-søy, Dag Andre (public domain).

Geschrei

Edv. Munch 1893

Ich fühlte das grosse Geschrei
durch die Natur

that they are similar in symptoms. Hence, it is possible to conclude that the study of these particular mental illnesses goes back as far as 130 years.

This article will compare Pontoppidan's neurasthenia to anxiety and depression, reflecting on the symptoms and diagnoses with which each illness is defined, as well as discuss the development of the understanding of mental illnesses over the span of 130 years.

Neurasthenia

Dr. Knud Pontoppidan was a prominent psychiatrist; his essay on "Neurasthenien" was published shortly before he was promoted to Chief Physician at the Commune Hospital in Copenhagen.³ This essay and his later work played a role in how the illness was diagnosed and treated.⁴ Though not a new illness, neurasthenia came to light in Denmark in the late 1800s because of the increasing amount of people moving into the city. According to Pontoppidan, this movement from rural to urban was the main rea-

son why people were showing signs of nervousness. The busyness and overstimulation of living in a city is too much to handle for a human being, he argues. It is particularly the middle class which is hit hardest. Not only do they have to work more than the upper class; they also have to appear higher in class than the working class. As a result, they are put under pressure to be social after work, hosting events, visiting museums, etc. For this reason, Pontoppidan argues that the middle class never gets to relax. The only form of relaxation they have time for is recreational, such as the aforementioned social activities. Hence, the nerves have no time to heal after work, ultimately bowing under to neurasthenia.

Physical reactions

According to Pontoppidan, it is not possible to present a clear-cut list of symptoms from which his patients suffer. The symptoms are subjective, and everybody experiences them differently. Likewise, the illness is not always visible, as patients can act and look healthy despite their "terrible nerves".⁵ Nevertheless, he goes on to list some of the possible symptoms he has observed so far, including but not limited to: restlessness, sweaty hands

3 "Knud Pontoppidan," Den Store Danske, set 24/01/2022, https://denstoredanske.lex.dk/Knud_Pontoppidan.

4 "Nervehelse," Ugeskriftet, set 24/01/2022, <https://ugeskriftet.dk/bfl/nervehelse>.

5 Knud Pontoppidan, *Neurasthenien: Bidrag til Skilddringen af vor Tids Nervøsitet*, (København, 1886), 20.

and feet, sudden redness of the cheeks, sudden feeling of heatwave, extra sensitive to noise and light, heavy body, difficulty concentrating, etc.⁶ Ultimately, he argues, this leads to his patients avoiding being social, as they predict they will be exhausted afterwards. This “pathological fear” is neurasthenia’s main feature, refusing to do things that, under “normal” circumstances, one would be indifferent to.⁷ This can develop into specific phobias, such as claustrophobia, social phobia, mysophobia, etc.⁸

Despite the over 130 years that have passed between Pontoppidan’s text and the modern healthcare system’s lists of symptoms for anxiety and depression, not much has changed. According to the Danish health authorities, symptoms of anxiety include: heart palpitations, hyperventilating, dizziness, sweat, cold hands and feet, muscle cramps and feeling hot or cold.⁹ Moreover, the website underlines that these are simply the physical consequences of anxiety, whereas it emphasizes that there is also a psychological expe-

rience that is attributed to feeling anxious. It is also emphasized that when one suffers from anxiety these symptoms arise more easily, whereas anyone can feel fear under certain circumstances. Hence, the defining physical features of neurasthenia and anxiety are the same, describing the feeling of a panic-attack and increased adrenaline in the body.

Life as a race

It is not only the physical features that define this illness. Pontoppidan goes to great lengths to argue that it is predominately people who live and work in cities that are affected by neurasthenia. The stress of the many impacts from the noisy, busy city, combined with the pressure to be social after work, is what made particularly the middle class vulnerable to neurasthenia. He argues that the rural life is in practice healthier for neurasthenia, as the calm surroundings and lack of social pressure ensures that one is able to relax after work. The replacement of relaxation with social obligations in cities has meant that people have no time to recharge their nerves, ultimately wearing them down. He stresses that if the middle-class citizens did not keep up with social standards, they would risk being considered part of the working class instead, as the social life was a key characteristic that separated

6 Ibid., 20-21.

7 Ibid., 22.

8 Ibid., 23.

9 “Angst,” Sundhed.dk, set 12/02/2022, <https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/psyke/symptomer/angst/>.

Psychiatrist Dr. Knud Pontoppidan (1853-1916) studied “neurasthenia”, an ailment he described similarly to the modern-day diagnoses of depression and anxiety.

Photo: Det Kongelige Bibliotek (public domain).

the two.

This enormous pressure Pontoppidan tells of, the need to continuously keep up with work as well as social standards, fits with the characteristics of “life as a race”, as emphasized by Douglas Baynton. If you fall behind in the race, you are left behind and considered “handicapped”, “a stranger”, “abnormal”, working class.¹⁰ As this is not a label strived for in the late 1800s, Pontoppidan emphasizes the need for staying on course at whatever cost. The cost, Pontoppidan would argue, is the wearing down of the nerves and ultimately suffering from neurasthenia.

The idea of life as a race has changed as we entered the 21st century, and so has the idea of “handicap” or “abnormal” according to Baynton. Nevertheless, anxiety continues to be considered a public disease, which at least 1 in 10 people are likely to suffer from once in their lives according to Sundhed.dk.¹¹ The societal pressure particularly from social media, which triggers many young people to bow under to anxiety, should not be underestimated. Likewise, perhaps

due to a more positive look on disability as Baynton suggests, the staggering amount of people who suffer from anxiety today can also be attributed to the fact that it is talked about with much more openness than ever before. A perfect example of this is the En af Os campaign, working towards further diminishing any stereotypes that might be linked to mental health issues.

Are Neurasthenia, Anxiety and Depression illnesses?

Already from the first sentence, Pontoppidan refers to “the increasingly out-of-hand levels of Nervousness as one of the modern Society’s biggest curses”.¹² The symptoms listed in the previous section also seem uncomfortable, and Pontoppidan goes on to call neurasthenia “the illness”.¹³ Ian Hacking argues that one cannot have healthy without pathological as it is not possible to define one without the other, especially in the 1800s.¹⁴ Following this logic, Pontoppidan’s description of “terrible nerves”, list of symptoms and not least the mentioning of genetics is a classification of neurasthenia as an illness. His list is a list of deviations from

10 Douglas Baynton, “These Push-Full Days: Time and Disability in The Age of Eugenics”, *Health and History*, vol. 13, no. 2, (2011): 48.

11 Sundhed.dk, ”Angst.”

12 Pontoppidan, *Neurasthenien*, 3.

13 Ibid., 12.

14 Ian Hacking, “The Normal State” in *The Taming of Chance*, (Cambridge, 1990), 164.

a healthy person, thereby classifying his patients as sick.

It is possible to see the same logic in today's description of anxiety and depression. Under the page "About diagnoses" on En af Os's website, you can find a list of links to the official Danish healthcare system as well as the Danish Mental Health Fund.¹⁵ Not only is the availability of such links a suggestion that something is "wrong" or unhealthy. However, the name of the page suggests that you are ill and need a diagnosis. Furthermore, the campaign's slogan is "Get rid of silence, doubt and taboo regarding mental illness".¹⁶ Here, the campaign explicitly calls anxiety and depression an *illness*, as they are two of the illnesses linked under the diagnosis page. By referring to them as illnesses, En af Os contributes to Hacking's explanation that they stand in contrast to a healthy person. Continuously on this page, the campaign refers to mental health issues as illnesses and this rhetoric continues to be used by the healthcare system as well.

The Danish healthcare system states that there are two types of anxiety, "normal" anx-

iety and "pathological" anxiety.¹⁷ This differentiation is made, they claim, as anxiety occurs naturally in the body when subjected to situations that are dangerous or scary. However, what defines pathological anxiety is the fact that one is continuously/abnormally anxious in situations that others find harmless.¹⁸ The Mental Health Fund has a similar definition of anxiety, also comparing "natural" anxiety with anxiety that can develop into an illness.¹⁹ As part of the world of modern medicine, the Danish healthcare system falls into the same categorizing system as Pontoppidan, as the concept of anything deviating from the healthy norm is pathological.

On the other hand, the Anxiety Association avoids using the term "illness", "sickness" or "disease". In most of their descriptions about different types of anxiety, the association does not refer to it as anything, only the name (such as social anxiety), thereby removing the implication that it is an opposite to a healthy person. By refusing to label anxiety with terms implicating medical standards, the association frees itself

¹⁵ En-af-os-dk, "En af Os."

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Sundhed.dk, "Angst."

¹⁸ Ibid.

¹⁹ "Angst," Psykiatrifonden, set 8/2/2022, <https://psykiatrifonden.dk/diagnoser/angst>.

from the stigma that anxiety is pathological, something which neither of the other two health establishments succeed in doing. On occasion, the Anxiety Association refers to certain types of anxiety as “disorders”, such as BDD and Illness Anxiety Disorder.²⁰ However, these are only referred to as such because this is their official classification in the healthcare system. Similar to Sundhed.dk and the Mental Health Fund, the Anxiety Association also lists types of anxiety under “diagnoses”,²¹ thereby suggesting a deviation from healthy. Hence, though the association is cautious about categorizing anxiety as pathological, it is not completely successful since it falls under the same trap as the other medical officials by placing it as a contrast to healthy, as argued by Hacking.

Other than illness, Pontoppidan also refers to neurasthenia as a mental “tilstand”.²² A direct translation of “tilstand” is *condition*. However, in this context, I would argue that the word can also be translated to *infirmary* and *affliction*, as described by Baynton.²³ Baynton argues that up until the late 1800s,

these terms were “used to refer to what we now call disability”.²⁴ For Pontoppidan, “tilstand” was in this case the weak nerves, in particular for women who had recently given birth and found themselves pregnant again. They did not have the opportunity to properly recover between pregnancies. According to ordnet.dk, “tilstand” can also be described as “lidelse”, the direct translation of *affliction*.²⁵ Baynton continues to argue how these terms in the late 19th century are not what we associate them with today, they had a much broader definition. As disability was seen as a weakness, both words have negative connotations. Likewise, the example Pontoppidan uses is a woman with weakened nerves, thereby also giving “tilstand” a negative connotation. Ultimately, this contributes to the idea that neurasthenia is a disability, an illness, as it is seen as a weakened condition straying from a healthy woman.

Despite wanting to destigmatize mental illnesses, the discourse of neurasthenia, anxiety and depression has not changed much over the last 130 years in regard to referring to them as illnesses. By referring to them as

20 “Diagnoser,” Angst Foreningen, set 8/2/2022, https://www.angstforeningen.dk/?page=diag_noser.

21 Ibid.

22 Pontoppidan, *Neurasthenien*, 16.

23 Baynton, “These Pushful Days,” 44-45.

24 Ibid. 44.

25 “Tilstand,” Ordnet.dk, set 8/2/2022, <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=tilstand&tab=for>.

illnesses, or conditions, the various sources automatically label them as unhealthy, as it is not possible to have one without the other. In 1886, this was seen as a disability as it was compared to a weakness, whereas the rhetoric in modern healthcare encourages a more positive discourse in order to separate a person from their illness.

Can an illness be “normal”?

Given the fact that these illnesses have been talked about since the late 1800s, and are still highly debated today, does that make neurasthenia/anxiety/depression normal?

The concept of normal goes all the way back to when geometry was first used in modern European languages, which defined what was right, and therefore normal.²⁶ Ultimately, this insinuated that everything that was abnormal was therefore also not right. As a consequence, normal became not only what something was, but also what was strived for. Additionally, in the Oxford English Dictionary ‘normal’ means “usual, regular, common, typical”.²⁷ With this in mind, looking at the Danish health authorities’ websites you can see that in regard to both anxiety and depression, Sundhed.dk refers to as “common” and “widespread”. The Depres-

sion Association even goes as far as stating that depression is a “very normal illness”.²⁸ Likewise, Sundhed.dk presents statistics supporting these statements, as it shows that a percentage of the population suffers from these illnesses. However, how can an illness be normal?

Hacking argues that with the breakthrough of modern medicine came a new definition of normal. As we increasingly studied the pathological, it became defined as the “deviation from the normal”.²⁹ Consequently, medicine, sickness and health became inextricably linked; you could not have one without it being the opposite of the other. As we have concluded in the previous section, all modern medical authority, as well as Pontoppidan in 1886, refer to anxiety, depression and neurasthenia respectively as illnesses. Hence, using Hacking’s logic, these illnesses can only be defined as abnormal. In other words, when referring to the illnesses as “common” and “widespread”, the modern medical officials create a juxtaposition. If “common” is another word for normal, and illnesses cannot be normal, then the phrase

26 Hacking, “The Normal State,” 62-163.

27 Ibid. 162.

28 ”Hvad er depression,” Depressionsforeningen, set 10/02/2022, <https://depressionsforeningen.dk/hvad-er-depression/>.

29 Hacking, “The Normal State,” 164.

“common illness” is mutually exclusive.

On the other hand, George Simmel argues that you can be a stranger while still being a part of your community. Applying this theory, it can be argued that it is possible to be both sick and normal at the same time. You are a stranger in your specific sufferings; however, you are normal due to two facts. First of all, you are normal despite your illness because you have other common factors with your community than your mental state. Second of all, and perhaps more relevant in this instance, you are normal because of your illness, as there is a community of people suffering the same thing as you.³⁰ This is illustrated by the figures given by the Danish health authorities. You are not alone, as you have thousands, if not millions, of people going through the same thing.

Conclusion

From 1886 until 2022, the illnesses of neurasthenia, anxiety and depression have plagued society according to the sources. Initially considered an illness of the nerves according to Dr. Knud Pontoppidan, neurasthenia's similarities with modern anxiety and depression have led this essay to compare them as though they are mental illnesses.

Pontoppidan argued that neurasthenia was most prominent in the city, as the noise and busyness of the surroundings were bad for the nerves. It was particularly the middle class that was afflicted, as they not only had to work as much as the working class, however they also had to keep up social appearances. This meant that instead of relaxing and recharging after work, middle class men and women had to socialize, be cultural and in other words be more recreational than relaxed. As a result, Pontoppidan argues that the nerves of this part of the population were worn down, ultimately to a degree of neurasthenia.

The modern understanding of mental illnesses has come a long way since the late 1800s. However, it is still possible to find parallels in the writings of Pontoppidan and modern health care systems. As well as listing the same symptoms as neurasthenia, modern health care systems also understand anxiety and depression as illnesses. This means that despite modern claims of de-stigmatization, the healthcare system still views people who suffer from anxiety and depression as sick. According to Ian Hacking, it is not possible to classify something as an illness without thereby eliminating it as healthy, as the two are inexplicitly linked as opposites. Hence, if you are ill, you are not healthy.

30 George Simmel, *The Stranger*, (1908), 3.

Collectively, all this amounts to the discussion of whether these illnesses are “normal”. Being named some of the most widespread illnesses, it would not be odd to conclude that “widespread” or “common” would mean normal. In the case of the dictionary, this would also be true. However, as can be seen in the theory presented by Hacking and Baynton, it is not possible to be ill and “normal” at the same time.

A key difference between Pontoppidan and modern healthcare systems is that today there is more emphasis on the psychological aspect of the illnesses. The understanding and respect for mental health issues has increased, especially over the last 10 years, as can be seen by the campaign En af Os. Consequently, the apparent number of people suffering from mental illnesses has increased. There is no figure on why, however a considerable reason is the fact that the taboo has been lifted considerably.

Den middelalderlige varulv

og dens renæssance i det 12. århundrede

af Amanda Diane Petersen

Du kender den fra film og bøger, fra myter og sagn. Den går igen i eventyr om glubske og grusomme monstre overalt i verden. Den hyler mod månen og kan med et enkelt bid smitte andre med sin frygtelige forbandelse. Du gættede rigtigt, det er varulven. Men har varulven altid været sådan? Et monster?

Man kan komme til at undre sig over, hvor varulvens glubske omdømme kommer fra, når den almindelige ulv i sin natur er sky. At man, ligesom med ræven, opfatter rovdyret som en pestilens, kommer ikke som en overraskelse, hvis man sætter sig ind i, hvordan det føles at få hugget sine høns. Ulven har da også sat sit præg i daglig tale. Man kan både *råbe ulven kommer, sætte ulven til at vogte får og være sulten som en ulv*. Man kan også være *den store stygge ulv* eller en *ensom ulv*. Ulven har sat et præg, der, i langt højere grad end den snu ræv, oftest er udtalt negativt ladet. Ulven er blevet ”monsterficeret” i utallige tider og rum. Men det viser sig, at det faktisk ikke altid har været tilfældet.

Den ældst kendte omtale af varulve i europæisk litteratur ses i værket *Historíai*, forfattet af helleneren Herodot, der levede fra år 484 til 424 før vor tidsregning. Men hvad der især er interessant, er dens opblomstring i den europæiske middelalder i det 12. århundrede. Her gennemgik varulven en renæssance og genopstod fra sin dvale som *en sympatisk varulv*. Dette var en varulv, der var særdeles anderledes end hidtil glubske og monstrøse repræsentationer af den.

I en tid hvor menneskets forestillingsverden muliggjorde eksistensen af varulven, fik den chancen for forløsning. Nu vakte den medfølelse og tillid fremfor frygt og forfærdelse. Hvordan kan det så være? Og hvordan kan det være, at den sympatiske varulv gennemgik så drastisk en tilbageforvandling i senmiddelalderen, hvis udfald var, at tusinder af mennesker måtte dø i de famøse varulveprocesser?

Middelalderens anderledes forestillingsverden

I middelalderen var overtro flettet ind i virkeligheden, og bevidstheden hos mennesker var meget anderledes end nu. Ofte kalder vi os i dag for rationelle mennesker med automatisk sammenligning til andre tider – som middelalderen. Men historikere er efterhånden mere påpasselige med at kalde middelaldermennesket for overtroisk, fordi middelaldermenneskets tanker skal regnes for rationelle i forhold til deres samtids verdensbillede.¹

At oplysningstiden skulle have sat en stopper for middelaldermenneskets 'dumhed,' er en simplificering og bør hellere forstås som, at opfattelsen af virkeligheden ændrede sig i den givne periode. Middelaldermennesket beskæftigede sig bestemt med spørgsmålet om overtro og debatterede heftigt med hinanden, hvor grænsen mellem acceptable religiøse forestillinger og overtro lå.²

Denne forestillingsverden muliggjorde, blandt meget andet, varulven som en accepteret og utvivlsom del af virkeligheden.

1 Euan Cameron, *Enchanted Europe: Superstition, Reason, and Religion, 1250-1750* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 2.

2 Ibid.

Selvom tidlig middelalder forbød og straffede troen på varulven,³ er der perioder senere i middelalderen, der beviser førstnævnte.

Kirkens indflydelse i middelalderen

Autoritet: "evne(n) til legitimt at kunne bestemme andres handlinger, opfattelser, eller tanker [...]"⁴ Som det står i Den Store Danskes leksikon, skelnes der mellem autoritet, og det man ellers ville beskrive som tvangsmagt.⁵

I middelalderen, "autoriteternes tid",⁶ var det vigtigt for kirken ideologisk at kunne retfærdiggøre den magt, de udøvede.⁷ Sådan skriver historiker Brian McGuire i sit værk *Autoritet i Middelalderen*. Der kan med nok eksempler i historien argumenteres for, at kirken både benyttede sig af autoritet, men også magt. Med eller uden tvang var målet fælles for alle: Man skulle nå Gud. Middelalderens kristne levede i et samfund, hvor Guds repræsentanter på jorden fortalte dem

3 Caroline W. Bynum, *Metamorphosis and Identity* (Brooklyn: Zone Books, 2001), 166.

4 Heine Andersen, "Autoritet", Den Store Danske, red. 2011. Set 15.11.2021.

5 Ibid.

6 Brian P. McGuire, *Autoritet i Middelalderen* (København: C.A. Reitzels Forlag, 1991), 186.

7 Ibid. 187.

hvordan. Og selvom der fandtes individer og grupper, der gjorde op med kirkens magt og autoritet, var det ofte en overraskelse for alle andre, hvorfor man valgte at stille spørgsmål til og sige fra over for myndigheden.⁸

I middelalderen var magt og autoritet afhængige af hinanden, og man kan derfor sige, at en institution der efterstræbte magt også gjorde sit bedste for at retfærdiggøre sine krav på autoritet. I forlængelse af dette er den vigtigste og mest relevante hovedsag, at paven fra år 1050 til 1300 dominerede Europa. Dette lykkedes næsten helt uden udøvelse af en selvstændig militær magt, fordi pavens krav om autoritet i høj grad blev respekteret. Pavemagtens voksende betydning som tidens lovtolker muliggjordes henholdsvis grundet pavestolens prestige, den romerske kuries tilgængelighed og dens tolkning af Kristi ord til apostlen Peter.⁹

Middelalderkirken udgjorde en anseelig myndighed samt en anseelig del af indflydelsen på individets og samfundets kollektive erindring og bevidsthed. Derfor er det særdeles relevant i denne artikel at undersøge dens indvirkning på samtidens forståelse af varulvefænomenet.

⁸ Ibid. 7.

⁹ Ibid. 12.

Middelalderulven

Men først må vi dykke ned i, hvor fænomenet stammer fra: ulveskikkelsen.

I Danmark er der begrænset viden om ulvens tilstedeværelse og indflydelse mellem år 1000 til reformationen, og den viden der findes, er ifølge forskere som Carl Weismann ”maaske endda ikke altid helt paalideligt Materiale”.¹⁰ Man ved, at ulven har levet i Jylland og på Sjælland samt Fyn. I 1513 var der endnu ulve i Jylland, men arten havde ”vistnok længe været udryddet” på Fyn og Sjælland.¹¹ I 1357 ved man, at der kom ulve til Sjælland, ved at de havde bevæget sig over isen fra Skåne under den strenge vinter. Men kong Valdemar havde påbudt den 16. april samme år, at man skulle afholde jagter på ulvene, så de udryddedes.¹² Det kan hurtigt konkluderes, at ulven i Danmark aldrig var en ønsket art, og i den katolske tid havde klostrene ansvar for at afholde ulvejagter, en opgave de havde overtaget fra den tidligere middelalders konger.¹³ Alle betalte en skat hertil, ”ulveskatten”, som først blev ophævet

¹⁰ C. Weismann, *Vildtets og Jagtens Historie i Danmark* (København: C.A. Reitzels Forlag, 1931), 463.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

på Sjælland i 1513.¹⁴

Alt dette beviser dog kun, at ulven har eksisteret i Danmark i pågældende periode. Der er dog beviser på, at varulven har haft sin plads i danske sagn og myter gennem tiden, blandt andet i dem af den danske skolelærer og folkemindesamler Evald Tang Kristensen (1843-1929).¹⁵

Omkring samme tid, ca. år 1400, blev et kalkmaleri malet på Sværdborg Kirkes hvælvingskapper. Kirken ligger nord for Vordingborg på Sjælland og er spækfylt af billeder i stærke farver, der illustrerer jordens undergang.¹⁶ Eksistensen af kalkmalerierne ”giver et rigt indtryk af gotikkens liv og fortælleglæde.”¹⁷ Eksistensen af netop det kalkmaleri til højre på S-kappen beskrevet som ”Ulven flokkes med fåret, og ingen kan finde føde”¹⁸ beviser, at ulven har eksisteret

i den danske kollektive bevidsthed, også på Sjælland omkring år 1400. Tilmed fortæller kalkmaleriet om samtidens syn på ulven.

Ifølge historiker Niels M. Saxtorph er dette kalkmaleri, som mange af de andre i kirken, et forvarsel på dommedag. Derfor tilkendegiver malerierne hændelser, man fandt usædvanlige. I forlængelse af dette er det herfor muligt at få et indblik i samtidens syn på, hvad ulven var for en størrelse, fordi kalkmaleriet viser, hvordan ulven normalt *ikke* var. I samtidens øjne var det usædvanligt med en passiv ulv, der flokkes med fåret og hønsene fremfor at spise dem. En rolig og venlig ulv var et tegn på jordens undergang. Kirkens autoritet har formentligt bekræftet dette syn gennem kalkmalerier som dette. Det er sikkert at sige, at ulven har været et fjendebillede. Måske fordi den spiste fåreflokken og truede hyrdens overlevelse, måske også af andre grunde.

Man kan selvfølgelig aldrig sige, at der har været en entydig holdning, hverken indenfor et lands grænser og især ikke gennem hele Europa.

Som Aleksander Pluskowski, professor i arkæologi, belyser i sit værk *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, forbandt man i Frankrig i høj grad ulvejagt med prestige.

14 Ibid.

15 Willem de Blécourt, *Werewolf Histories* (Basingstoke og New York: Palgrave Macmillan, 2015), 230.

16 Se eventuelt billedet af kalkmaleriet fra Sværdborg Kirke.

17 Niels M. Saxtorph, *Jeg ser på kalkmalerier: alt hvad der findes i danske kirker* (København: Politikens Forlag, 1979), 171.

18 Ibid.

"Ulven flokkes med fåret, og ingen kan finde føde". Kalkmaleri fra Sværdborg Kirke dateret til år 1400 ca. Fotografi taget af forfatteren, 2021.

Blandt andet udlovede Filip den Dristige, hertug af Burgund mellem 1363 og 1377, dusører til ulvejægerne, og på trods af dette var mængden af ulvejagt, og måden dette blev gjort på, aldeles forskellig rundt omkring i landet.¹⁹ Et andet eksempel er, at der historisk set fandtes mange ulve i Rumænien og Ungarn i middelalderen, men kun få levn af disse er fundet, hvilket indikerer lav jagtaktivitet.²⁰

Fra ulv til varulv

Det kan argumenteres, at både kirken og andre forfattere i periodens portrættering af ulven i takt med samfundsforandringer omkring århundredet influerede skabelsen af det, man kalder ”the werewolf renaissance of the twelfth century”,²¹ et begreb der forklarer bevægelserne, der skabte grundlag for en opblussen i troen på varulve.

I tidlig middelalder boede mennesker og dyr tæt sammen, men dette ændrede sig op mod det 12. århundrede, hvor der kom meget mere afstand mellem mange mennesker og dyrenes verden. Dette muliggjorde

blandt andet, at disse mennesker blev i stand til at forstå dyr som metaforer på en helt anden måde end før.²²

Selvom middelalderkirken længe havde brugt allegorier i form af bestiarier og fabler til at påvirke folkets moral og adfærd, blev dette intensiveret op til det 13. århundrede. I det 12. århundrede var der blevet skabt en helt ny form for litteratur, der portrætterede dyr som menneskelige eksempler.²³ Dette kan ses som en bevægelse igangsat af kirken, der påvirkede århundredets opblussen af varulvefænomenet.

Bestiarier i samme periode indeholdt nemlig gerne både faktiske og mytologiske dyr, hvilket kunne skabe forvirring i opfattelsen af virkeligheden. Bestiarierne blandede også forskellige arter, og med dette udviskedes også grænserne mellem, hvad der var menneske, og hvad der var dyr.²⁴

Selvom værket *Malleus Malificarum*, af Heinrich Kramer (ca. 1430-1505), er trykt senere end 1200-tallet, er den et fremragende eksempel på kirkens senere portrætte-

19 Aleksander Pluskowski, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages* (Woodbridge: The Boydell Press, 2006), 195f.

20 Ibid.

21 Bynum, *Metamorphosis and Identity*, 94.

22 Joyce E. Salisbury, *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*, 2. udg. (New York: Routledge, 2011) 89.

23 Ibid. 87f, 91.

24 Ibid. 129.

ring af ulve, og hvordan den tillagde ulven onde egenskaber:

[...] is the fact that certain witches, against the instinct of human nature, and indeed against the nature of all beasts, with the possible exception of wolves, are in the habit of devouring and eating infant children.²⁵

Her sættes ulven i samme kategori som heksen. Af alle dyr der eksisterer, er ulven det eneste, der bliver udvalgt og ligestillet med heksens djævelske og onde egenskaber.

For this reason S. Dominic, the leader and father of the Order of Preachers, is represented in the figure of a barking dog with a lighted torch in his mouth, that even to this day he may by his barking keep off the heretic wolves from the flock of Christ's sheep.²⁶

Ovenstående citat er et fremragende eksempel på den symbolske betydning, kirken i perioden tillagde ulven. Her sættes den i direkte modsætning til fåret, der symboliserer Jesus Kristus, og ulven får endda tillægsnavnet ”kættersk”.

25 Heinrich Kramer, *Malleus Malificarum*, overs. Montague Summers (Global Grey ebooks, 2019), 118.
26 Ibid. 86.

Yderligere er værket et godt eksempel på det skift i troen på varulve, der begynder at ske mellem tidlig middelalder og senere middelalder. I tidlig middelalder forbød og straffede kirken troen på varulve og forsøgte at fortælle og overbevise folk, der mente, de havde set forvandlingen fra menneske til ulv, at dette ikke var sandt og ikke var sket i virkeligheden.²⁷ Heinrich Kramer konkluderer eksempelvis, at ulveangreb på børn var forårsaget af almindelige ulve, men at disse var besat af djævelen. Han fortsatte med ordene: ”at mennesker sagtens kunne snydes til at tro, at de havde forvandlet sig til ulve ved påvirkning af heksekunst, men at dette var fysisk umuligt.”²⁸ Men efter det 12. århundrede forsvandt meget af skepsissen omkring eksistensen af monstrøse væsener, og varulven fik frit spil i fantasien.²⁹

At man indlemmede pave Innocens den 8's berømte heksebulle i værket, skabte sandsynligvis en udtalt følelse af pavelig autorisation, og netop derfor er værket vigtigt i forståelsen af varulvefænomenet. Kirken bestemte, hvad der var en del af virkeligheden, og her er det tydeligt, at kirken bestemte, at ulve var djævelske. Overordnet set har

27 Bynum, *Metamorphosis and Identity*, 166.

28 de Blécourt, *Werewolf Histories*, 83f.

29 Salisbury, *The Beast Within*, 129.

denne allegoriske bevægelse op mod det 12. århundrede og efterfølgende, været med til at bane vejen for opblomstringen af "the werewolf renaissance of the twelfth century"³⁰ og hinsides de senere berygtede varulveprocesser, der fandt sted sideløbende med hekseprocesserne overalt i Europa.

Den sympatiske varulv

Men inden senmiddelalderens varulveprocesser, og dennes sideløbende særdeles entydige fortolkning af varulven som et glubsk og blodigt monster, der minder om fortidens fortolkning, skulle varulven få en renæssance og i en kort periode besidde helt andre egenskaber.³¹

In my effort to compose lays I do not wish to omit Bisclavret—for such is its name in Breton, while the Normans call it Garwaf. In days gone by one could hear tell, and indeed it often used to happen, that many men turned into werewolves and went to live in the woods. A werewolf is a ferocious beast which, when possessed by this madness, devours men, causes great damage and dwells in vast forests. I leave such matters for the moment, for I wish to tell you about Bisclavret.³²

30 Bynum, *Metamorphosis and Identity*, 94.

31 Ibid.

32 Marie de France, *Bisclavret*, overs. Glyn Burgess

Ovenstående åbningslinjer i Marie de Frances (ca. 1160-1215) franske versnovelle *Bisclavret* giver nutidens læser et bemærkelsesværdigt indblik i samtidens syn på varulven. Ikke nok med at forfatteren fortæller, at varulvefænomenet er en virkelig hændelse, og dermed bliver en del af beviset for, at varulven var en del af samtidens forestillingsverden, fortæller hun også, hvad samtidens generelle tro af varulven indeholdt. Denne stemmer overens med overstående egenskabsbeskrivelse. Men vigtigst af alt introducerer hun en ny slags varulv, den sympatiske varulv.

I middelalderen havde kongen den rolle at være Guds stedfortræder på jorden, og det er tydeligt i versnovellen, at kongen kan gennemskue andres sande natur: "[...] the king, who was wise and courtly [...]"³³ Han er også en retfærdig hersker og beskytter: "I shall place the creature under my protection [...]"³⁴ Kongen er desuden den eneste, der kan styre varulven: "He would soon have done the knight serious harm if the king had not called him [...]"³⁵ Varulven, eller som Marie de France kalder ham: Bisclavret, er

(New York: Penguin Books, 1999), 1.

33 Ibid. 2.

34 Ibid.

35 Ibid.

blevet snydt og uretfærdigt behandlet af sin kone, og det bliver kongens opgave at redde ham og genfinde og genskabe retfærdighedens balance i verden.

Melion, en versnovelle fra samme periode, men af en anonym forfatter, ligner *Bisclavret* meget i portrætteringen af både kongen og varulven. Hovedpersonen Melion snydes af sin kone og forvandles om til en ulv, men besidder endnu mange af sine menneskelige egenskaber såsom intellekt. Kongen er også i denne tekst frelseren og retfærdighedens kæmper: "He well knew, if he had no help from the king, That he would die in Ireland [...]".³⁶ Kongen er igen også den gode mands beskytter. Varulvene i disse tekster er gode i deres menneskelige kerne og skal blot tilbagebringes til denne tilstand. Det er ikke deres egen skyld, at de er blevet forvandlet, og kongen kan gennemskue, hvad der ligger bag facaden: "Woe betide anyone who touches or approaches him."³⁷ Til sidst reddes også denne varulv af kongen; Melion forvandles tilbage til menneske.

Også i *Melion* er det tydeligt, at den sympa-

tiske varulv er et nyt fænomen.

Then Gawain said: 'My lords, look; This wolf is completely unnatural.' All the barons said amongst themselves That no-one had never seen such a well-mannered wolf.³⁸

Som det er tydeligt i ovenstående citat, tilegnes varulven helt modsatte egenskaber efter århundredes renæssance af den.

Tilsammen skaber disse værker en tendens til en mere sympatisk varulv i århundredet. Et andet værk i perioden, *William af Palerne*, modsætter sig samtidigt middelalderens tendens til at se ulven i modsætning til Gud, hvilket også tydeliggøres tidligere i analysen af *Malleus Malificarum*.

Marie de France har eksempelvis i sine værker stor tendens til at portrættere samfundstyret af dem, der ifølge hende blev født til det. I hendes influerende og populære fabler var det løven, der var den noble hersker, mens ulven bragte kaos og problemer til dyreriget, hvis denne skulle agere hersker.³⁹ I *Bisclavret* og *Melion* er kongen Guds stedfortræder på jorden, men i *William af Palerne* har varulven også denne rolle.

36 *Melion*, overs. Amanda Hopkins (Liverpool Online Series Critical Editions of French Texts, 2005), 69.

37 Ibid. 71.

38 Ibid.

39 Salisbury, *The Beast Within*, 92.

Oh, true gentle Father Jesus Christ,
 Most powerful of all kings,
 True Father of men, omnipoten,
 Good Lord God, if truly
 You formed heaven and earth and
 everything
 And in the Virgin You became in
 carnate
 And were made flesh,
 Lord, through Your holy annuncia-
 tion,
 And through the form of man and
 human flesh,
 And if You protected in the whale
 Jonah who had been swallowed,
 If all this is true, Lord, then through
 Your mercy
 Protect and defend these two chil-
 dren
 From distress, from evil and from
 torment
 And return them to prosperity.⁴⁰

Ovenstående verslinjer vidner om, hvor-
 dan middelaldermennesket lagde skæbnen i
 Guds hænder. De vidner om Guds magt og
 den beskytterrolle, Gud bliver tildelt. Men
 handlingsforløbet er anderledes i *William af*

40 Leslie A. Sconduto, *Guillaume de Palerne: An English Translation of the 12th Century French Verse Romance* (Jefferson, NC: McFarland, 2004), 92.

Palerne, for her er det en varulv, der udfører
 Guds arbejde. Det er varulven Alfonse, der
 beskytter hovedpersonen William og hans
 kærlighed Melior, og det er Alfonse, der i
 sidste ende opfylder karakteren Alixandri-
 nes bøn: "[...] return them to prosperity."⁴¹

I verslinjerne muliggøres forvandling gen-
 nem sammenligning af Guds forvandling
 til menneske. Der refereres blandt andet
 også til profeten Jonas, der sluges af en hval,
 men stadig beskyttes af Gud. Forvandling
 helliggøres på denne måde, og det fremhæ-
 ves, hvordan man kan have et dyrisk ydre
 og et menneskeligt indre. Forvandling gø-
 res gennem Gud til en håndgribelig og vir-
 kelig hændelse.⁴² På den anden side er ond
 forvandling også en realitet, hvilket ses i
 forhekselsen af Alfonse.

For varulven Alfonse slutter historien med,
 at han får hævet den forbandelse, der er lagt
 over ham, forvandles tilbage til menneske
 og identificeres som Spaniens konges læn-
 gesavnede søn. Han får således sin retfærdi-
 ge plads tilbage som ægte tronfølger.

41 Ibid.

42 Lisa Lampert-Weissig, *Medieval Literature and Postcolonial Studies* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010), 47ff.

Der eksisterer altså ikke en entydig beskrivelse af ulven som konge. Selvom Marie de Frances fabler måske har haft en større plads i samtidens kollektive bevidsthed, eksisterede der også modsatte beskrivelser af ulven. Man kan sige, at den generelle og mest udbredte forestilling om ulven – og varulven – forbandtes med ondskab, glubskhed og kaos, men enkelte tilfælde viser, at dette ikke var en entydig beskrivelse.

Et møde mellem præst og varulv

The History and Topography of Ireland (ca. 1188) er en vigtig kildetekst at undersøge, fordi forfatteren Gerald af Wales (ca. 1146-1223) var præst, og fordi han derudover beskriver et såkaldt ”virkeligt” møde mellem præst og varulv. Teksten giver et konkret indblik i, hvordan gejstligheden forholdt sig til varulvefænomenet. Selve varulven portrætteres ligesom i de forrige tekster sympatisk, og den forsikrer præsten ved deres møde i skoven om, at den ikke er farlig.

’Do not be afraid! Do not fear! Do not worry! There is nothing to fear!’ They were completely astounded and in great consternation. The wolf then said some things about God that seemed reasonable ...⁴³

43 Giraldus Cambrensis, *The History and Topography of Ireland* (New York: Penguin Books, 1982), 70.

På trods af at varulven, lige så vel som hunvarulven, forbliver venlig og sympatisk gennem hele fortællingen og endda beviser, at den kender til Gud og ”opfører sig katolsk”⁴⁴, stopper præsten aldrig med at være ængstelig og bange. Der lægges meget vægt på præstens bange følelser gennem hele teksten:

[...] and adjured him by the omnipotent God and faith in the Trinity not to harm them [...] ⁴⁵

[...] the priest, full of fear [...] ⁴⁶

At that, the priest, more through terror than reason [...] ⁴⁷

Selvom præsten på sin vis ophører med at være på vagt og deler bål med varulven hele natten, sker der ingen synlig forandring i præstens følelser mod varulven.

Det er vigtigt at lægge mærke til i første citat i ovenstående citatsamling, at præsten beder om beskyttelse mod varulven fra Gud; endnu engang er Gud beskytteren – og med succes, siden præsten slipper uskadt fra mødet.

44 Ibid. 70f.

45 Ibid.

46 Ibid.

47 Ibid. 71.

Dette møde fortæller os, at selvom der eksisterer en tendens om den sympatiske varulv, så eksisterer der sideløbende en forestilling om, at varulven er farlig. Præsten fortæller, hvordan man skal agere i et hypotetisk møde med varulven: Du skal være bange og på vagt, men Gud kan beskytte dig.

På samme tid forbliver præsten dog ydmyg og giver den døende hunvarulv den sidste olie. Således behandler han hunvarulven, som han ville enhver anden – også selvom det var gjort i frygt, som vi kan se i sidste citat i citatsamlingen. Dette er en behandling, vi ser meget mindre af under de senere varulveprocesser.

Den onde varulv

Overgangen fra ”den onde varulv” til ”den sympatiske varulv” i det 12. århundrede kan blandt andet ses som et udtryk for de sociale forandringer, samfundet gennemgik på det tidspunkt. Vækst i økonomien, landbruget og byen skabte forandring i familiære og sociale strukturer, og dette medførte muligheden for at ændre sin sociale rolle i samfundet.⁴⁸

At individer fik følelsen af at kunne vælge deres sociale og kulturelle rum, kunne også

være skræmmende. Pludselig skulle man tage beslutninger og valg selv, og behovet for grænser vokser derfor; der er brug for at vide, hvad verden indeholder. Det der er anderledes og forskelligt må defineres, lige så vel som hvad der er ude og hjem, og også identitet må udforskes.⁴⁹

Udforskningen af varulven gennem litteratur og krøniker i det 12. århundrede er et udtryk for denne frygt og eftertænksomhed hos middelaldermennesket. Hvor går grænserne *nu*?

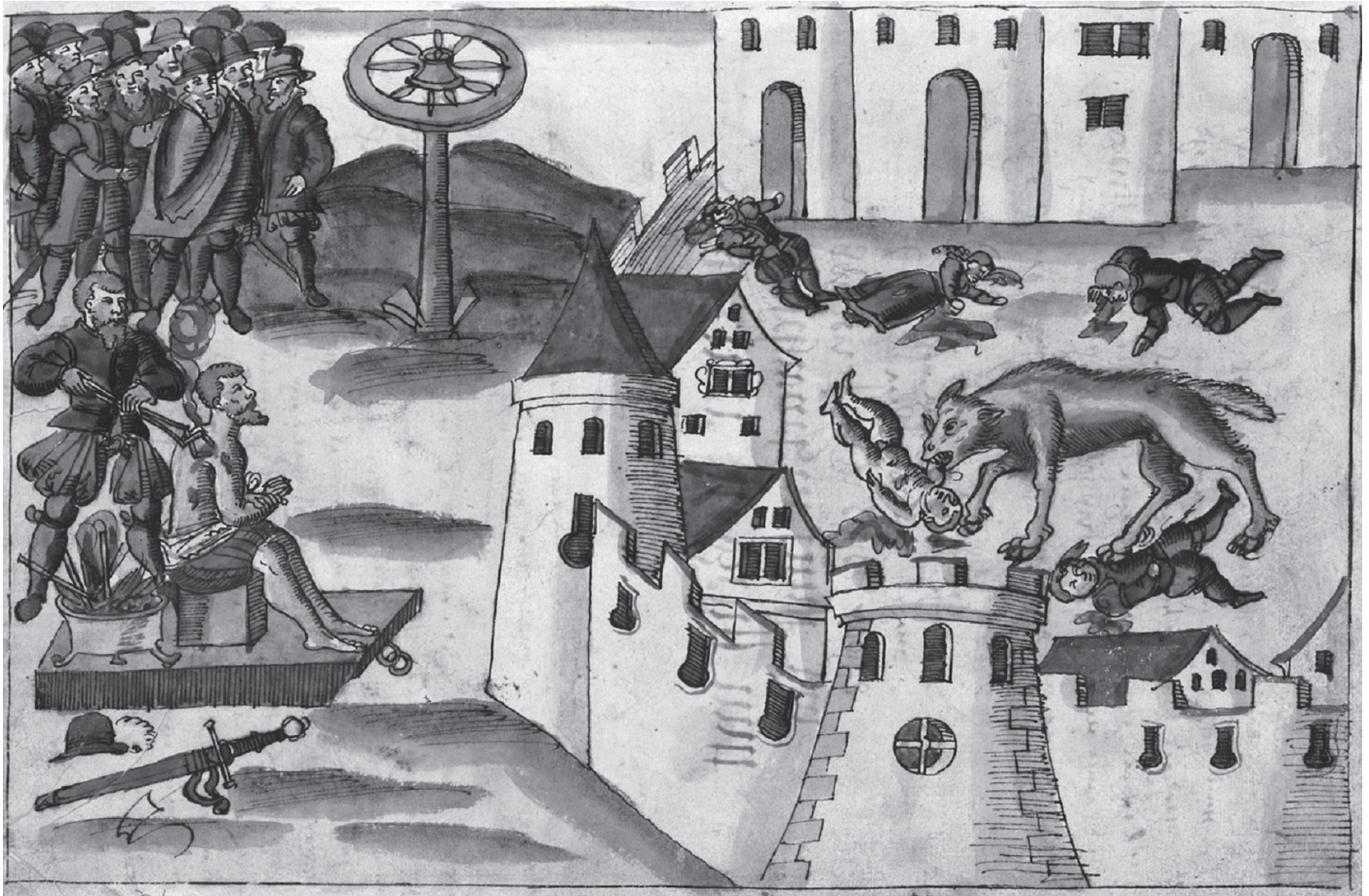
The point of Gerald's discussion of the werewolves of Ulster was not only to titillate his readers with the possibility of wolf-humans but also to contain the possibility within theoretical discussion that denied it to be true metamorphosis. Did the priest improperly give the Eucharist to a wolf or properly comfort a dying if deformed "human"?⁵⁰

Man var ganske enkelt bange for at overskride grænserne. Den kætterske trussel kirken stod overfor, havde udviklet sig sådan, at man ikke længere som kætter kun blev anklaget for at gå imod den officielle troslære, men nu også blev anklaget for at angribe de

⁴⁸ Bynum, *Metamorphosis and Identity*, 26.

⁴⁹ Ibid. 26f.

⁵⁰ Ibid. 27f.

"Werewolf in Geneva" of Johann Jakob Wick ca. 1587. Kilde: Wikimedia Commons.

grundlæggende forestillinger om mennesket. Grænserne skulle overholdes.⁵¹

Værkerne om ”den sympatiske varulv” i det 12. århundrede viser, hvordan middelaldermennesket søgte svar og retning på, hvordan de skulle forholde sig til forandringerne i samfundet. De søgte svar og retning fra kirken, kongen og Gud, og dette viser os i særdeleshed, hvor omfattende kirkens autoritet var. Og frygten i middelaldermennesket fortæller os, hvordan kirken benyttede magt til at forhindre overskridelsen af dens grænser.

Men portrættet af den nyfortolkede varulv skulle kun have en kort tid i rampelyset, før det gamle portræt af den glubske varulv atter vendte tilbage og tog pladsen på podiet. Ifølge forsker Jeffrey Jerome Cohen kan vi læse og fortolke en kultur gennem dens monstre. 1. tese i Cohens monsterteori (1996) undersøger monsteret som en fysisk manifestation af en kulturs frygt, begær og fantasi. 2. tese pointerer, at et monster aldrig rigtigt dør.⁵² Det genskabes. Er foranderligt. I det 12. århundrede var varulven lavet

af frygten, begæret og fantasien centreret omkring udviklingen i identitet og grænser. Den glubske varulvs tilbagevenden til sidst i middelalderen var lavet af kirkens frygt for at miste sin autoritet og magt.

Ifølge historiker Joyce E. Salisbury var den mest udbredte holdning til om forvandling til varulv kunne være sandt og virkeligt den samme blandt teologer gennem hele middelalderen. Dennes holdning var, at dette fænomen umuligt kunne lade sig gøre, fordi det var umuligt at forvandle mennesker til andet end den form, de var blevet givet af Gud. Forvandling til varulv var en illusion.⁵³

Også historiker Caroline Walker Bynum hævder, at teologer gjorde meget ud af at forklare middelaldermennesket, at forvandlingen til varulv ikke fandt sted i virkeligheden. Dette ændrer sig dog i det 16. århundrede og op gennem renæssancen, hvor der sker en opblomstring af astrologi, alkymi, magi og troen på varulve – og de sideløbende varulveprocesser finder sted.⁵⁴

Sidst i middelalderen og gennem renæssancen blev forvandling ofte forbundet med djæveln. Men der var delte meninger om

51 Ibid. 27.

52 Jeffrey J. Cohen, *Monster Theory: Reading Culture* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996), 3ff.

53 Salisbury, *The Beast Within*, 141.

54 Bynum, *Metamorphosis and Identity*, 166.

dette.⁵⁵

Salisbury skriver eksempelvis, at dommerne i varulveprocesserne i det 16. århundrede var klar over, at det ikke kunne lade sig gøre at forvandles fra menneske til varulv.⁵⁶

I overgangen fra det 12. århundrede til det 13. århundrede begyndte rationalister og kætterske grupper at sætte spørgsmålstegn ved Jesus Kristus tilstedeværelse i nadveren. Det var et angreb.⁵⁷ Men det var kun begyndelsen. Hen mod senmiddelalderen begyndte kirkens magtposition at blive udfordret og truet af reformtanker. Sideløbende med dette fik kirken ændret gengældelsens lov, en overleveret lov fra romerretten der forhindrede falske anklager, og med dette muliggjordes trolddomsprocesserne. Den første varulv blev anklaget i Schweiz i 1407, og tusinder skulle dø, før den sidste varulv blev anklaget i Tyskland i 1720.⁵⁸

55 Brian J. Frost, *The Essential Guide to Werewolf Literature* (Madison: University of Wisconsin Press, 2003), 10.

56 Salisbury, *The Beast Within*, side 141.

57 Davis I. Shyovitz, "Christians and Jews in the Twelfth-Century Werewolf Renaissance", *Journal of the History of Ideas* 75, nr. 4 (2014): 539f.

58 Jan I. Thon, "Hysteriske euopæere jagtede dæmoniske varulve", *Historie*, 2021 (set 26.11.2021).

Når man sammenligner, hvor udbredt hekseprocesserne var i Europa, tyder meget på, at det især kun var lande med oprindelige ulve, der udviklede en gennemgående tro på varulve.⁵⁹ Og for kirken udviklede synet på forvandling sig fra at have guddommeligt ophav til dæmonisk.⁶⁰

Varulven blev monsterficeret på en helt anden måde end i det 12. århundrede. Nu besad den onde og djævelske egenskaber, men til gengæld fik kirken lov at beholde sin beskyttende rolle. Dog var denne nødsaget til at udøve magt fremfor den autoritet, vi ser tidligere i varulvefænomenet. På denne måde håbede kirken på at kunne beholde sin magtposition, et håb der i sidste ende var nyttesløst.

Teologen Pierre Mamor, der skrev afhandling om varulve og var forfatter på *Flagellum Maleficorum*, skrevet i 1462 og udgivet i 1490, udtalte i bogen, at varulven er et monster besat af helvede og drevet af djævelen.⁶¹ Selvom dette modsiger Salisbury, rejser udtalelsen spørgsmålet om, om der også var teogloger, der troede på varulve. Om disse udtalelser og de tidligere nævnte citater fra

59 de Blécourt, *Werewolf Histories*, 105f.

60 Ibid. 106f.

61 Thon, "Dæmoniske varulve".

Malleus Malificarum er sande udtalelser, kan der ikke svares på, men det er sikkert at sige, at det forandrede varulvefænomen skabte frygt blandt folket. Både frygten for varulven og frygten for at blive anklaget vedligeholdte kirkens beskytterrolle – og dermed dens magt og autoritet i samfundet.

Glædeligt Passélæum

af Mikkel Bjørnskov-Bartholdy, tidligere redaktør på Passé

Hvorfor er historie vigtigt? Hvorfor tage tid væk fra universitetsdruk, studiestress og økonomiske bekymringer til at formidle den? Og, måske vigtigst af alt lige i denne henseende, hvorfor skrive om historie i et nichepræget universitetstidsskrift, som ikke engang kan betale dig for din tid?

Det er de helt store spørgsmål, som jeg har spekuleret over, lige siden man bad mig strikke et par florumvundne ord sammen i anledning af dette særlige "Passélæum". Og forståeligt nok. Det er vel netop de spørgsmål, som vi allesammen gerne vil have afklaret hér. Jeg mener, hvorfor ellers læse en gammel historikers floskler om en tid, som han alligevel aldrig får igen? Og så er der jo det kedelige problem, at svaret på disse spørgsmål kort og godt er noget så banalt som, at der ikke findes nogen objektiv sandhed, hvad dette angår, men at det hele starter og ender hos dig eller mig.

Men inden vi i bedste postmoderne ånd springer i vejret og erklærer historievidenskaben død, brænder vores studiebøger på ligbålet og tilmelder os kontanthjælp, så bær over med mig i dette ydmyge forsøg på i stedet at nærme mig problemstillingen fra så uvidenskabelig en vinkel, som mine egne subjektive holdninger og erfaringer må siges at være. Er du klar? Her kommer det.

Det er selvfølgelig så evigt nemt at fortælle dig, at historie er vigtigt, fordi det om noget altid er rarere at lære af fordum tids brølere end at fejle på egen krop. Desværre behøver du ikke lære meget om mennesket, før du også når til den frustrerende erkendelse, at vi trods vores forvoksede hjerner er et totalt åndsvagt dyr, som med nærmest tvangsneurotisk anakronisme igen og igen vælger at se bort fra selv historiens helt åbenlyse lærestreger for dumtrodsigt at "lære af egne fejl". Det er derfor snarere historikerens sørgelige lod i livet at måtte se hjælpeløst til på sidelinjen, imens menneskeheden kværlulerende buldrer mod en selvforskyldt afgrund, end at være nogen som helst form for samfundsmæssig vismand.

Så hvorfor er historie vigtigt?

Tja, for mig er min viden om mit historiske ophav, og ikke mindst muligheden for at kunne forholde mig kritisk til samme på et nogenlunde oplyst grundlag, det kulturelle anker, hvormed jeg kan definere mig selv som skandinav og dansker i et stadigt mere globaliseret samfund. Min historieforståelse hjælper mig kort sagt til at definere... ja mig. Og det har værdi for mig.

Så hvis din jagt på historieforståelse giver dig bare en smule godhed, inden vi får udryddet os selv, så er den jagt givet godt ud. Og hvis historie kan vække det i mennesker, også selvom det bare er nogle få af os, så er den for mig vigtig.

Dette bringer mig også meget naturligt videre til mine to sidste spørgsmål. Hvorfor formidle historien, og hvorfor i Passé?

Uanset hvilket forhold man har til vores samtids fascination (og glubende forbrug) af hurtige budskaber og forglemmelige billeder, så kan man ikke komme uden om vigtigheden ved dygtig kommunikation, hvis man vil undgå at drukne i det hav af information, der omgiver os alle i dag. Derfor bør vi formidle så meget, vi overhovedet kan. For jo bedre vi er til at kommunikere, jo mindre håbløst er vores håbløse opråb i den globaliserede verdens informationsstorm. Og kan man ikke skrive, så kan man råbe ind i en mikrofon eller et kamera.

Og vi bør alle gøre det hele!

Men tekst er nu engang endnu en af vores primære måder at kommunikere på, hvormed en eller anden form for tekstbeherskelse er det minimum, som enhver samfundsbevidst historiker nu engang har i sit håbløse forsøg på at blive hørt i dag. Det er også det kedelige, uinspirede, objektive grundlag for at skrive for Passé. Det var også mit eget kedelige udgangspunkt for i sin tid at søge Passé. Jeg skulle jo tjekke alle boksene af og polere mig selv, så jeg kunne passe ordentligt ind på et arbejdsmarked, som desværre ofte bagatelliserer humanister.

Det jeg til gengæld fandt, var ikke bare en flok studerende, der drak for meget sammen og

stressede helt sindssygt over at få kværnet det næste nummer ud på trods af præstationsangst og eksamensstress... bevares, det var vi også. Men det, der har givet genlyd hos mig for eftertiden, og det, som jeg husker bedst og kærest, var det fællesskab af håbefulde skrivespirer, som Passé nu engang er, hvor det var okay at drømme lidt, håbe lidt, og, vigtigst af alt, hvor man for en gangs skyld kunne få lov til at skrive for sjov, om noget man helt selv valgte, fordi man interesserede sig for det. Ikke fordi en eller anden eksamen, eller nogle rigide spredningskrav krævede det. Jeg har altid elsket at fortælle, men i Passé fandt jeg for første gang kærligheden til dét at skrive... og så mødte jeg nogle søde mennesker, endda nogen som stadig betyder alverden for mig den dag i dag.

Jeg beklager, at min pessimistiske svada sådan skulle nedlade sig til at efterlade dig med dén solstråle. Men hvis jeg skal være mit løfte om ublu subjektivitet tro, så skal du også have min selverfarne morale uden omsvøb. At den tilfældigvis er rar, er bare en af livets små finurligheder.

Historie er vigtigt, hvis den er vigtig for dig, og du skal skrive om den, og gøre det i Passé, hvis det bringer dig værdi, hvis du gerne vil blive en bedre formidler (eller vil polere din professionelle profil lidt), inden universitetet spytter dig ud i den anden ende. Men vigtigst af alt, så synes jeg, at du skal gøre det for det fællesskab, som du bliver en del af i Passé. I et fællesskab hvor det er okay, at du drømmer lidt for en gangs skyld, og hvor du forhåbentlig har det lidt sjovt, imens du gør det. Uni er alvorligt nok som det er, gør lidt mere for din egen skyld også.

Opførelsen af det tredje Christiansborg 1907-1928

af Johan Molin Surland

MI over 800 år har Slotsholmen været centrum for kongemagt, regering og rigsdag, for de højeste civile og militære myndigheder samt huset Det Kgl. Bibliotek, Rigsarkivet, Tøjhusmuseet, Thorvaldsens Museum og Teatermuseet. Slotsholmen har været centrum for alle de vigtigste beslutninger, som er blevet truffet gennem århundrederne.¹ I alt har Slotsholmen huset fem slotte i tidernes løb: Absalons borg, Københavns slot, det første Christiansborg, det andet Christiansborg og nu det tredje. Jeg har valgt at skrive om det tredje og nuværende Christiansborgs historie, da dette slot har den mest komplekse og interessante historie af de tre Christiansborg. I denne artikel vil jeg lægge særligt fokus på dels tiden op til slottets opførelse, dels hvorfor slottet fik det ydre udseende, det har i dag.

Landsbyen omkring det nuværende Slotsholmen blev første gang nævnt i 1043 efter, at Svend Estridsøn havde tabt et søslag i Århus til Magnus den Gode og måttet flygte til den lille landsby Havn på Sjælland. I 1158 blev Havn givet til Roskildebispens Absalon af Valdemar den Store, og i 1167 grundlagde Absalon sin borg på det nuværende Slotsholmen.² I 1368 erobrede Hansestæderne syd for Østersøen København og sendte 47

stenhuggere til byen for at nedrive borgen. Men efter 1417 fik Erik af Pommern, der gjorde København til landets hovedstad, bygget en stærkere borg på Slotsholmen – Københavns Slot. Hans borg var ligesom Absalons omgivet af en voldgrav, men bestod i modsætning til denne af flere sammenhængende bygninger og dannede en femkant om en slotsgård. Slottet blev efterfølgende brugt af flere konger, når der skulle afholdes store fester.³ Fra Christian III til og

¹ Steffen Linvald, *Slotsholmen i seklernes tegn: En vandring i fortid og nutid* (Medigrafik, 1983), 11.

² Ibid., 11-12.
54

³ Henrik Madsen, *Fra Borg til Kongebolig: Slotsholmens Historie gennem Tiderne* (Radiolytteren, 1928):

Prospekt af København i år 1587 fra et værk om byens historie fra 1760, 30 år efter det første Christiansborg erstattede Københavns Slot, der ses i midten af billedet. Radering af Jonas Haas.
 Foto: Statens Museum for Kunst (public domain).

med Frederik IV blev Københavns slot ombygget og tilbygget i flere omgange.⁴ I 1733 påbegyndte Christian VI opførelsen af et nyt stort kongeslot, det første Christiansborg, i forbindelse med Københavns genrejsning, efter at byen var blev hærget af en stor ildebrænd i 1728. Påvirket af de tyske fyrster, som i disse år byggede store pompøse barokslotte til sig selv, besluttede Christian VI, at hans fars eksisterende slot var for beskedent og ikke en enevældig konge værdigt. Faderens eksisterende slot blev derfor revet ned.⁵ I både opbygning og plan lignede det nye slot det endnu bevarede barokke ridebaneanlæg. Hovedbygningen bestod af fire fløje omkring en indre slotsgård, og hovedfløjen sammen med tårnet var placeret ud mod ridebanen.

Slottet var forbundet af to løngange med en kirkefløj, der var placeret på den nuværende Slotskirkes plads, og med kancelliets bygning i Slotsholmsgade på den modsatte side.⁶ Vest for Kirken lå en vognremis, der senere skulle blive til Thorvaldsens Museum, Prinsens Stald og Garderstald. Allerede inden byggeret var færdigt, flyttede konge-

familien ind i det nye slot d. 26. november 1740.⁷ Slottet fik dog en meget kort levetid og blev aldrig helt færdigt. D. 26. februar 1794 udbrød en brand på slottet, efter at der var gået ild i kakkelovnsrørene, som var anbragt i murede render under gulvene og ført gennem skillerum i nærheden af bjælker og tømmer. Branden lagde den kæmpemæssige bygning øde på trods af, at der blev gjort alt for at komme flammerne til livs. Ridebaneanlægget blev dog reddet. Kongefamilien var nu blevet hjemløs, og Amalienborg blev dens fremtidige hjem.⁸

Små ni år efter påbegyndtes byggeriet af et ny slot på ruinerne af Christian VI's. Det blev opført af arkitekten C. F. Hansen i årene fra 1803-1828 i nyklassicistisk stil. I modsætning til det første Christiansborg var det dog kun trefløjet. Man erstattede hovedfløjen ud mod ridebanen med en to etager høj kolonnade bestående af otte søjler i længden og fire i bredden, mens fløjen ud mod slotspladsen blev det nye slots hovedbygning.⁹ Slottets lange genopførelse skyldtes dels krigen mod England samt statsbankerotten efter Napoleonskrigene. Bortset fra Frederik VII, der anvendte slottet som bolig, blev det

4-5.

4 Ibid., 5-11.

5 Linvald, *Slotsholmen i seklernes tegn*, 15.

6 Ibid., 16.

7 Ibid.

8 Ibid., 17.

9 Ibid., 20.

kun anvendt til repræsentation og til hoffets administration. Derudover husede slottet også den grundlovgivende rigsforsamling i 1848-1849 og derefter rigsdagen, højesteret, museet for nordiske oldsager og den kgl. malerisamling. Det andet Christiansborg fik dog heller ikke nogen lang levetid, da der den 3. oktober 1884 også udbrød brand på dette slot. Branden udbrød i fløjen ud til den nuværende rigsdagsgård og var formentlig et resultat af en overophedet kakkelovn. Igen stod slottet ikke til at redde, mens ridebaneanlægget blev skånet endnu en gang.¹⁰

Tiden op til det tredje Christiansborgs opførelse

Det første og det andet Christiansborg blev opført af enevældige konger, det tredje Christiansborg skulle derimod rejses af folket, eftersom Danmark var blevet et demokrati med forfatningsændringen i 1848. At Danmark var blevet demokrati, giver et væsentligt bidrag til forståelsen af det nuværende Christiansborgs forhistorie i forhold til de to foregående slottes.¹¹ I forbindelse med både det første og det andet Christiansborg var det alene kongen, der bestemte,

hvordan slottet skulle se ud, men i forbindelse med det tredje var en hel rigsdag med til at bestemme.¹² Efter branden på det andet Christiansborg d. 3. oktober 1884 faldt tidspunktet for genopførelsen af et tredje Christiansborg slot meget uheldigt, fra et politisk perspektiv. Den daværende konseilspræsident, eller statsminister, J. B. S. Estrups regering, som var støttet af Christian IX, havde ført provisoriske love uden at tage hensyn til det venstredominerede Folketing, hvilket resulterede i, at Venstres hovedstadsavis Morgenbladet skrev: ”På denne tomt rejses intet tredje Christiansborg”.¹³ Socialdemokraterne var af samme holdning. Ikke desto mindre skulle Rigsdagen og Kongens repræsentationslokaler genopføres, og i slutningen af 1885 blev der udskrevet en arkitektkonkurrence til genopførelsen af Christiansborg. Betingelserne for konkurrencen var, at alt, hvad der havde været i det nedbrændte slot, skulle kunne være i det nye. Dermed skulle der tegnes en bygning der adskilte rigsdagen og kongens fløj.¹⁴ Ved arkitektkonkurrencen i 1885 indkom i alt 32 projekter, og alle landets dygtigste arkitekter

¹⁰ Ibid., 22.

¹¹ Kristian Hvidt, Svend Ellehøj og Otto Norn, *Christiansborg Slot*, bind 2, *Det andet og tredje Christiansborg* (Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1975), 187.

¹² Ibid., 140.

¹³ Hakon Lund, *København før og nu – og aldrig*, bind 1, *Slotsholmen*, red. Bo Bramsen og Palle Fogtdal. (Forlaget Palle Fogtdal, 1990), 136.

¹⁴ Ibid., 145-146.

deltog, men udfaldet var en stor skuffelse, eftersom bedømmelseskomiteens krav ikke kunne indfris, og man nåede ikke frem til et resultat.

Selvom der havde været meget aktivitet omkring et tredje Christiansborg de første fire år efter branden, lå en løsning i 1888 længere væk end nogensinde. Man vidste ikke, hvordan man skulle komme videre. Problemet var især, at det politiske klima nu igen forværredes efter de korte tilløb til forhandling mellem partierne i forårene 1887 og 88. Dette gjorde, at en ny lovgivning om genopbyggelse var utænkelig og genopførelsen trådte i baggrunden i 1890'erne.¹⁵ Når dette var tilfældet, skyldtes det også, at andre offentlige bygninger i København optog sindene. I 22 år kom slotsruinen fra det andet Christiansborg til at ligge uberørt hen, og blev et vartegn på forfald midt i en stærkt voksende storby.¹⁶

I sommeren 1901 kom der et systemskifte i dansk politik. Partiet Højres mandater var skrumpet ind til otte, mens Venstre udgjorde et stort flertal. Som resultat af dette blev genopbyggelsen af Christiansborg opprioriteret i konseilspræsident Johan Henrik

Deuntzers reformprogram.¹⁷ D. 6. oktober 1903 fremsatte den daværende finansminister Christoffer Hage et nyt og tredje lovforslag i Folketinget om genopførelsen af Christiansborg. Dette lovforslag blev gjort til lov d. 15. november 1903. I lovforslagets § 1 hedder det: "Christiansborg Slot bliver at genopføre saaledes, at der enten samlet eller adskilt tilvejebringes de fornødne Bygninger dels til Brug for Kongen til Repræsentation og lignende Øjemed, dels til brug for Rigsdagen."¹⁸

I 1904-1905 blev den sidste runde af arkitektkonkurrencen om det tredje Christiansborg afholdt, og her fandt man omsider den endelige vinder: Thorvald Jørgensen.¹⁹ Thorvald Jørgensens vinderprojekt fra 1905 adskilte sig fra de andre deltagere i slutrunden ved, at han som den eneste havde tårn på slottet. Facaden var i palæstil med pudsede mure og høje parvise pilastre.²⁰ Ligesom C. F. Hansens Christiansborg, var Jørgensens også en trefløjet bygning, der åbnede sig op ud mod ridebanen. D. 15. november 1907 blev grundstenene til det nye slot ned-

¹⁵ Hvidt et al., *Christiansborg Slot*, 2:233.

¹⁶ Ibid., 239.

¹⁷ Ibid., 242-243.

¹⁸ Ibid., 243.

¹⁹ Ibid., 162.

²⁰ Ibid., 155-156.

lagt af Kong Frederik VIII.²¹

Hvordan det tredje Christiansborg fik sit udseende

Det er i dag svært at se forbindelsen mellem Thorvald Jørgensens vinderprojekt fra 1905 og det stående Christiansborg, eftersom der er meget få ligheder mellem de to. Både i facaderne og i grundplanen er der store forskelle. At de to bygninger er så forskellige, skyldes det faktum, at det at lede et så omfattende byggeri er en meget kompliceret opgave. Der blev udøvet meget kontrol over byggeriet for, at det kunne holde sig indenfor de økonomiske rammer. Et byggeudvalg bestående af ti medlemmer valgt blandt Rigsdagen, Hoffet og Højesteret samt to bygningskyndige, en muremester og en arkitekt, blev nedsat for at kunne kontrollere, at Jørgensen traf de rigtige beslutninger. Derfor var en slavisk efterligning af den godkendte tegning fra 1905 umulig.²² Derudover var det Folketingets finansudvalg, som havde det sidste ord i beslutningen, da det var dette, der skulle vedtage at afsætte de nødvendige midler samt tage stilling til eventuelle forøgelse i omkostningerne, hvilket der blev mange af. Derudover skulle Thorvald Jørgensen også forhandle med

repræsentanterne for de to indsamlingskomiteer, som havde sørget for de nødvendige midler til slottets udsmykning. Det var derfor en meget kompliceret opgave for Thorvald Jørgensen i og med at han skulle forhandle med flere forskellige bygherrer, der alle havde en mening om projektet. Hans forhandlingsevner blev lige så vigtige som hans evner ved tegnebrættet.²³

Derudover var Thorvald Jørgensens godkendte vinderprojekt ikke udført i detaljer, og derfor blev der i 1907 ændret kraftig på slottets udseende. Fællessalen blev anbragt under folketingsalen, Højesteret havde fået sin endelig placering og facaden mod slotspladsen havde gennemgået en drastisk forvandling. Slottet fik et mere barokpræg, i stil med det gamle ridebaneanlæg. Det iøjnefaldende midterparti fra Thorvald Jørgensens vinderprojekt blev sløffet. Sidepartierne på facaden ud mod slotspladsen, der var udsmykket med halvrunde gavle, blev ændret til fremspringende flade buer.²⁴ Men den mest iøjnefaldende ændring var dog ændringen i slottets facadebeklædning. For at holde bygningen vedligeholdelsesfri valgte Jørgensen at anvende kløvede granitsten til

21 Ibid., 164.

22 Ibid., 162.

23 Ibid., 163-164.

24 Lund, *København før og nu – og aldrig*, 1:166-168; Hvidt et al., *Christiansborg Slot*, 2:282.

*Thorvald Jørgensens tegning af det tredje Christiansborg set fra Slotspladsen fra 1905.
Foto: Det Kongelige Bibliotek (public domain).*

slottets facade, i stedet for den pudsede facade, der fremgik af hans vinderprojekt. Dette ville understrege bygningens tyngde. Ifølge Jørgensen selv ville brugen af granitsten give slottet et mere hjemligt præg, eftersom granit er en meget udbredt bjergart i Danmark, i modsætning til f.eks. den fremmede sandsten.²⁵ For at give det danske folk en form for medejerskab for slottet fik Jørgensen leveret granitsten fra alle landets sogne til at beklæde stueetagen på slottet. Valget af granit til at beklæde bygningens facade har gjort at bygningens udsmykning ikke er blevet så detaljeret som den kunne være blevet, eftersom granit er et meget groft og hårdt materiale, der ikke egner sig til finere detaljering.²⁶

Dog besluttede Jørgensen, at facaden i stueetagen ud mod Prins Jørgens Gård skulle beklædes med sandsten for at ære den tidligere slotsarkitekt C. F. Hansens resterende arkitektur i denne gård.²⁷

Hvor man havde anvendt traditionelle skulpturer til udsmykningen af det første og andet Christiansborg, forsøgte man at gøre skulpturerne på det tredje Christiansborg så folkelige som overhovedet muligt, så alle

kunne forstå dem. Det var billedhuggeren Anders Bundgaard, som skulle stå for dette.²⁸ Over vinduerne mod Rigsdagsgården huggede han hoveder af grundlovsfædrene i granit, og indgangen til Rigsdagen blev udformet i barokstil. Til denne indgang tilføjede Bundgaard fire figurer der vokser på portens piller, som forestiller at bære balkonen over indgangen. Selv navngav han disse fire figurer ”Det daglige Slid”, men i folkemunde blev de senere døbt ”ørepine, hovedpine, mavepine og tandpine”. En anden væsentlig ændring på Jørgensens vinderprojekt var taget. På hans oprindelige projekt var der tegnet et valmtag, men dette blev ændret til mansardtag, et tag med to forskellige hældninger. Dette ville være en fordel både af kunstneriske og praktiske årsager. Kunstnerisk ville mansardtaget fremhæve det barokke præg ved bygningen og gøre den mere massiv. Praktisk ville det betyde, at den øverste mellemetage kunne udnyttes langt bedre og gjorde samtidig, at bygningen som helhed blev en smule lavere. Dette ændrede bygningens udtryk meget.²⁹ I forbindelsen med ændringen af taget blev det også vedtaget, at tagkonstruktionen skulle støbes i jernbeton og ikke opbygges i træ. Det samme blev vedtaget med tårnets skelet. Det var

25 Hvidt et al., *Christiansborg Slot*, 2:281-282.

26 Ibid., 168.

27 Ibid., 180.

28 Ibid., 168.

29 Hvidt et al., *Christiansborg Slot*, 2:286-287.

også meningen, at taget skulle have været belagt med kobber, men af økonomiske årsager blev det til et sort glaseret tegltag. Efter en folkeindsamling af kobber blev tegltaget dog udskiftet med kobber i 1937.³⁰

Derudover skulle man også nå til enighed om tårnets udseende. Da byggeriet skred frem, viste projektet sig at blive dyrere end først antaget. Derfor blev Jørgensens oprindelige tårn, som var enormt højt, gjort lavere for at spare penge. For at lære af de to tidligere brande, hyrede man ingeniøren Suenson til at støbe tårnets skelet i jernbeton, og derefter blev det kobberbelagt. Til at starte med besparede man to af de tre kongekroner, som skulle afslutte tårnet samt en fløjstang, men disse blev alle tilføjet i 1934.³¹ Allerede i 1918 blev rigsdagen indviet, men først i 1927 stod det egentlige byggeri færdigt. D. 12. januar 1928 blev de kongelige repræsentationslokaler indviet.³² Opførelsen af det tredje Christiansborg var nu definitivt afsluttet.

Konklusion

Der gik ni år fra det første Christiansborg brændte ned til man påbegyndte opførel-

sen af et nyt, men der skulle gå 22 år fra det andet Christiansborgs brand til, at man begyndte på genopførelsen af det tredje og nuværende slot. Dette indikerer, at beslutningsprocessen omkring det tredje Christiansborg har været meget besværlig. Det, der adskilte det tredje Christiansborgs opførelse fra de to andre, var at Danmark var blevet et demokrati. Dets lange opførelse på lige over 20 år skyldtes i høj grad, at det skulle indrettes til tre formål: Kongens repræsentationslokaler, Rigsdagens og Højesterets lokaler samt forhandlingerne med de mange forskellige bygherrer.

30 Lund, *København før og nu – og aldrig*, 1:175.

31 Ibid., 183-184.

32 Linvald, *Slotsholmen i seklernes tegn*, 26.

Det nuværende Christiansborg Slot set fra Slotspladsen. Bemærk fraværet af det markante midterparti på Thorvald Jørgensens tegning.

Foto: Jorge Láscar/Wikimedia Commons.

Yonaoshi: Social Banditry and Millenarianism?

Exploring Hobsbawm's *Primitive Rebels* in a Japanese context

af Martin van Soest

'[...] all they say is that there is a rumour that Jiyûtô [Liberal Party] President Itagaki Taisuke will soon raise an army of world renewal [...].'¹

Itagaki Taisuke, who was an influential politician in Meiji Japan (1868–1912), having held senior positions in the Japanese government, came to play a peculiar role in the Japanese Chichibu Incident, the culmination of more than sixty peasant uprisings in 1884. He came to be deified as a yonaoshi, or world renewal, god, symbolising these peasants' struggles and aspirations. The Japanese concept of yonaoshi gods had existed since the early seventeenth century and had manifested in a variety of contexts. In the Meiji period, it was taking on a new manifestation while at the same time keeping its older ones. What instigated this change?

The emergence of a new Japan coincided with a fundamental restructuring of the world as a result of world-wide imperialism and an increasingly more pervasive capitalist world economy.²

Japan was forced to open its major ports to international trade first with the Americans and subsequently with the major powers of Europe in the early 1850s, introducing Japan and its mostly peasant population to global capitalism. In 1868, the already weakened Tokugawa Shogunate was overthrown by

1 Quoted in Takashi Miura, *Agents of World Renewal: The Rise of the Yonaoshi Gods in Japan* (Honolulu, HI: University of Hawai'i Press, 2019), 148.

2 Eric Hobsbawm, *The Age of Empire: 1875–1914* (London: Abacus, 1987), 35; C. A. Bayly, *The Birth*
64

of the Modern World, 1780–1914: Global Connections and Comparisons (Oxford: Blackwell Publishing, 2004), 21.

Itagaki Taisuke (1837-1919). Kilde: Wikimedia Commons.

a group of young, reform-minded samurai who subsequently began to transform the country inside and out, the so-called Meiji Restoration³ or, alternatively, Revolution, as some scholars call it. The changing meaning of *yonaoshi* gods represented the still pre-modern, rural Japan's attempt to make sense of this sudden and rapid transformation. In this article, I wish to explore and try to make sense of the concept of *yonaoshi* through Eric Hobsbawm's 1959 book *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*. Hobsbawm provides a fruitful framework through which to study how pre-modern, rural communities have dealt with the struggles of capitalist modernity and, by extension, imperialism, which for the most part is lacking from Hobsbawm's account, but which must be acknowledged when applying his theory to places outside of the Euro-American sphere.

First, I will introduce *Primitive Rebels* and

3 The Meiji Restoration refers to the ostensible return of power from the shogun in Tokyo to the emperor in Kyoto, but in practice, the emperor remained what he had been for centuries already, a formality, but now in a much more visible position as the symbolic figurehead in a national mythos, fitting into the international, i.e., Euro-American, (imperialist) framework of nation-states.

the concepts that I have chosen to use in this article, namely, *social banditry* and *millenarianism*. Then, I will shortly review Runajit Guha's critique of the idea of the primitive rebel, incorporating this as a caveat in my subsequent analysis, where I will introduce the Japanese Chichibu Incident as well as the most relevant historical context. Owing to the short format of the article, I will only present some general remarks about the incident before I will attempt to apply the aforementioned concepts to this event, focusing on the similarities between this and the Japanese concept of *yonaoshi*. Lastly, I will sum up and conclude.

Primitive Rebels and its critique

In *Primitive Rebels*, Hobsbawm introduces what at the time was an innovative perspective on "history from below".⁴ Hobsbawm intends to treat so-called pre-modern rebellion in the nineteenth and twentieth centuries as '[...] a phenomenon of general importance and considerable weight in modern history'⁵ – as precursors to the modern po-

4 Ramachandra Guha, 'The Brilliance and Dogmatism of Hobsbawm,' *Economic and Political Weekly* 47, no. 46 (17 November 2012): 36.

5 E. J. Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, third edition (Manchester: Manchester University

litical movements and not simply footnotes to history. He calls the people he treats in his study *pre-political*, that is, people who '[...] have not yet found, or only begun to find, a specific language in which to express aspirations about the world.'⁶ This is the world of a modern capitalist economy, which the people surveyed in the book have had imposed on them from the outside, that is, they were not born into the modern world of capitalism and find themselves having to struggle to adapt to the conditions of modernity. Hobsbawm's cases are geographically limited to Europe, mostly Southwestern Europe, but he concedes that '[...] the non-European world has produced primitive social movements in much greater profusion and variety than Southwestern Europe,' inviting us to investigate 'primitive rebellion' in other historical and socio-cultural circumstances. For instance, in the preface to the 1971 edition, he mentions that recent studies had shown that 'primitive rebellion' played a significant role in Imperial China until the rise of the communist movement.⁷

Hobsbawm introduces several different social movement ideal types, which he sees

as precursors to the modern labour and peasant movements. In this article, I will focus on two of the rural movement ideal types, namely, *social bandits* and *millenarian movements*. Social banditry is, according to Hobsbawm, the most primitive form of social rebellion and is not adaptable to modern social movements. It is simply a peasant reaction to excessive oppression and poverty, and, as such, entails reformist, tangible goals. Millenarian movements, on the other hand, hope for a complete and radical change in the world, rejecting the present, 'evil' world, wanting to make a new one, and, as such, have the potential to be revolutionary and more easily modernised and absorbed into modern social movements, especially '[...] if the millenarian movement is fitted into a framework of organization, theory and programme which comes to the peasants from outside.'⁸ While modern revolutionaries have a plan concerning, for instance, transfer of power from the old to the new regime, millenarians expect it to make itself, by divine revelation, by an announcement from on high, by a miracle, and are, as such, very vague about how this new society will be brought about.⁹ Peasant societies are aware of the distinctions between rich and

Press, 1971), 10.

⁶ Ibid., 2.

⁷ Ibid., viii-ix.

⁸ Ibid., 5-6.

⁹ Ibid., 57-58.

poor, powerful and weak, and rulers and ruled but remain 'traditional and pre-capitalist', and, as such, social banditry '[...]' is a modest and unrevolutionary protest. It protests not against the fact that peasants are poor and oppressed, but against the fact that they are sometimes excessively poor and oppressed. Bandit heroes are not expected to make a world of equality. They can only right wrongs and prove that sometimes oppression can be turned upside down.¹⁰

In the preface to the 1971 edition, he suggests that these two forms of social movements often have a symbiotic relationship; both tended to flourish in rural areas – social banditry as a form of primitive 'reformism' and millenarianism as primitive 'revolutionism'. In the areas where these phenomena coexisted, Hobsbawm holds that the bandits thought of themselves as subordinate to the wider millenarian movement or its aspiration.¹¹ As such, social banditry and millenarianism are expected to occur in the same type of places and contexts. Hobsbawm writes that the former '[...]' is most likely to become a major phenomenon when their traditional equilibrium is upset; during and after periods of abnormal hardship, such as

famines and wars, or *at the moment when the jaws of the dynamic modern world seize the static communities in order to destroy or transform them.*¹² As I will show below, this is exactly what happened in Japan in 1884.

Subaltern studies pioneer Ranajit Guha has criticised Hobsbawm's characterisation of '[...]' the peasants, artisans and workers [...] of *Primitive Rebels* as pre-political.¹³ He sees it as condescending, because it ignores the '[...]' immanent critique of the political and economic orders [these movements] were aimed at.¹⁴ Guha, on the other hand, as James Scott writes in the preface to the 1999 edition of Guha's *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*, above all '[...]' wants to understand them *in their own terms.*¹⁵ He wants '[...]' [t]o acknowledge the peasant as the maker of his own rebellion [...].¹⁶ This means that he rejects

12 Ibid., 24; emphasis added.

13 Guha, 'The Brilliance and Dogmatism of Hobsbawm', 37.

14 Ibid., 37.

15 James Scott, 'Foreword to the Duke Edition', in Ranajit Guha, *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (Durham/London: Duke University Press, 1999), x.

16 Ranajit Guha, *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (Durham/London: Duke University Press, 1999), 4.

10 Ibid., 23.

11 Ibid., vii.

the notion that these kinds of activities were purely spontaneous, an idea that he characterises as elitist, as it would entail that the mobilisation of peasants were '[...] contingent on the intervention of charismatic leaders, advanced political organizations or upper classes.'¹⁷ Moreover, he also rejects as elitist the idea of treating these activities as '[...] a pre-history of the socialist and communist movements [...]',¹⁸ writing specifically about Colonial India, although these critiques are more generally applicable to Hobsbawm's general framework as well. Although Hobsbawm wishes to convey the '[...] thoughts and assumptions of the people who took part in such movements [...]', his teleological ambition to portray them as precursors to the modern political movements prevents him from understanding them *in their terms*, as Guha would say. With these caveats in mind, I will continue to the case.

Primitive rebellion in Japan

Before introducing the Chichibu Incident, I will explain the Japanese concept of *yonaoshi* as it relates to the case. As millenarianism, the concept is a religious one, and it basically means 'world renewal'. Until the

late eighteenth century, it primarily '[...] conveyed a sense of a new beginning and a desire to change a given situation for the better [...].'¹⁹ However, from this time on, it acquired a more active function both as a framework through which to interpret specific social events and as a source of real-world change through so-called *yonaoshi* gods, or (in this case) deified humans.²⁰ In the early modern period, '[...] peasants who had led uprisings and been put to death by the government in exchange for securing economic relief to communities [...]', could be deified as *yonaoshi* gods. These types of *yonaoshi* gods bore semblance to Hobsbawm's social bandits, as these kinds of uprisings were seen as moral and acceptable in the 'oppressed' community despite being illegal by law.²¹ However, these instances happened before any major transformations had occurred in Japanese society, meaning that they could not have been reactions to modernity in any sense. These pre-modern instances of *yonaoshi* gods were mostly formulated in economic aspirations or other material corrections.

Today, the term is used in Japanese histo-

¹⁷ Ibid., 4.

¹⁸ Ibid., 4.

¹⁹ Takashi, *Agents of World Renewal*, 5.

²⁰ Ibid., 5.

²¹ Ibid., 13.

Grave of Chichibu Incident members. Kilde: Wikimedia Commons.

riography to refer to a variety of movements in Japan with revolutionary or subversive characteristics, taking place in the mid to late nineteenth and early twentieth centuries, and in English-language scholarship on nineteenth-century Japan, there has been a tendency to associate it with millenarianism (not necessarily Hobsbawm's interpretation of the concept).²² Takashi Miura does not necessarily criticise this use of the concept but challenges the lack of distinction between *yonaoshi* as an etic category and as an emic, historical concept. The latter would refer to incidents in which peasants themselves have used the concept of *yonaoshi*. Like Hobsbawm's *Primitive Rebels*, the etic use of *yonaoshi* is implicitly teleological, as the scholarship has been '[d]riven largely by the Marxist rubric of class struggle [...]' and '[...] paid particular attention to the mid-nineteenth century as Japan's period of transition from feudalism to a modern nation-state and have attempted to find therein evidence of resistance against oppression and the roots of democratic movements.'²³

Roger W. Bower argues that the Meiji period saw historical actors that were more politically aware of the existing power structure

²² Ibid., 6-7.

²³ Ibid., 6.

and system of exploitation and who sought to challenge authority and assert their rights.²⁴ Owing to these changes, according to Takashi, *yonaoshi* gods appeared for the first time in the context of revolutionary or millenarian [situations]. As Hobsbawm writes: 'The irruption of modern capitalism into peasant societies, generally in the form of liberal or Jacobin reforms [...] has always had cataclysmic effects on that society. When it comes suddenly, as a result of a revolution, a wholesale change of laws and politics, a foreign conquest or the like, having been relatively unprepared by the evolution of local social forces, its effects are all the more disturbing.'²⁵ The Chichibu Incident is a significant example of this, as can be seen from the deification of Itagaki Taisuke.

In the Tokugawa period, sericulture and the production of silk products were the primary economic output of the mountainous Chichibu district. Then, when the port of Yokohama opened in 1859, there was a massive demand for raw silk for foreign trade, and as a result, Chichibu farmers transitioned from

²⁴ Roger W. Bower, *Rebellion and Democracy in Meiji Japan: A Study of Commoners in the Popular Rights Movement* (Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 1980), 307.

²⁵ Hobsbawm, *Primitive Rebels*, 66-67.

producing silk products to selling raw silk. These farmers experienced a sort of economic boom in the early years of the Meiji era thanks to the continuing demand for raw silk, which was one of Meiji Japan's primary export goods. However, because of the 1883 Matsukata Deflation, the price of raw silk suddenly dropped after especially high prices in the preceding years. Additionally, local municipal taxes and school fees increased, meaning that many Chichibu residents had to borrow money from moneylenders and use their land as collateral.²⁶ Farmers appealed to local authorities, but to no avail. Similar instances were happening all over Japan; these economic struggles were not restricted to Chichibu. After this, Chichibu farmers established a connection with the more radical elements of the so-called Freedom and People's Rights Movement, a political and social movement for democracy that took place in the 1880s.

One of the largest uprisings in modern Japanese history, the Chichibu Incident was the culmination of as many as sixty peasant rebellions in 1884, half of which took place in the mountains around Tokyo. Between 5,000 and 10,000 peasant farmers took up arms (using hunting rifles, bamboo spears, and

wooden cannons) and occupied the Chichibu district office in Saitama Prefecture, which was made the so-called 'Headquarters of the Revolution.' They had four, economically tangible demands: 1) a ten-year freeze on debts, 2) cancellation of school for three years, 3) reduced taxes, and 4) reduced village expenses. Small bands were sent out to villages to attack moneylenders and destroy their debt registers.²⁷

The rebels had the upper hand over the local forces for a short while but were quickly suppressed by government troops. 4,000 were found guilty, 300 were convicted and seven were executed. The participants were broadly representative of rural Japan; two-thirds were literate, and the largest group was in their thirties. The rebellion mostly consisted of middle- and lower-ranking farmers, but a few landlords and merchants were also participating.²⁸

Takashi argues that the Chichibu rebels can be divided into three groups: 1) those who adhered to the more radical ideology of the Freedom and People's Rights Movement and

26 Ibid., 132-133.

27 Arne Kalland, *Japans historie, fra jegersamfunn til økonomisk supermakt* (Oslo: Cappelen, 2003), 274.

28 Marius Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000), 386.

sought to overthrow the Meiji government, by far the smallest part; 2) those who were primarily interested in remedying the dire economic situation in Chichibu but did not necessarily share the political goals of group 1, the biggest group; and 3) those who were coerced into participating against their will, or at least claimed that to be the case. The millenarian or revolutionary element of the Chichibu Incident seems to have been marginal, most of the participants either having been coerced into participating or simply having joined with the economic aims in mind. However, the concept of *yonaoshi* was not isolated to the millenarian/revolutionary group 1 but simply understood in different terms. They can be likened to the millenarian Sicilian fasci, as described by Hobsbawm, who were essentially medieval in their outlook. They had slogans such as 'down with taxes' and at the same time 'long live the king and queen' and treated socialist leaders as bishops, etc.²⁹ Their 'protest' was thus expressed in 'traditional' terms despite the issues being modern ones. Peasant millenarianism was a way to organise hitherto marginalised people on a 'national' scale, and almost simultaneously. It seems reasonable to think that *yonaoshi* gods can be understood as having played a similar role at

29 Hobsbawm, *Primitive Rebels*, 98.

least in the Chichibu Incident. The leader of the Japanese Liberal Party, Itagaki Taisuke, was regarded by the rioters as their *yonaoshi* god, despite having nothing to do with the incident as such, being invoked to deny the Meiji government legitimacy.³⁰ A lot of the peasants that participated in the Chichibu Incident must be viewed more as social bandits than millenarians. As the four demands show, their goals were tangible and reformist at the best.

Yonaoshi gods in the emic sense would in most cases count as pre-political, using Hobsbawm's terminology. In the early Meiji period, which usually would be characterised as very transformative, *yonaoshi* gods 'were not bringers of an apocalyptical, millenarian transformation of the world. Focused on solving specific economic difficulties in communities, *yonaoshi* gods were not necessarily antifeudal or antiestablishment, either.'³¹ In the end, although the concept of *yonaoshi* gods does not fit neatly into one or the other of the ideal types introduced by Hobsbawm in *Primitive Rebels*, Takashi shows that the peasants understood Itagaki as a *yonaoshi* god in different ways. The majority thought of him as a bringer

30 Takashi, *Agents of World Renewal*, 10.

31 Ibid., 9.

of tangible, economic restitution, and another group thought of him as the bringer of a radical, new world. Using Hobsbawm's concepts heuristically, the first group could be understood as social bandits – trying to bring the world back to a just equilibrium – and the other as millenarians – hoping for a new world.

Conclusion

In this article, I have tried to explore the Japanese concept of *yonaoshi* gods through Eric Hobsbawm's *Primitive Rebels*. After presenting the general framework of the book, I have introduced the concepts of *social banditry* and *millennialism*, both being rural forms of *primitive rebellion*. I have used Ranajit Guha's critique of Hobsbawm's concept of the pre-political to challenge the inherent teleology in Hobsbawm's framework in which the modern revolutionary, especially socialist and communist, movements are understood as the goal, meaning that these actors lack historical agency. Guha instead tries to view, in his case, peasants in Colonial India, in mine, Japanese peasants during the Chichibu Incident, *in their own terms*. Takashi also shows the Japanese peasants who invoke *yonaoshi* (gods) in their own terms by challenging a long-lived tradition in Japanese historiography, namely, to use this concept as shorthand for revolutionary

and subversive movements. Traditionally, the Chichibu Incident has been regarded as an example of millenarian or revolutionary *yonaoshi*, i.e., that their aim was to overthrow the Meiji government, but accepting this account would mean that one should be able to use *yonaoshi* and millenarianism interchangeably when discussing the incident. Moreover, the Chichibu Incident has usually been seen as part of the Japanese Freedom and People's Rights Movement; however, Takashi changes his perspective by viewing the incident through the language of world renewal. The background for the 1884 peasant rebellions and the fact of the demands they presented, strongly suggest that the incident, indeed, was the result of a modern world-wide capitalist economy.³²

32 Roger W. Bowen, 'Rice-roots democracy and popular rebellion in Meiji Japan', *The Journal of Peasant Studies* 6, no. 1 (1978): 3-39.

Da individet blev synliggjort

Overvågning og disciplin under Den franske revolution

af Sara Bazi

Alt imens Menneskerettighedserklæringen rullede frisk ud hos trykpresserne, løb det rødt ned ad rendestenene; fra massakre mellem borgere til fejder mellem revolutionære og reaktionære, og senere til politiske konflikter mellem girondiner og jakobitter. Under enevældens tid blev disse folkemasser med nød og næppe kontrolleret gennem sorte kabinetter, der i al hemmelighed dirigerede den offentlige diskurs. Men denne tid var forbi, og koalitionskrigene vragede på alle fronter. Den britiske flåde blokerede de franske havne, og ved alle landegrænser prøvede både preussere, østrigere, spaniere og hollændere at presse sig ind. I Paris lå rådende kroppe spredt fra Septembermordene, øjne lige så tomme som de motiver, der huggede dem ned.

Det var under disse forhold, at regeringen indså, at truslen fra dem, der lurede i skyggerne – dem der ønskede, at planer gik i vasken, dem, der ventede på at sabotere og planlagde at forråde en – overgik alt andet. Krævede alle midler. Retfærdiggjorde alle forbehold. For i modsætning til fjenden ved landegrænsen, kunne den enkelte borger ikke tages i direkte øjemål. At kontrollere borgeren blev derfor lig med at kontrollere staten. At sørge for procedurer der betød, at statens autoritet blev indlært, og borgeren instinktivt underdanig. Dette markerede udviklingen på en beslutsom bureaukratisk overvågningsspiral, der stadig i dag – måske

endda i højere grad – præger nutiden efter terrorangrebet på tvillingetårnene i 2001.¹

Da det er den almene antagelse, at Frankrig i det sidste årti af det 18. århundrede var kaotisk og præget af periodens filosofiske indfald med en fuldstændig tøjlesløs impulsivitet, er det ikke usædvanligt, at man ofte udvisker den subtile orden, der egentlig gennemsyrede samfundet. Der kan faktisk være tale om en vis ironi ved den herskende

¹ Laura Skouvig, "Efter indhentet efterretning: Et historisk rids af overvågning i enevældens København", i *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling* 3, nr. 2/3 (2014): 8.

Surete generale. Kilde: Wikimedia Commons.

tendens til netop at fortrænge, hvordan man fik bugt med anarkister, reaktionære og andre kriminelle gennem den ofte hemmelige, statslige overvågning af borgere.²

Statens subtile magt kommer her til udtryk gennem det af Michel Foucault introducerede begreb *guvernamentalitet* som et analytisk syn på, hvordan ”den moderne statsmagt er vokset ud af specifikke styringsprojekter gennem historien”.³ Den vurderer staten som en flydende enhed, der ikke altid har eksisteret med samme funktion. Snarere er den vokset til, og har kompenseret med *biomagt* og *disciplinering* for at kunne opretholde statens suverænitet og kontrollere befolkningen.⁴ Den britiske informationshistoriker Toni Weller, pointerer i denne kontekst, at det var i 1790’ernes Frankrig, at begrebet *surveillance* (’overvågning’ på dansk) så dagens lys for første gang. Hun skriver, at overvågning, som del af et politisk forsøg på informationsindhentning og viden, i denne

periode blev normaliseret som led i rædselsregimets etableringer for overvågningen af borgere gennem dekretet *Law of Suspects*.⁵ Hvordan *Law of Suspects*, og eventuelle forlængelser af den, egentlig udfoldede sig, er af varierende mening. Men der hersker bred enighed om, at Frankrig under Den franske revolution var under kontinuerlig bureaukratisering.⁶ Den svenske overvågningshistoriker Andreas Marklund, anerkender herunder, at den franske bureaukratisering var under konstant udvikling i 1700-tallet, og at denne fik en sofistikeret og detaljefikseret drejning under Napoleon.⁷

Det altseende øje

I 1789 udgav Nationalforsamlingen *Erklæringen om menneskets og borgerens rettigheder*, som skulle lægge grundstenene for republikkens nye æra. Foucaults teori om panoptismen som en disciplinerende magt, der skal mobilisere befolkningen til at drage til handling eller forhindre dem i at begå ugerninger, var allerede tydelig allerede i det menneskesyn, der fremgår i erklærin-

2 R. R. Palmer, *Twelve Who Ruled: The Year of Terror in the French Revolution* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2017), 5.

3 Kaspar Villadsen, ”Michel Foucault”, i *Klassisk og moderne samfundsteori*, red. Heine Andersen og Lars Bo Kaspersen, 4. udg. (København: Hans Reitzels Forlag, 2013), 351.

4 Ibid.

5 Toni Weller, ”The historical ubiquity of surveillance”, i *Histories of Surveillance: From Antiquity to the Digital Era: The Eyes and Ears of Power*, red. Laura Skouvig og Andreas Marklund (London: Routledge, 2021), 164.

6 Palmer, *The Twelve Who Ruled*, 384.

7 Marklund, *Overvågningens historie*, 66.

Karikatur af De Sorte Kabinetter fra 1815. Kilde: Wikimedia Commons.

gens illustrationer.⁸ Det skærpede fokus på individets rettigheder, viser også klart, at informationsindhentningen fra den tidligere periodes sorte kabinetter blev set som et irrationelt instrument, der hørte til enevældens tyranni, og ikke skulle indgå som en udvendig præsentation af republikken.⁹ I menneskerettighedserklæringen dikteredes det, at der fandtes visse universelle menneskerettigheder, der ikke kunne fratages individet. I illustrationer fra perioden var det tydeligt, at det ikke længere var enevælden, der administrerede overholdelsen af disse. Snarere var det et altseende øje, der svævede faretruende over artiklerne, der skulle fastslå, hvor urokkelige disse rettigheder og brevhemmelighedens ukrænkelighed var.

De syttenartikler illustreres oftest med det altseende øje øverst i baggrunden, hvor det fylder midten ud mellem de to muser (der kan tolkes som en allegori for Frankrig og Vitalitet), som synes at være bevidste om øjets tilstedeværelse. Således var det indforstået mellem Frankrig og Vitalitet, at deres ret var overvåget af Himlen. I viden om at denne så med foragt på rettighedskrænkel-

se, ville borgeren afholde sig fra kriminalitet. Idéen om, at disse værdier var universelt beskyttede, er yderst tydelig. For det blev ikke sidste gang, at man brugte panoptikon som advarsel eller som symbol for en institutions universalitet. "Udvalget for offentlig velfærd" gjorde brug af samme illustration fra Menneskerettighedserklæringen.¹⁰ Deres logo varierede i deres korte regeringsperiode, men det altseende øje kan tolkes som en konstant, der ikke kun skulle understrege, hvordan republikken opererede, men også deres ret til det.¹¹ Dette forhold kan tolkes som en sammensmeltning mellem republikkens vitalitet og Gud, som retfærdiggjorde hinanden og dermed magten, der skulle bevare dem. Panoptikon som symbol reflekterede her periodens tankesæt, primært baseret på Jean-Jacques Rousseaus *socialle kontrakt*.¹²

Magtudøvelsen i den moderne tids begyndelse blev således subtil gennem udvalg, der slørede det tidligere klare billede af enevælden, som udgjorde staten for folkemængden.

8 Norman Bryson, Michael Ann Holly og Keith Moxey, *Visual Culture: Images and Interpretations* (Hanover, NH: Wesleyan University Press, 1994), 219.

9 Marklund, *Overvågningens historie*, 49.

10 Bryson, Holly og Moxey, *Visual Culture*, 221.

11 Marklund, *Overvågningens historie*, 63.

12 Toni Weller, "The Information State: A Historical Perspective on Surveillance", i *Routledge Handbook of Surveillance Studies*, red. Kirstie Ball, Kevin D. Haggerty og David Lyon (London: Routledge, 2012), 59.

Dette, kombineret med idealet om, at borgerne styrede regeringen, gav staten lov til at trække i trådene bag den politiske scene og derved skabe den rationelle herskerkunst.¹³ Herunder princippet som Foucault baserede Panoptismen på: den arkitektoniske konstruktion, hvorfra man aldrig kunne vide, om man blev overvåget eller ej, og derfor var nødt til at opføre sig derefter.¹⁴ Jakobitten Maximilien Robespierre argumenterede selv, at magtanvendelsen var et nødvendigt onde, der skulle opretholde republikkens vitalitet.¹⁵ Som leder af "Udvalget for offentlig velfærd" pointerede han, med tydeligt udgangspunkt i Rousseaus filosofiske begreb, *Den generelle vilje*, at overvågning var for det almenes bedste.¹⁶ Periodens tro på almenviljen som overordnet den akkumulerede sum af viljer, gav staten tøjlerne til at operere på Den sociale kontrakt og derved implementere overvågning i samfundet.

Krisetilstanden, der affødte bureaukratiet
Efter både den preussiske invasion af Verdun

og Septembermordene i 1792, blev der etableret et permanent trusselsbillede. Dette udgjorde både fjenderne under Den første koalitionskrig, samt de reaktionære revolutionære. I diskussionen om, hvordan statens fjender skulle håndteres, var der én enstemmig besked til regeringen: "The foreign foes [...], ferocious though they were, were less of a danger to the French people than the enemies within."¹⁷ "Udvalget for almen sikkerhed", eller *Comité de sûreté générale*, blev således opdelt i tre sektioner. Den første var etog eksaminationer af individer, den anden korrespondancer og den tredje modtog rapporter fra de mindre komiteer.¹⁸ Denne administrative opdeling reflekterede klart starten på den revolutionære franske regerings tendens til bureaukratisering. Men som truslen voksede i republikken, gjorde nødvendigheden for et sofistikeret overblik ligeledes. Fra september 1793 opererede det nye "Udvalg for offentlig velfærd" derfor. Med dette fødtes den systematiske overvågning i republikken.

Udvalget for offentlig velfærd var dog ikke blot en bureaukratisk værktøjskasse. Den vi-

13 Marklund, *Overvågningens historie*, 52

14 Michel Foucault, *Overvågning og straf: Fængslets fødsel* (Frederiksberg: Det lille forlag, 2002 [1975]), 217.

15 Maximilien Robespierre, *On the Principles of Political Morality* (1794).

16 Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract, Or Principles of Political Right* (1762).

17 Palmer, *The Twelve Who Ruled*, 52.

18 Emma Jean Walker: "Graduate Essay: André Amar and His Role in the Committee of General Security", i *The Historian* 23, nr. 4 (1961): 469.

Overvågningskomité der tjekker dydighedspas. Kilde: Wikimedia Commons.

ste også, hvordan den oprindelige revolutionære fordømmelse af en centraliseret magt blev tilsidesat under krisesituationen.¹⁹ "Udvalget for offentlig velfærd" skulle ikke afløse de eksisterende overvågningskomiteer, men derimod sætte dem i bevægelse.²⁰ Det blev oprettet som en løsning på en konkret sikkerhedsbekymring, der var fremvokset i Udvalget for almen sikkerhed, efter adskillige konspirationsteorier om komplotter mellem indre reaktionære og ydre fjender.²¹ Etablering af denne vedvarende krisetilstand var praktisk for regeringen. Krisetilstanden både validerede en forstærkelse af jerngrebet om befolkningen og legitimerede en kontinuerlig indflydelse på samfundets private sfærer i velfærdens navn.²²

Law of Suspects

Adskillige love var tidligere blevet stemt igennem parlamentet i forsøg på at behandle de mistænkte. Men der havde aldrig været en tydelig definition på en suspekt borger eller en administrativ journalisering af dem.²³ Udvalget for offentlig velfærd raffinerede og

legaliserede derfor en konkret definition af den mistænkelige borger. *Law of Suspects* fra 1793 var et dekret, der dannede lister over dem, som udviste mistænkelig opførsel. Den dikterede derudover arrestationen af dem, der muligvis opererede ud fra en skjult agenda mod statens dagsorden. Ifølge sociologen David Lyon var der tale om tydelig bureaukratisering. Præmissen for et overvågningssamfund er nemlig denne type informationsteknologiske processer.²⁴ Gennem professionaliseringen af politisystemet i 1793 begyndte Frankrig en systematisk vindensproduktion om borgerne. Dette skete praktisk ved indførelsen af identifikationspas og andre genkendelighedsbaserede, kontrollerende og overbliksdannende institutioner, som åbent opererede i det offentlige rum.²⁵

Dydighedscertifikater

Et andet vigtigt element i *Law of Suspects*' effektivitet var udstedelsen af pas, der skulle give regeringen mulighed for at kontrollere borgerne ved at beordre arrestationer. Kort efter *Law of Suspects* blev udstedt, blev den udvidet med et krav om, at alle borgere skulle bære *dydighedscertifikater*, eller *certificat*

19 Palmer, *The Twelve Who Ruled*, 384.

20 Ibid., 31.

21 Christopher Andrew, *The Secret World: A History of Intelligence* (London: Penguin Books, 2019), 318.

22 Skouvig, "Efter indhentet efterretning", 9.

23 Palmer, *Twelve Who Ruled*, 66.

24 Ibid., 68

25 Marklund, *Overvågningens historie*, 52.

de civisme. De, der allerede var på regeringens liste af mistænkte, blev benægtet pas og dermed automatisk arresteret ved inspektion.²⁶ Den danske historiker Laura Skouvig argumenterer, at "Måderne til denne overvågning var dels [...] en ny bureaukratisk opdeling af byen kombineret med en direkte, synlig overvågning", i sin analyse af overvågningsens bureaukratiske udfoldelse i København.²⁷ Man ser ligeledes gennem både udvalgenes usynlige opdeling af byen samt de optegnede lister med mistænkte, hvordan de overvågningskontorer, der skulle kontrollere disse pas, muliggjorde kontrollen af befolkningen gennem vidensproduktion. Kategorisering af reaktionære, præster, tilbageholdere af forbrugsgoder, emigranter og monopolister.²⁸

Biopolitik og disciplinering

Denne udfoldelse af vidensproduktionen om borgerne var en refleksion af periodens *gouvernementalitet*. I den moderne tid, blev det tydeligere, hvordan den levende popu-

lation havde egne, indre mekanismer. Regeringen måtte lære disse at kende, for at kunne tage styringen.²⁹ "Før han kigger på panoptikon, analyserer Foucault skolen, kasernen, hospitalet og manufakturen og diskuterer, hvordan strategier som at bemægtige sig rummet, handlingen og tiden skabte den lydige krop" pointerer Skouvig. Foucaults fokuspunkt er også relevant at notere i kontekst til Den revolutionære regering.³⁰ For ligesom at de pestsyge blev opbevaret i kvarterer uden for byen, blev de mistænkte også opbevaret i nationale bygninger under rædselsregimet, som virkede som et slags detentionscenter.³¹

"Den pestbefængte by er helt gennemtrængt af hierarkiet, overvågning, opsyn, skrift. Byen er fikseret som led i en ekstensiv magts funktion, som retter sig særskilt mod alle de individuelle kroppe – det er utopien om den perfekt styrede stat.", skriver Foucault om, hvordan mennesket bliver tvunget til at følge disse love, fordi overvågningen gør dem til det, som den mistænker dem for at være, altid skyldige eller i fare for at blive skyldige ved "en permanent og bevidst

26 Samuel Scott og Barry Rothaus, *Historical Dictionary of the French Revolution, 1789–1799*, 2 bd. (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1985), s.v. "Law of Suspects".

27 Skouvig, "Efter indhentet efterretning", 12.

28 Scott og Rothaus, *Historical Dictionary of the French Revolution*, s.v. "Committees of Surveillance".

29 Villadsen, "Foucault", 354.

30 Skouvig, "Efter indhentet efterretning", 10.

31 Palmer, *Twelve Who Ruled*, 67.

Comité de salut public.
Kilde: Wikimedia Commons.

Declaration des droits de l'homme et du citoyen.
Kilde: Wikimedia Commons.

tilstand af synlighed”.³² Denne udøvelse af biomagt pacificerede borgerne gennem Law of Suspects, hvor de gennem synliggørelse i regeringens bureaukrati, reduceredes til lydige kroppe, administrerbare individer, der skulle reguleres, frem for mennesker med komplekse identiteter, i det oplyste despoti. Her blev borgeren underlagt den disciplinerende magt. Ved at fremvise dydighedspas, der dikterede statens velsignelse til at befinde sig i det offentlige rum, etablerede isolationen en hierarkisering blandt individerne i kommunerne. De suspekte og de dydige; de isolerede og dem i byen. Biopolitikken bidrog til selvdisciplinering ved at blive opdelt i kategorier. Frygten for at blive udpeget som mistænkt, bidrog med at fastholde folk i underdanige og lovpligtige roller, der havde en positiv indflydelse på bylivet. På grund af krisesituationen fik staten således udvidet dets greb om borgerens psyke gennem *gouvernementaliteten*. Men panoptismen var ikke nødvendigvis den onde magt, der indhyllede det sociale rum. Ifølge Foucault var den også positiv; den fremskyndte moralen og hjalp folk med at indgå i sociale relationer.³³

Law of the Maximum

Som et supplement til Law of Suspects, fun-

gerede *Law of Maximum* som et overordnet dekret, der fra september 1793 tjente formålet at regulere markedspriserne for forbrugsvarer som hvede og mel, således at de var tilgængelige for alle borgere.³⁴ Senere regulerede Law of the Maximum også priser og indkomster for et bredt spektrum af de primære varer og produktionen af dem. Disse var de basale love, der udgjorde en strøm af administrative rapporter, der ikke blot inkluderede fastsatte priser, men også administrativ kontrol over fordeling.³⁵ Dette eksemplificerer ikke alene Foucaults pointe om, at overvågning også fordeler velfærden, men ligger også i høj grad op ad Toni Wellers teori om opsplitningen mellem *warfare* og *welfare surveillance*, hvor ”To some extent, welfare and warfare are common bedfellows, where one often justifies or necessitates the other.”³⁶ Imens *warfare surveillance* var den overvågning, som kom til udtryk gennem Law of Suspects, og skulle værne mod de indre fjender i kommunerne, sørgede *welfare surveillance* for, at der ikke

34 Jean-Pierre Gross, *Fair shares for all: Jacobin Egalitarianism in Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 73.

35 Scott og Rothaus, *Historical Dictionary of the French Revolution*, s.v. “Law of the Maximum”.

36 Weller, “The historical ubiquity of surveillance”, 168.

32 Foucault, *Overvågning og straf*, 215.

33 Ibid., 224.

kom flere indre modstandere til. Weller argumenterer, at *welfare surveillance* kan have blandede resultater og forskellige intentioner, men primært berører borgernes sociale forhold.³⁷

Gennem Law of the Maximum i Frankrig opstod en form for *social pacification*, som Weller optegner med et eksempel om Bismarcks ønske om at underminere socialismens fulde fremvækst ved at introducere mindre sociale reformer i Preussen.³⁸ Reguleringen af varerne kan betragtes som "Udvalget for offentlig velfærds" forsøg på at underminere borgernes trang til at gøre op-rør gennem illusionen om social fordeling. Ifølge den amerikanske historiker, Robert Palmer, handlede loven netop om at disciplinere borgerne.³⁹ Law of the Maximum opererede nemlig med det formål at gå på kompromis med sans-culottes-bevægelsen, der ønskede en styret økonomi. Således var den primært velfærdsorienterede over-vågning faktisk en underminering af den potentielle indre fjende, og ikke blot en velfærdsreform. Disse strategier som regeringen tiltager sig, for at guide eller forme be-folkningens handle-måder, kan analytisk ses

37 Ibid., 167.

38 Ibid.

39 Palmer, *Twelve who ruled*, 311.

gennem statens guvernementalitet. Gennem bureaukratiske tiltag som Law of Suspects samt Law of the Maximum forsøgte "Udvalget for offentlig velfærd" at bemægtige sig det sociale rum gennem overvågning som et tveægget sværd, for at gøre befolkningen til sin *genstand* ved først at gøre dem til sit *subjekt*.⁴⁰

Exeunt Udvalget for offentlig velfærd – Enter Napoleon

Selvom at "Udvalget for offentlig velfærd" i juli 1794 opløstes, fortsatte prominente politikere af "Udvalget for almen sikkerhed" deres karriere i regeringen. Mest notorisk af alle var nok Joseph Fouché, som havde siddet i "Udvalget for almen sikkerhed", og i 1793 blev kendt for sin brutale behandling af suspekter.⁴¹ Palmer beskriver ham som værende, "the same Fouché in 1793 and ten years later, a lover of power, a hunter of suspects and user of devious methods.", og understreger her, at selvom staten ændrede form, havde den stadig de samme praksisser.⁴² Perioden op til Napoleons indtrædelse som førstekonsul i 1799 var blandt andet kendetegnet ved militær tilstedeværelse i Ægypten, hvor informationsindhentning

40 Villadsen, "Foucault", 355.

41 Palmer, *The Twelve Who Ruled*, 176.

42 Ibid.

var en essentiel del af ikke blot kampagneføring, men også for kontrol af landet. Med sig bragte han akademikere og videnskabsmænd, der vurderede, undersøgte, kortlagde samt arkiverede landet.⁴³ Under Napoleons kejserdømme indførtes de sorte kabinetter fra *l'ancien regime* – næsten på symbolsk vis – også i praksis igen. Og bureaukratiseringens udfoldelse blev kun mere detaljeret i takt med at krisesituationen tog andre former under Napoleons krige, altid udvidende og aldrig skrumpende.⁴⁴

Overvågning i dag

Efter angrebet på tvillingetårnene i New York i 2001, har den vestlige verden båret præg af en etableret krisesituation, hvor det igen for alvor blev tydeligt, hvordan samfund med lethed kunne angribes indefra. Det trusselsbillede, der etableredes her har ifølge den amerikanske sociolog Saher Selod især markeret amerikanske muslimer som suspekter. Hun pointerer, at de i nutidens USA er tvunget til at "monitor their own behaviors and actions" for at "internalize the surveillance as a form of discipline", ikke ulig den effekt tilstedeværelsen af dydighedspas og Law of Suspects havde på den

*Rousseau af Allan Ramsay.
Kilde: Wikimedia Commons.*

43 Andrew, *The Secret World*, 335.

44 Marklund, *Overvågningens historie*, 66.

franske borger i 1793.⁴⁵

Weller argumenterer også, at netop medierne i dag har fået en ny rolle i præsentationen af trusselsbilledet. Med deres tendens til at fodre eksisterende panik, fremstilles hele grupper som suspekte, og legitimerer dermed institutionernes overvågning af disse.⁴⁶ Dette eksemplificerer Selod med følgende argument: "Although anti-Muslim racism and Islamophobia existed well before 9/11, it has become institutionalized through surveillance policies in an effort to prevent another terrorist attack in the years since 9/11."⁴⁷ Således ser man, at behovet for at kontrollere staten i dag stadig nødvendiggør teknologiske procedurer, der kategoriserer og reducerer mennesker til data.

Denne undersøgelse har vist, hvordan overvågning kom til udtryk under Den franske revolution, og at selvom overvågning kan have forskellige udtryksformer, har den oftest én primær funktion - kontrol, om det så er reaktionære revolutionære i det 18. århundrede eller terrorister i det 21. århundrede.

45 Saher Selod, *Forever Suspect: Racialized Surveillance of Muslim Americans in the War on Terror*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2018), 76.

46 Weller, "The Information State", 61.

47 Selod, *Forever Suspect*, 76.

Herrens bord

William Lauds alterpolitik i 1630'ernes England

af Ida Kaae Antonisen

Et opgør med opfattelsen af den engelske reformation som en begivenhed der var afsluttet med Elizabeth I's kirkelove i 1559, har åbnet op for nye perspektiver på reformationens forløb og følger i England. 1630'ernes religiøse politik under Charles I og ærkebiskop William Laud kan således give et interessant indblik i den engelske reformation som en lang, omskiftelig proces, og ikke blot som et pludseligt opstået politisk fremmedlegeme der fremprovokerede en borgerkrig.¹

Studier af perioden frem mod Den Engelske Borgerkrigs (1642-51) udbrud har været præget af ønsket om et øget fokus på religiøse forhold på deres egne præmisser og ikke blot som aftryk af den politiske udvikling.² Forsøget på at flytte fokus fra ideologiske modsætninger har imidlertid til dels medført en tilsvarende understregelse af teologiske og doktrinære modsætningsforhold mellem forskellige teologiske fraktioner.

I en del af den nyere forskning er der imidlertid sket et skift i fokus væk fra rent teologiske elementer af udviklingen. Her ses

den laudianske politik ikke som et statisk og klart defineret program, der udgør en diametral modsætning til enten en calvinistisk konsensus eller en radikal puritansk fraktion, men som et dynamisk sæt af holdninger, der var influeret af Laud selv såvel som andre aktører med relation til Charles I's regime.³ Det er denne sammensatte og dynamiske forståelse af 1630'ernes alterpolitik, der refereres til med begrebet "laudianisme" i det efterfølgende.

1 Anthony Milton, "Arminians, Laudians, Anglicans, and Revisionists: Back to Which Drawing Board?", *Huntington Library Quarterly* 78, nr. 4 (2015): 729-31.
2 Ibid., 727-8.

3 Peter Lake, "The Laudian Style: Order, Uniformity and the Pursuit of the Beauty of Holiness", i *The Early Stuart Church, 1603-1642*, red. Kenneth Fincham (London: Macmillan, 1993), 161-3.

Materialitet og rumlighed

En række nyere undersøgelser af de europæiske reformationer har taget udgangspunkt i udviklingen i kirkens materielle kultur som alternativ til rent teologiske forklaringsmodeller.⁴ Fokus på materielle genstande er en mulig tilgang til det opgør med primært teologiske forklaringer på laudianismens karakter og udvikling, der efterspørges i grene af den nyere forskning. Samtidig kan en materielt orienteret tilgang gøre det muligt at undersøge laudianismen på dens egne præmisser, og derved frigøre den fra et ensidigt fokus på modsætningsforhold i optakten til borgerkrigens udbrud og rette fokus mod laudianismens betydning for udviklingen i den engelske kirke. I det efterfølgende er målet således at benytte altre og nadverborde som en materiel linse, som laudianismen og den omgivende religiøse udvikling kan betragtes igennem.

Flere forskere har fundet en tilgang til materielt orienterede analyser af religiøse reformer gennem operationalisering af Mircea Eliades begreb om det helliges rumlige karakter, *sacred space*. Grundlaget for Eliades teori er distinktionen mellem det hellige og

William Laud (1573-1645) blev ærkebiskop af Canterbury i 1633 under Charles I (r. 1625-49). Særligt under det såkaldte personlige styre, hvor kongen fra 1629-40 regerede uden parlamentets støtte, nød Laud stor indflydelse. Maleri af Sir Anthony von Dyck, olie på lærred, ca. 1636. Kilde: Wikimedia Commons.

det profane, hvor *sacred space* betegner særligt hellige rum, der er adskilt fra det profane, i den kristne verden som regel gennem indvielsesritualer.⁵ Også i England har forskere i forbindelse med Reformationen påpeget et øget behov for at markere kirkens særlige rumlige status som adskilt fra den profane omverden, der eksempelvis kom til udtryk gennem indvielser, allerede fra 1590'erne, og i endnu højere grad fra starten af det 17. århundrede.⁶ Laudianismens øgede fokus på kirken som rumligt afgrænset fra omverdenen kan altså ses som et led i en længere udvikling mod en rumligt-orienteret opfattelse af det helliges karakter, der ellers associeres med før-reformatorisk kristendom.

Laudianismens forståelse af materielle gen-

4 Se eksempelvis Caroline Bynum, "Are Things 'Indifferent'? How Objects Change Our Understanding of Religious History", *German History* 34, nr. 1 (2016).

5 Sarah Hamilton og Andrew Spicer, red., *Defining the Holy. Sacred Space in Medieval and Early Modern England* (Farnham: Ashgate, 2005), 2-3.

6 Ibid., 213.

stande og rumlighed danner således baggrunden for denne undersøgelse af alteret som fokuspunkt i kirken. Målet er altså ikke at undersøge laudianismen som defineret af en calvinistisk eller puritansk modsætning, men at forsøge at give et nuanceret billede af alterpolitikken ved at belyse dens udformning, modtagelse og implementering på flere niveauer i sammenhæng med den historiske kontekst.

Det engelske nadverbord fra Edward VI til Restorationen

De engelske alters afskaffelse og genkomst er en del af det opgør med den katolske kirkes materielle kultur, der i det 16. århundredes sidste halvdel kom til udtryk i ikonoklasmen og det såkaldte *vestments issue*, hvor ornamentering af kirker såvel som præster kom under angreb.

Trods barnekongen Edward VI's unge alder og korte regeringsperiode (1547-1553) blev der i hans regeringstid udført gennemgribende reformer af den engelske kirke.

I november 1550 blev altrene beordret fjernet fra de engelske kirker, og med den anden udgave af Book of Common Prayer i 1552 blev alteret også skrevet ud af liturgien og erstattet med et nadverbord, der skulle placeres i skibet eller koret med præsten placeret

ret nord for bordet under nadveren.⁷ Denne formulering implicerede, at nadverbordet ikke skulle stå, som alteret havde gjort, altervendt med enderne vendt syd-nord i korets østende, men snarere "bordvendt" med enderne vendt øst-vest midt i koret eller i den østlige del af skibet. Mange steder foregreb udviklingen de officielle ordrer, og en stor del af de engelske altre var allerede blevet fjernet og nye nadverborde placeret bordvendt i slutningen af 1550.⁸

Det er omdiskuteret, hvorvidt den religiøse politik i Mary I's regeringstid (1553-1558) kan karakteriseres som en egentlig modreformation, og under alle omstændigheder kan der ikke sættes lighedstegn mellem Marys katolicisme og engelsk religion før Henry og Edwards reformer.⁹ Det samme gør sig gældende for de materielle genstande i de engelske kirker, der blev krævet genanskaffet. Mens en stor del af de ornamenter der havde præget kirkerne før reformerne ikke fandt en plads i sognekirkerne igen, blev

7 Peter Marshall, *Reformation England 1480-1642* (London: Bloomsbury, 2012), 72-3.

8 Kenneth Fincham og Nicholas Tyacke, *Altars Restored. The Changing Face of English Religious Worship, 1547-c. 1700* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 20-21.

9 Marshall, *Reformation England*, 106-7.

traditionelle altre af sten genindført i stort omfang. Der hersker imidlertid uenighed blandt historikere om, hvorvidt dette var resultat af generel føjelighed over for autoriteternes krav i sognene, eller hvorvidt det skal ses som udtryk for oprigtig entusiasme over genindførelsen af nogle af katolicismens visuelle og rituelle elementer.¹⁰

Kirkelove udstedt i Elizabeth I's regeringstid (1558-1603) blev sammen med Book of Common Prayer definerende for senere tiders opfattelse af, hvad der kunne regnes for at være ortodoks religiøs praksis i den reformerede engelske kirke. Elizabeths *Injunctions* fra 1559 vedblev at have stor betydning længe efter hendes død, herunder bestemmelserne om nadverbordet. Selvom Elizabeths *Injunctions* i høj grad spejlede Edwards politik, var de mere moderate på flere punkter, om end nedtagelse af altre igen blev påkrævet på landsplan.¹¹

Som følge af Edward og Elizabeths reformer var nadverbordene i de engelske sognekirker og mange katedraler placeret bordvendt midt i koret i starten af det 17. århundrede. I løbet af James I's regeringstid (1603-1625) begyndte imidlertid en udvikling med

forskönnelse af det royale kapel og renovering af kirker generelt, og de første eksempler på altervendte nadverbord placeret i korets østende i sognekirker opstår.¹² Allerede i slutningen af Elizabeths regeringstid var nogle medlemmer af gejstligheden begyndt at stille spørgsmålstejn ved kirkens doktriner.¹³ Denne gruppe, der af historikere er blevet betegnet som "avant-garde conformists," tog afstand fra prædestinationslæren og ønskede et større fokus på sakramenterne og de ceremonielle aspekter af gudsdyrkelsen, samt på orden og disciplin.¹⁴ Nogle af de principper der karakteriserede laudianismen, havde altså allerede tilhængere i James og Elizabeths regeringstider, og det er blevet påpeget, at Elizabeths egne religiøse præferencer på visse punkter var sammenfaldende med avant-garde-konformisternes.¹⁵

Den officielle formulering af den laudianske alterpolitik

I Laud og hans ligesindedes optik var kirken et særligt helligt sted, hvis status som Guds

¹⁰ Ibid., 105-6.

¹¹ Ibid., 130.

¹² Fincham og Tyacke, *Altars Restored*, 119.

¹³ Ibid., 74.

¹⁴ Peter McCullough, "Avant-Garde Conformity' in the 1590s", i *The Oxford History of Anglicanism*, vol. 1, red. Anthony Milton (Oxford: Oxford University Press, 2017), 381.

¹⁵ Ibid., 388.

hus skulle understreges gennem et øget fokus på "the beauty of holiness" via udsmykning af kirkerummet og en ærbødig fremtoning hos de, der begav sig indenfor.¹⁶ Dette udmøntede sig samtidig i et ønske om uniformitet i den kirkelige praksis, der kom til udtryk i et større fokus på ritualer og ceremonier for at sikre ensartethed i gudstildelsen.¹⁷ Samtidig medvirkede synet på nadveren som det primære omdrejningspunkt for kristen tro til, at alteret fik status som en særligt hellig genstand.¹⁸ Denne kombination af ritualistik, æstetik og uniformitet udmøntede sig i visionen om, at nadverbordet skulle placeres altervendt i østenden af koret i alle engelske kirker – katedraler og kongelige kapeller såvel som sognekirker.

Som det ses af det foregående, udsprang laudianismens principper af en længerevarende udvikling mod et større ceremonielt fokus og forskønnelse af kirker, og politikken tilblivelse har altså ikke et entydigt startpunkt.¹⁹ I 1617 beordrede Laud som domprovst i Gloucester, at katedralens nadverbord skulle flyttes, og fra starten af 1620'erne blev nadverbordene flyttet i flere sognekir-

ker.²⁰ Særligt i den nordlige del af landet blev mange sognekirkers nadverborde beordret flyttet under Lauds allierede Richard Neile som ærkebiskop af York fra 1632.²¹

Flytning af nadverborde blev imidlertid ikke normen for katedraler, og slet ikke for sognekirker, før på et senere tidspunkt.²² Et gennemført forsøg på at bringe et øget fokus på ceremonier og forskønnelse ind i kirken kom først i Charles I's regeringstid (1625-1649). Og med William Lauds indtrædelse som ærkebiskop af Canterbury i 1633 fik ønsket om at forskønne kirken og gudstjenesten ny gennemslagskraft.

Netop i 1633 indtraf begivenheder, der af mange historikere opfattes som et vigtigt vendepunkt i formuleringen af alterpolitikken. I oktober 1633 klagede fem sognebørn fra kirken St. Gregory's ved St. Paul's katedral til appelretten under ærkebiskoppen af Canterbury over, at nadverbordet i sognekirken efter ordrer fra domkapitlet var blevet flyttet "from its ancient and accustomed position in the middle of the chancel" til en

16 Lake, "The Laudian Style", 164-5.

17 Ibid., 167.

18 Ibid., 171.

19 Fincham og Tyacke, *Altars Restored*, 74

20 Ibid., 177.

21 Ibid., 190-1.

22 Ian Atherton, "Cathedrals, Laudianism, and the British Churches", *The Historical Journal* 53, nr. 4 (2010): 906.

”altarwise” position i korets østende.²³ Sagen blev taget op i Statsrådet, hvor Charles selv afgjorde sagen: sognebørnene måtte underkaste sig de kirkelige autoriteters beslutning og indordne sig.²⁴

Samtidig understregede kongen sognekirkens pligt til at følge den lokale katedral, St. Paul’s, ”by which all other churches depending thereon ought to be guided and directed”.²⁵ Katedraler som eksempler til efterlevelse er generelt et centralt punkt i den laudianske argumentation for at skabe uniformitet ved at flytte nadverborde i sognekirker til korets østende på trods af, at et fåtal af katedralerne havde nadverborde placeret i korets østende forud for 1630’erne.²⁶

Det er imidlertid ofte først Lauds egen instruks i forbindelse med den metropolitiske visitation i 1635, der i forskningen betragtes som vendepunktet, hvor alterpolitikken for

første gang bliver formuleret fra officiel side med henblik på at skabe en ensartet praksis for nadverborde i sognekirker.²⁷ Ordrene til den lokale gejstlighed i de stifter Laud visiterede i 1635 i forbindelse med de metropolitiske visitationer i 1634-37, vil her danne grundlag for forståelsen af Lauds egen vision for alterpolitikken.

Først og fremmest er det nævneværdigt, at nadverbordet intet sted i ordrene omtales som et alter, men konsekvent benævnes ”communion table”. Laud og hans tilhængeres benævnelse af nadverbordet som et alter var kilde til kontrovers og beskyldninger om papisme trods deres insisteren på, at alteret udelukkende dannede ramme om en spirituel ofring, og benævnelsen altså ikke var udtryk for tro på transsubstantiation.²⁸ De øvrige punkter i ordrene gør det imidlertid tydeligt, at nadverbordet opfattes som et alter i laudiansk forstand, og det er muligt, at ordvalget er bevidst med henblik på at mindske graden af eventuel kontrovers over ordrene. Ordrene fra 1635 omfatter Gloucester og Chichester bispedømmer,

23 *Calendar of State Papers, Domestic Series, of the Reign of Charles I, 1625-[1649]* 6, Vol. CCXLVIII (18. okt.), red. John Bruce og W. D. Hamilton, 252.

24 ”The Privy Council and the Position of the Communion Table at St. Gregory’s (1633)”, i *Documents Illustrative of English Church History*, red. Henry Gee og William J. Hardy (New York: Macmillan, 1896), 533-5.

25 Ibid., 534.

26 Ian Atherton, ”Cathedrals”, 902

27 Kenneth Fincham, ”The Restoration of Altars in the 1630s”, *The Historical Journal* 44, nr. 4 (2001): 924.

28 H. T. Blethen, ”Bishop Williams, the Altar Controversy, and the Royal Supremacy, 1627- 41”, *Welsh History Review* 9 (1978): 143, 146-7.

og i begge sæt ordrer fremgår det, at nadverbordet skal placeres på alterets tidligere plads i korets østende. I Gloucester lyder det tiende punkt i ordren således: "That the communion table be sett at the upper end of the chauncell northe and southe and a rayle before it or round aboute it to keepe it from annoyance (...)"²⁹ Kravet om placering af nadverbordet i korets østende i alle kirker understreger i sig selv den øgede rumlige bevidsthed, hvor alteret som særligt helligt omdrejningspunkt for nadveren nødvendigvis må placeres i kirkens helligste rum i korets østende. Lauds ønske om en uniform praksis der tilgodeser det ceremonielle element af nadveren, medfører altså en ophævelse af den valgfrihed, der sås i Elizabeths *Injunctions* og især i James' kirkelov fra 1603/4.

Her er også kravet om, at alteret skal indhegnes interessant. Alterskrankerne vidner om laudianismens genoptagelse af opfattelsen af nadverbordet som en særligt hellig genstand, der skulle beskyttes fra profanering. Samtidig markerede alterskranken ko-

rets østende og nadverbordet som et særligt helligt sted i kirken, der skulle afgrænses visuelt og rumligt fra det øvrige kirkerum. Den rumlige separering af nadverbordet fra resten af kirken implicerede derudover en klarere optegnet distinktion mellem præsten og menigheden, der ellers var blevet nedtonet med afskaffelsen af den katolske messe. Laudianismen gjorde således op med en række af de materielle og ekklesiologiske elementer af Edward og Elizabeths reformer, og dette var blandt årsagerne til, at den blev så kontroversiel i samtiden.

I Chichester nævnes nadverbordet som det første i visitationsordren, og her understreges det, at nadverbordet skal indhegnes "to keepe of dogs, and to free it from all other pollutions".³⁰ Allerede i James' regeringstid var de kirkelige myndigheder optaget af at undgå profanering af alterbordet ved eksempelvis at sidde på det eller lægge hatte og overtøj på det. Af denne årsag blev alteret hegnet ind flere steder i denne periode uden særligt påstyr.³¹ Fincham og Tyacke understreger, at indhegning af alteret med henblik på at undgå profanering først blev kilde til kontrovers, da alterskranken blev kombineret med placeringen af nadverbordet i korets

29 "Archbishop William Laud's Injunctions to Parochial Clergy During his Metropolitan Visitation, 1634-7", i *Visitation Articles and Injunctions of the Early Stuart Church: II. 1625- 1642*, red. Kenneth Fincham (Suffolk: Boydell & Brewer, 1998), 108.

30 Ibid., 108.

31 Fincham og Tyacke, *Altars Restored*, 109.

østende under Charles og Laud.³²

Indhegning af alteret var altså ikke en praksis, der var ukendt før de laudianske reformer, men Lauds vision om at opsætte alterskranker foran et "altar-wise" nadverbord i korets østende i alle sognekirker mødte modstand. Muligvis fordi alterskranken, udover at beskytte nadverbordet, også udgjorde en barriere, der ikke var kompatibel med den praksis for at flytte nadverbordet mod vest under nadveren, der var blevet etableret under Elizabeth og James.

Kravet om alterskranker afspejler derudover Lauds insisteren på, at menigheden skulle knæle foran alteret under nadveren. Laud havde allerede i 1632 eller 1633 talt for at rejse en alterskranke i en sognekirke i London med det argument, at alterskranken ville anspore menigheden til at modtage nadveren foran alteret, hvor præsten kunne sikre sig, at de udviste den fornødne ærbødighed ved at knæle.³³

Mens alterpolitikken udformning og implementering var en længerevarende proces, der blev påvirket af flere aktører, er det altså muligt at fastsætte vigtige vendepunk-

ter i den officielle formulering af politikken. Kongens afgørelse i St. Gregory's-sagen og Lauds visitationsartikler vidner om en dedikation til orden og uniformitet, der i nogen grad var til stede under tidligere regenter, men som fandt et nyt udtryk i visionen om at flytte nadverbordene i både katedraler og sognekirker. Denne nye forståelse af hvordan kirken som en ensartet institution præget af orden og disciplin skulle udformes, kommer til udtryk i kongens understregelse af sin ret til at nedtone tidligere regenters kirkelove i sin afgørelse af sager, samt i Lauds betoning af nadverbordets hellige status og det medfølgende krav til menighedernes adfærd i form af at udvise den rette ærbødighed ved at knæle. Dette vidner sammen med understregelsen af alterskrankens funktion som barriere om en øget bevidsthed om kirken som et helligt rum med det altervendte nadverbord som omdrejningspunkt.

Implementering og reaktioner på sogne-niveau

Den teoretiske formulering af alterpolitikken kan naturligvis udelukkende sige noget om magthavernes intentioner for indretningen af de engelske kirker. Men i hvilket omfang blev de laudianske reformer implementeret i praksis, og hvordan blev de taget imod i de engelske sogne? Undersøgelser af laudianismens gennemslagskraft og mod-

32 Ibid., 109.

33 Ibid., 188.

Alter med alterskranke i kirken St. Andrew i Lyddington. Alterskranken blev sat op i 1635 på ordre af biskoppen af Lincoln, John Williams, der var modstander af Laud. Kilde: Wikimedia Commons.

tagelse i sognene tegner generelt et billede af en kompleks udvikling.³⁴ Almindelige kirkegængere på sogneniveau synes således ikke så nemt at lade sig placere entydigt i pro- eller antilaudianske kategorier, og den udbredte opfattelse om at Lauds reformer blev påtvunget den uvillige befolkning med magt og kun nød ringe populær opbakning, kan altså nuanceres ved at undersøge reaktioner på reformerne i specifikke cases.³⁵

Den negative reaktion fra de fem sognebørn i St. Gregory's kan måske til dels forklares med, at placeringen af nadverbordet i korets østende i 1533 endnu ikke var officiel politik. Der findes imidlertid en del kildemateriale fra starten af 1640'erne, der vidner om, at lokale reaktioner på Lauds reformer fortsat var blandede efter Lauds ordre fra 1635, og at politikken fortsatte med at skabe kontrovers indtil dens afskaffelse.

I byen Grantham havde sognepræsten Tit-

leys beslutning om at flytte nadverbordet til korets østende allerede i 1627 skabt konflikt. Grantham var præget af religiøse spændinger 1630'erne igennem, og i 1639-40 blev der igen indgivet petitioner til myndighederne, hvor lokale sognebørn klagede over nadverbordets placering og anklagede Titleys efterfølger, Edward Dix, for at have flyttet nadverbordet og opsat en alterskranke.³⁶ Modsvaret kom i oktober 1640, hvor de lokale rådmænd indgav en modpetition til House of Commons vedrørende kirkens orgel og "the placing of the Communion table as it now stands and railing it in".³⁷

Det uddybes ikke, hvad sognebørnenes specifikke anke mod nadverbordets placering er, eller hvor stor en del af menigheden der i sin tid stod bag petitionen til House of Commons, men modstanden har altså været betydelig nok til, at sagen er endt i parlamentet. Uanset hvad sognebørnenes utilfredshed skyldtes, gør modpetitionen det tydeligt, at de lokale rådmænd i højere grad har taget nadverbordets nye placering til sig:

We further certify that it stands now much better than before for edifying the communicants, and for avoiding profane usage of it

34 Alexandra Walsham, "The Parochial Roots of Laudianism Revisited: Catholics, Anti-Calvinists and 'Parish Anglicans' in Early Stuart England", *Journal of Ecclesiastical History* 49, nr. 4 (1998): 623-30; Sylvia Watts, "The Impact of Laudianism on the Parish: The Evidence of Staffordshire and North Shropshire", *Midland History* 33, nr. 1 (2008): 21-23.

35 John Reeks, "'Fair Persuasions'? The Implementation of Laudian Altar Policy in the Diocese of Bath and Wells", *Reformation* 23, nr. 2 (2018): 176-7.

36 Fincham og Tyacke, *Altars Restored*, 180.

37 *State Papers* 17, Vol. CCCCLXX (31. okt.), 204.

by boys and others in sermon time in sitting under it, playing or sleeping, and standing leaning the elbows on it in most irreverent manner whilst prating, to the offence of the congregation, which inconveniences will hardly be reformed if the table be replaced in its old place.³⁸

Mens rådmændene starter med at påpege hensynet til, at nadverbordets placering skal være praktisk i forhold til nadverens udførelse, er deres primære fokus altså på at undgå profanering af nadverbordet. Mens modstanden mod Titleys flytning af nadverbordet i 1627 blandt andet kom fra byens rådmænd, lader det altså til, at rådmændene i hvert fald i nogen grad har taget synet på nadverbordet som en særligt hellig genstand til sig i 1640, og at det snarere er blandt de øvrige sognebørn, at der fortsat hersker blandede holdninger til nadverbordets placering i østenden af koret.

I juni 1641 tog otte sognebørn sagen i egen hånd i St. Saviour's sogn i London-bydelen Southwark. De otte mænd trængte ind i kirken og fjernede alterskranken, "in an insolent and tumultuous Manner,"³⁹ som det hed

38 Ibid., 204.

39 "House of Lords Journal: 17 June 1641", i *Journal of the House of Lords: Volume 4, 1629- 42* (1767-1830), 277.

i den petition, de øvrige sognebørn indgav mod de otte mænd.

En mulighed er, at sognebørnene i almindelighed havde taget alterskranken til sig og var utilfredse over, at den blev fjernet. Formuleringen i registreringen af petitionen tyder imidlertid på, at det snarere er mændenes indtrængen i kirken og deres lemfældige omgang med kirkens inventar, der er faldet de øvrige sognebørn for brystet, uanset deres holdning til nadverbordets placering og alterskranken i sig selv.

Parlamentets afgørelse i St. Saviour's-sagen er interessant, idet den udtrykker en opfattelse af alterskranken som en praksis med præcedens i Elizabeth og James' regeringstid:

Thereupon it is Ordered, That new Rails shall be forthwith set up (by the Appointment of the Church-wardens of the said Parish) about the Communion-table in the same Manner as they have been for the Space of Fifty Years last past, but not as they were for Four or Five Years last past.⁴⁰

Her sondres mellem den laudianske alterskranke, der indeslutter nadverbordet i korets østende og så en acceptabel, traditionel

40 Ibid., 277.

indhegning af nadverbordet placeret ”table-wise” i midten af koret, en sondring der også ses andre steder.⁴¹

Det er ikke sikkert, at kirken i St. Saviour’s har haft et indhegnet nadverbord før 1630’erne, og det er svært at sige, om afgørelsen afspejler ønsket om at vende tilbage til traditionelle, før-laudianske praksisser eller snarere er et forsøg på at finde et kompromis, der kunne rumme alterskranken, der ikke blev beordret fjernet på landsplan før september 1641, samtidig med at nadverbordet kunne forlade den altervendte placering i østenden af kirken.⁴²

Kildematerialet fra Grantham og Southwark tyder alt i alt på, at den laudianske vision om et indhegnet nadverbord i korets østende var blevet implementeret i praksis i disse sogne og i Grantham endda før Lauds officielle formulering af politikken. I Southwark fandt urolighederne sted umiddelbart efter, parlamentet havde påbegyndt afviklingen af de laudianske reformer, og det er muligt, at de anklagede sognebørns handlinger var resultat af flere års frustrationer med de lau-

dianske reformer. Set i dette lys er de øvrige sognebørns klage og parlamentets svar interessante, idet de vidner om, at både indførelsen og afviklingen af de laudianske reformer var en kompleks proces, hvor mange forskellige holdninger gjorde sig gældende. Dette understreges yderligere af sagen fra Grantham, hvor nadverbordet vedblev at være kilde til konflikt både før og efter, alterpolitikken blev formuleret officielt.

Konklusion

Udformningen såvel som implementeringen af den laudianske alterpolitik var en kompleks proces, der var formet af forskellige aktører og holdninger.

I den officielle formulering af politikken afspejles opfattelsen af nadverbordet som et særligt helligt sted af det fremtrædende fokus på uniformitet, orden og ærbødighed. På sogneniveau synes alterpolitikken, selv de steder hvor den blev implementeret i praksis relativt tidligt, at have fremkaldt blandede reaktioner. Nogle steder, som i Grantham, var nadverbordet løbende udgangspunkt for lokale konflikter fra politikkens implementering til dens ophævelse. Andre steder, som i Southwark, var et fåtal villige til at handle på deres utilfredshed, men tilsyneladende først efter den officielle ophævelse af alterpolitikens centrale punkt, den altervendte

41 Judith Maltby, *Prayer Book and People in Elizabethan and Early Stuart England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 122.

42 Fincham & Tyacke, *Altars Restored*, 275-277

placering af nadverbordet.

Alt i alt kan en materielt og rumligt orienteret tilgang til den laudianske alterpolitik bidrage til at forstå politikken på dens egne præmisser og ikke defineret ud fra et teologisk funderet modsætningsforhold til en rivaliserende gruppering. Med dette udgangspunkt kan laudianismen ses som en flersidig bevægelse, hvis tilbagevenden til en stærkere opfattelse af kirken som et helligt rum, og det deraf følgende fokus på forskønnelse og uniformitet var kontroversielt, idet det udgjorde et opgør med centrale aspekter af den forudgående udvikling under tidligere regenter.

Nok blev nadverbordets placering i korets østende omgivet af en alterskranke skrevet ind i en ny kirkelov i 1940, men loven blev få måneder senere erklæret ulovlig af parlamentet, der blev indkaldt i november 1640. Allerede i sommeren 1640 var soldater og lokale puritanere begyndt at fjerne og ødelægge særligt alterskranke i det østlige England. Med parlamentets officielle forkastelse af kirkeloven og fængsling af Laud for højforræderi i december 1640 var grunden lagt for en omfattende tilbagerulning af de laudianske reformer, herunder andre og nad-

verborde i østenden af kirkerne.⁴³

Laud blev henrettet i 1645, og da Charles led samme skæbne i 1649, var der kun få synlige spor af de laudianske reformer tilbage. Opgøret med de laudianske reformer skete sideløbende med afskaffelsen af episkopatet, og laudianismen influerede de tilbageværende støtter af episkopatet frem mod 1660, hvor det episkopale system blev restaureret sammen med monarkiet.⁴⁴ De laudianske reformer, herunder opfattelsen af kirken som et helligt rum og andre i østenden af koret omgivet af alterskranke, der havde skabt omfattende kontrovers i 1630'erne, skulle altså vise sig at spille en væsentlig rolle i udformningen af det engelske kirkerum efter Restaurationen.⁴⁵ De komplekse problemstillinger der kom til udtryk i 1630'ernes alterpolitik, var altså langt fra afklarede ved borgerkrigens udbrud og kom til at præge engelsk kirkeliv længe efter William Lauds død.

43 Ibid., 274-75

44 Ibid., 274.

45 Ibid., 305.

Det' Passé

af Ditte Jørgensen, tidligere chefredaktør på Passé

Det sidste af min tid i Passé blev mærket og markeret af Covid19 og satte et undervældende punktum for en ellers vidunderlig tid i redaktionen. Redaktionsmøder over Zoom afløste samværet, og processen blev præget mere af arbejdet end af sammenholdet. Fordi studiemiljøet var sat på pause, fredagsbarerne tørlagt og Helga lagt øde hen, var mange af foreningerne pludselig uden arvtagere, og som pandemien rullede videre, rullede flere kandidater ud fra universitetet.

Det er nu engang i studiemiljøet og dets foreningers natur, at ingen kan sidde despotisk på magten længere end det tager at fuldføre en kandidat. Det betyder også, at der hele tiden strømmer friskt blod gennem årerne, og at foreningerne udvikler sig i rivende hast med de nye medlemmer der kommer med.

Man fristes hele tiden til at sørge over tabet af den gamle garde, der opretholdte den gældende ro og orden, men som andægtigt træder til side fordi deres tid er oprundet. Nyt blod, nye kræfter. Det strider næsten mod kernen i historiefaget, hvor vi fordyber os i fortiden og lader den diktere fem år af vores liv. Men alting forandres, definition forhindrer forandring, og derfor lærer vi at leve med den. Tiden er nu engang en lineær instans.

Hvordan man tackler det vakuum, som opstår, når de skuldrer, man tidligere har stået på, forsvinder, er op til hvordan, man er blevet forberedt på deres forsvinden. Jeg håber, at vores arvtagere føler, at de blev klædt på til at overtage hvervet som redaktører, og at de vil bære det frem, men også lægge det fra sig når tiden kommer. Passé, som alle andre studieforeninger, er en øvelse i overdragelse: at give det videre bedre end man fandt det, måske; at sørge for at der er noget at overlevere endda.

Ingen foreningen burde have én person som den bærende søjle.

Passé overlevede Corona på trods af og ikke fordi, at vi havde gamle kræfter, som kunne bære tidsskriftet i sikker havn, men fordi at der var nye kræfter til at gøre det. Mit håb er, at der altid vil være nogen til at overtage, når man er klar til at lade universitet og dets miljø være Passé.

The Wilde Imperialism

af Frederikke Skov Smørum

I denne artikel vil jeg kigge nærmere på Oscar Wildes eneste roman, *The Picture of Dorian Gray*, men også hvordan denne gotiske roman gemmer på mere end en ung mand, hvis sjæl fordærves, og hvordan den irske Oscar Wilde brugte den som en kritik af Det Britiske Imperium. Men inden vi når så langt, synes jeg, det er vigtigt, at vi lige introducerer manden bag bogen.

Hvem var Oscar Wilde?

Oscar Wilde var en irsk forfatter, der levede fra 1854 til 1900, hvor han døde i Paris af meningitis. Hans mest berømte værker inkluderer teaterstykket *The Importance of Being Earnest* og *The Picture of Dorian Gray*, som jeg vil fortælle mere om senere. Oscar Wilde var en meget kontroversiel figur i England, da han levede. Han talte åbent negativt om Det Britiske Imperium og dets imperialisme, ligesom hans værker var en del af kunstbevægelsen æsteticisme. Denne bevægelse var utroligt ildeset i de fine victorianske cirkler, og de her to ting vil jeg komme nærmere ind på senere. Alt dette kulminerede i 1895, hvor Oscar Wilde blev smidt i fængsel for, hvad man dengang kaldte ”gross indecency”. Dette betød, at han havde haft et seksuelt forhold til en mand, hvilket på dette tidspunkt var en meget ildeset forbrydelse.

104

Wildes irske rødder

Wilde blev født i Irland kort efter den irske hungersnød, der varede indtil 1852. Irland var på dette tidspunkt en del af Det Britiske Imperium under den engelske dronning Victoria. Hungersnøden varede i flere år og endte med at koste omkring en million irere livet og fik en million irere mere til at udvandre, blandt andet til USA. Englands håndtering af hungersnøden mødte stor kritik i Irland, da englænderne havde en meget laissez-faire-attitude omkring problemet; de ønskede i høj grad, at irerne selv tog sig af problemet.

Fordi hungersnøden kostede så mange mennesker livet, og den engelske regering ikke gjorde noget, diskuteres det også, hvorvidt den kan kategoriseres som et folkemord. Hungersnøden kickstartede en bølge af an-

Oscar Wilde, 1882. Kilde: Wikimedia Commons).

ti-imperialistiske og nationalistiske følelser i Irland, der ville få en kæmpe indflydelse på Oscar Wilde og hans generation af forfattere. Wildes egen mor skrev flere kritiske essays om den engelske regerings håndtering af hungersnøden, og det kan derfor også antages, at han i den grad har fået anti-imperialismen ind med modermælken. Vi ved i hvert fald, at det var noget, der fyldte meget hos ham, da han bl.a. på en rejse til USA udtalte, at han var ”ikke englænder, men irer og det var noget ganske andet.” Men selvom Wilde stod ved sine irske rødder, havde han også et ønske om at være en del af den engelske elite. Han spiste på de fineste restauranter og havde et forhold til sønnen af en engelsk markis, som er en af de fornemste titler i England. Og alligevel udfordrede han de victorianske konventioner ved blandt andet at klæde sig flamboyant, have forhold med mænd og ved at skrive i en stil, der ikke var en del af den accepterede victorianske standard.

Æsteticismen og den gotiske roman

En anden vigtig del af Oscar Wildes forhold til Det Britiske Imperium afspejles i hans færden inden for den æstetiske bevægelse. Den æstetiske bevægelse satte større fokus på det æstetiske aspekt – deraf navnet – af kunst, litteratur og musik. Kunst skulle være for kunstens skyld. Dette stod i skarp kon-

trast til den victorianske kunst og litteratur, der ofte havde det formål, at det skulle belære læseren eller beskueren. Et eksempel på dette kunne være Charles Dickens’ juleklassiker *A Christmas Carol*, hvor den grådige Ebenezer Scrooge sammen med læseren lærer at være mindre grådig og dele ud af sin overflod.

Man kan også kigge på vores tid, hvor man er begyndt at analysere ældre film, bøger og andre former for kunst ud fra hvilket moralske eksempler, de forsøger at fremme. De standarder har ændret sig voldsomt, hvorfor der ofte kastes kritik efter ældre værker. Et kendt eksempel er filmen *Love Actually*, og særligt historien med premierministeren, der starter et forhold med en af sine ansatte, som han samtidig kalder tyk – uden at hun er det. Selvom mange kritiserer filmen på grund af den historie, er der også mange, der siger ”pyt med det, det er stadig en god film, lad os nyde den for det, den er”, og det er det, der er præmissen for æsteticismen.

Æsteticismens tilhængere blev ofte kritiseret for at være overfladiske og narcissistiske, særligt fordi æsteticismens værker ofte omhandlede emner, der ikke var anset som værende anstændige i det victorianske samfund. Selvom kunst skulle nydes for kunstens skyld, var æsteticisme ikke en apolitisk

bevægelse; dens forfattere støttede oftere politik, der gik imod det victorianske England. Dette inkluderede Oscar Wilde, som støttede socialistisk politik og kritiserede imperiet. Noget som kommer til syne i *The Picture of Dorian Gray* fra 1890.

The Picture of Dorian Gray

The Picture of Dorian Gray handler om den unge aristokrat Dorian Gray, der, mens han får malet sit portræt af kunstneren Basil Hallward, bliver introduceret for den hedonistiske livsstil af Lord Henry Wotton. Den hedonistiske livsstil handler om, at det er nydelse, der er det vigtigste i livet, og det er ikke nydelse om fem år i form af en god opsparing, men her og nu. Har du lyst til et glas vin, så tager du et glas vin, har du lyst til andre ting, jeg ikke vil uddybe her, så gør du det, og du tænker ikke på de mulige konsekvenser, for det er lige meget. Det der er vigtigt, er at du har det godt lige nu. Samtidig roser Henry Wotton også Dorians udseende i en sådan grad, at Dorian begynder at tro, at han kommer til at miste sin værdi, når han ikke længere er ung og smuk, og han ønsker derfor, at det er hans portræt, der vil ældes i stedet for ham. Dog skal man passe på med, hvad man ønsker sig, for det der sker, er, at portrættet i stedet begynder at reflektere Dorians sjæl. Jo værre han opfører sig, desto grimmere bliver portrættet. Samti-

dig bliver han forelsket i en skuespillerinde, men når hun holder op med at kunne spille ordentligt skuespil, vælger Dorian at slå op med hende, hvilket knuser hendes hjerte og får hende til at begå selvmord. Dorian opdager, at hans portræt begynder at vise en grimmere version af ham selv, og han låser det inde, mens han kaster sig ud i en verden af moralsk fordærv.

18 år senere konfronterer maleriets kunstner, Basil, Dorian med hans livsstil, og Dorian viser ham portrættet, der nu er så afskyeligt, at Basil kun kan genkende sin egen underskrift. Da Basil beder Dorian om at ændre adfærd, bliver Dorian så vred, at han dræber Basil. Basils død kommer dog ikke til at være det eneste Dorian har på sin samvittighed, og han forsøger senere at ændre adfærd, men han indser, at han kun gør det for at gøre portrættet flot igen, og at det dermed ikke handler om at blive et bedre menneske. I sin vrede stikker Dorian en kniv ind i portrættet for at ødelægge det, hvilket ender med at dræbe Dorian selv. Da tjenestefolkene opdager Dorian, er portrættet igen smukt, mens Dorian er blevet så hæslig, at hans lig kun kan genkendes på de ringe, han bærer. Så hvordan spiller alt det her ind i æsteticisme og som kommentar på imperialism?

Karaktererne i denne roman skal ses som symboler for Det Britiske Imperium. Jagten på imperiet og koloniseringen kan i romanen ses som ideen om den ideelle skønhed eller æstetik, der fjerner det grimme eller det andet, som er de kulturer, briterne koloniserer. Hvis vi går tilbage til Irland, kan man genkende den her ide, i hvert fald hvis man ser det fra en irlænders perspektiv. For englænderne er det jo vildt fedt, at de har det her enorme imperium, men de hjælper ikke, når der er behov for det. For dem handler det kun om den prestige, de får ud af at have det her enorme rige, og det ser fedt ud overfor omverdenen, men der er ingen hjælp til de koloniserede lande, når de har behov for det. Når Irlands befolkning sulter, ignorerer England dem. Den kritik kan også ses i flere af karaktererne i romanen, særligt karaktererne Lord Henry Wotton, Basil Hallward og Dorian Gray.

Lad os begynde med at snakke om Henry Wotton. I romanen er hans eneste karaktertræk hans hedonistiske livsstil, der har en negativ indflydelse på Dorian. Det bliver så overdrevet, at det kun kan betegnes som satire på den engelske overklasse, deres livsstil og imperiets koloniseringsprojekt. Det er kun gavnligt for England selv, når de koloniserer, ligesom Henry Wottons livsstil kun er gavnlig for ham selv.

Den anden karakter, jeg vil fremhæve, er maleren Basil Hallward, eller rettere sagt hans billede. Det er hans portræt af Dorian Gray, der danner rammen for historien via dets evne til at reflektere Dorians sjæl, hvilket for Wilde var et symbol på imperiets fald. England havde længe inden Oscar Wildes tid haft kolonier rundt omkring i verden, men under dronning Victoria begyndte englænderne i højere grad at fokusere på at civilisere "de vilde" indfødte, hvilket eksemplificeres i Rudyard Kiplings digt *The White Man's Burden*, hvor Kipling beskriver det som værende den hvide mands ansvar ("burden") at skulle civilisere de uciviliserede sorte. Koloniseringen fokuserer på ødelæggelsen af andre landes kulturer og traditioner for, at de kan blive lige så "civiliserede" som englænderne selv. Hvis Henry Wotton med andre ord er den gamle elite, er Dorian Gray den nye unge generation, der forpurres af og bliver værre end dem, der kom før. Henry Wotton lever kun for sin egen nydelse, men vi hører aldrig, at han skulle have været årsagen til flere menneskers død.

Men brugen af maleriet som ramme for historien fører også romanen ind under den gotiske genre, der var udpræget i 1800-tallet, hvor andre kendte gotiske romaner inkluderer *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* af Robert Louis Stevenson, *Dracula* af Bram Stoker og

Frankenstein af Mary Wollstonecraft Shelley. Et gotisk genretæk, der går igen i dem alle, er den her ide om *otherness* eller det andet. I *Frankenstein* er dette træk repræsenteret af monsteret og i *The Picture of Dorian Gray* af Dorian's portræt, der afspejler hans sjæl. Som vi jo allerede har etableret, bliver hans sjæl grimmere og grimmere, jo mere han kaster sig ind i den hedonistiske livsstil. Han bliver mere og mere egoistisk, og hans overflod og udskejelser bliver vildere og vildere. Dorian må til sidst i romanen kæmpe en kamp mod den her *otherness*, som han ender med at tabe, da han ikke formår at ændre sig til det bedre. I stedet mister han livet i sit forsøg på at ødelægge maleriet. Han forsøger at ændre adfærd, men må til sidst give op, da han indser, at han ikke gør det af de rigtige årsager, og ved at ødelægge maleriet dræber han sig selv, mens maleriet stadig står tilbage.

Ideen om det andet er ikke noget, som man kun ser i gotiske romaner, men også en del af den retorik, der ofte er blevet brugt omkring andre kulturer og etniciteter. Dermed kan romanens andet, portrættet, ses som en metafor for de etniciteter og kulturer, som England koloniserer og må kæmpe imod, når de handler ud fra deres egne behov og ønsker, og kigger man i romanerne, er det ikke England, der vinder, men det andet,

som i denne roman også udstiller Dorian – og dermed Englands – dårlige sider, som Oscar Wilde selv gør i hans kritik af Det Britiske Imperium.

Konklusion

Oscar Wilde skrev sin eneste roman, *The Picture of Dorian Gray*, som en kritik af Det Britiske Imperium, der i den victorianske tid koloniserede store dele verden, herunder Wildes eget hjemland, Irland. Wilde brugte virkemidler fra den gotiske genre som f.eks. ideen om *otherness*, der samtidig var en del af retorikken vedrørende de indfødte i koloniserede lande. Det ”andet” i romanen er portrættet af hovedpersonen Dorian Gray, som afspejler Dorian's sjæl, der i løbet af historien bliver grimmere og grimmere. Karaktererne i romanen skal også ses i lyset af koloniseringen, hvor Henry Wotton repræsenterer den gamle elite, der forpurrer den yngre generation, der i romanen er repræsenteret af Dorian Gray. Dermed kan spejlet ses som en refleksion af Det Britiske Imperium, hvor jo mere kolonisatorerne forsøger at civilisere de indfødte, jo grimmere bliver projektet.

Forfatter til ny roman om Louis Pio: “Det er i de små mellemrum, historien findes”

af Asger Just Hansen, Ida Kaae Antonisen og Sara Bazi

Kristian Himmelstrups roman *Pio*, nomineret til DRs Romanpris 2023, sætter den danske arbejderbevægelses mest velkendte skikkelse i nyt lys. Tidsskriftet *Passé* har mødt forfatteren til en snak om at vælte et koryfæ, *rabbit holes*, og vejen fra biografiskrivning og firskåret historisk kildemateriale til et fiktivt univers med runde karakterer.

“Hvad syntes du?” udbryder Kristian Himmelstrup med forventningsfulde øjne, da vi spørger ind til valget om at lade den ellers indadskuende skrivestil afbrydes af store, generelle narrativer om den historiske udvikling.

Han har introduceret sin nye roman *Pio*, som i år blev nomineret til DRs romanpris, adskillige steder. Den anlægger en ny vinkel på den danske socialist, og belyser den del af hans liv, der blev tilbragt i USA i tiden efter Slaget på Fælled. Udover *Pio* er Himmelstrup også kendt for sin biografi om forfatteren J.P. Jacobsen, hvor han kort stiftede bekendtskab med Pio, og han har derfor beskæftiget sig både med fiktions- og fag-

litteratur fra det moderne gennembrud. En dualitet, ler han, der sørger for, at han både “fodrer nørden og forfatteren.”

Himmelstrup starter sin roman med at skrive om regn. I de introducerende og vigtige første sider af historien står Pio og kigger på regndråber der løber ned af fængelsvinduet i Vridsløselille. Slaget på Fælled, den mest berømte begivenhed i Pios liv, er allerede elegant sprunget over. Om valget af den kunstneriske indledning, uddyber han, at “det er meningen, at det skal være sådan en smule ironisk. En smule *tongue-in-cheek*, håndholdt historie. Men det er klart, at det er lidt af et sats når det ligger lige i starten, og man alligevel skal igennem de syv sider

før man kommer hen til den egentlige roman.” Som læser er det her, man vil kunne mærke, at dette ikke er samme biografiske genre, som biografien om J.P. Jacobsen er skrevet i. Endnu mere vil man som læser af *Pio* blive overrasket over, at så lidt rampe-lys bliver givet arbejderoprøret, der ellers er centralt for vores syn på Pio i dag.

Men for Himmelstrup er det netop de ubestemte dele af historien, der kan være tankevækkende at dvæle ved. For han havde ingen forventninger om, hvem Pio var som individ, og netop dét gjorde ham til en spændende figur at dykke ned i. “Der er en kanoniseret historie: ‘således startede socialismen og så kom han i fængsel...’”, fortæller Himmelstrup med et træk på skuldrene, “så jeg havde altså ikke et billede af ham som person.”

I forsøget på at besvare spørgsmålet om, hvem den uretfærdigt fængslede socialist, der blev bestukket til at forlade København i 1877, egentlig var, opdagede Himmelstrup, hvad han selv kalder ‘brækker i historien’ - komplekse nuancer af Pio, som ikke har set dagens lys andre steder: ”Der er jo sådan nogle brækker i historien, og jeg tror det var det der triggede mig - altså hvem var de her personer egentlig?”

Himmelstrup fortæller os, at nogle af de ting, der overraskede ham, blandt andet var Pios konstante opportunisme, en underliggende erobrertrang og hans racistiske udsagn - alle sammen dele af hans person, der gør ham til en del af det 19. århundredes USA og Danmark, men som vi ikke herhjemme berører i fortællingen om Pio. “Og jeg ville ikke sige at jeg forstår ham helt endnu med den der energi, han har,” nikker han tankefuldt.

Et andet stort spørgsmål, som Himmelstrup sad med, da han arbejdede med romanen, var, hvordan man kan gøre en historisk karakter og hans samtid håndgribelig og nær. For hvordan kan man, med et ofte uundgåeligt smalt og ydmygt kildemateriale, beskrive en historisk persons følelsesliv tilstrækkeligt, og derved bringe vedkommende til live efter, de har været stivnet i historien?

“Pio, for mig, var ikke en person - han var sådan et *begreb*,” pointerer Himmelstrup, og understreger her, hvordan netop Pio var en kompleks karakter at skulle beskrive. Han tilskrives i dag en identitet, der kan virke som hugget i sten på grund af hans kulturelle betydning for arbejderbevægelsen, der gør at vi helt undlader eller blot glemmer at tænke over ham som individ, der “jo har en menneskelig historie - og en tragisk historie.”

Men denne mangel på emotionel dybde i kildematerialet var ikke noget, Himmelstrup lod sig slå ud af. Tværtimod fortæller han med et glimt i øjet, at det først er hér, historien rigtigt begynder at eksistere for ham: “jeg synes, at det altid er i de små mellemrum, historien findes. Når der er et lille hul i viden, så kan man ikke lade være med at tænke videre,” smiler han.

Alt dette bidrog til en masse opdagelser om, hvem Pio i virkeligheden var, både som historisk figur og individ, når man løfter i kanten på bagtæppet af den socialistiske aktivisme, der i dag pryder hans eftermæle.

Noget af det, som Himmelstrup fik størst nydelse ud af i arbejdet med bogen, var afdekningen af Pio selv, og den desillusion og dobbelthed, som prægede mandens liv og personlighed. Pios historie var ikke lykkelig, men bestod derimod af utallige tilbageslag som for eksempel hans mangeårige fængsling, hans ødelagte forhold til arbejderbevægelsen og hans fejlslagne initiativer i USA. Men på trods af hans fejlslagne initiativer og hans delvist selvdestruktive adfærd besad Pio samtidig en standhaftighed og selvbenægtelse, der gjorde ham i stand til at rejse sig for hvert fald, han tog. En klassisk comeback-historie med et twist. Det var dog også en selvbenægtelse, der gjaldt Pios

handling, og som mudrer billedet af en socialistisk forkæmper. Som Himmelstrup selv argumenterer: “Hvordan kan man (Pio, red.) sige, at man laver en socialistisk koloni, når man sælger huse i Florida? Hvordan kan man sige, man er socialist, når man samtidig skriver til Tietgen derhjemme og prøver at sælge en havn til flere millioner?”. Denne selvmodsigelse danner den tematiske grundsten for historien. Henrik Ibsen udtalte engang, at hvis man tager livsløgnen fra et menneske, så dør det, og Himmelstrup er heller ikke sen til at erklære, at Pio langt hen ad vejen selv levede på en sådan livsløgn. Historien om Pio er på mange måder historien om en mand, der aldrig helt levede op til de idealer, han selv troede på.

På grund af den centrale plads, som Pio traditionelt har haft i dansk socialistisk historie, kunne man tro, at et mindre flatterende portræt af ham ville vække modstand blandt visse dele af befolkningen. Men ifølge Himmelstrup har reaktionerne på hans bog været overraskende tamme indtil nu: “Det fede er, at folk har glemt deres historie, så der er ikke den resonansbund at spille op imod, som jeg havde troet. Jeg havde forventet, at der var nogle gamle kommunister, der ville sige ‘Hvad, det kan man da ikke!’, men jeg er mere kommet ud for, ‘Pio, hvem er det?’”. Den hidtil manglende reaktion fra dansker-

ne kan bekræfte Himmelstrups beskrivelse af Pio som en ”stivnet” historiefigur. Han har over tid bevæget sig tættere på rollen som fjernt koryfæ og symbol snarere end som komplekst historisk menneske.

Med tanke på, at Himmelstrup tidligere har produceret en biografi af J. P. Jacobsen, kan vi undervejs i samtalen ikke lade være med at spørge, hvorfor han netop har valgt at afdække Pios historie gennem en historisk roman, og om det kunne skyldes mangel på kildemateriale. Mængden af kildemateriale var ifølge Himmelstrup ikke noget problem, da Pio var en produktiv skribent. En fremtrædende begivenhed i Pios liv, retssagen mod ham efter Slaget på Fælleden, var ligeledes grundigt dokumenteret. Når Himmelstrup har valgt at fortælle Pios liv i fiktiv form, skyldes det dog stadig kildematerialet, snarere sagt kildernes indhold: ”Modsat J.P. Jacobsen, som jeg virkelig bare syntes var godt selskab, fordi han sprogligt er så stor, var der det med Pio, at jeg næsten ikke kunne hans artikler og den der agitatoriske stil. Det kunne jeg ikke rigtigt håndtere.” Himmelstrup havde også planlagt at inddrage visse af Pios tekster i fortællingen, men opgav ideen. Citaterne var for kedelige og uinteressante. Himmelstrups valg af genre kan dermed ses som en refleksion over de modsætninger og de prioriteringer, der ind-

går i valget mellem fakta eller fiktion. Skal det være sagligt og henvisende, eller skal det være underholdende? For Himmelstrup var der ikke nogen tvivl om, at han ville skrive en bog om Pio. Dertil var hans historie fyldt med for meget farve og indhold. Når han i sidste ende valgte den historiske roman som genre, var det for nemmere at kunne prioritere Pios farverige dele uden at være tvunget til også at behandle de mere tørre og uinteressante aspekter af ham.

Da vi undervejs i samtalen bevæger os over Pios tid i USA, kan Himmelstrup heller ikke lade være med at reflektere over det historiske perspektiv som koncept. For Himmelstrup er vores syn på sandheden i høj grad præget af vores perspektiv, og Pios eftermæle i Danmark såvel som i USA er ifølge ham et tydeligt eksempel på dette. Da han fortæller om den amerikanske by White City, som Pio grundlagde, nævner han et lokalmuseum, hvor Pios fortid i Danmark kun var omtalt i en lille bisætning: ”Hvad jeg synes var sjovt, var det der med, hvor er sandheden? I USA er han en pioner, der grundlagde en by, og i øvrigt har en lille forhistorie, og i Danmark er han pioner for arbejderbevægelsen.” Himmelstrup berører hermed også den belysning af Pios tid i USA, der var et af forfatterens mest fremtrædende mål med bogen. Selvom Pio i Danmark primært huskes for

hans tid i den tidlige socialistbevægelse, så påpeger Himmelstrup eksempelvis, at Pio faktisk tilbragte det meste af sit voksenliv i USA. Ved også at dvæle ved dette senere og oversete kapitel af Pios liv er Himmelstrups roman ikke kun med til nuancere Pio som historisk person, men også til at belyse forholdet til ham alt efter, hvor man er.

Spørgsmålet om, “hvor sandheden er”, er i den grad aktuelt, når historien bliver til fiktion. Ligesom i en historisk undersøgelse, former til- og fravalg den version af fortiden, der kommer til syne for læseren. Himmelstrup understreger imidlertid en vigtig forskel i processen: når det kommer til fiktion, er der nogle ting, der må udelades af hensyn til narrativet, selv hvis de kan belyses ud fra det tilgængelige kildemateriale. “Jeg har skrevet meget tættere på hans liv i nogle første versioner, og det har jeg måttet skære fra, fordi bogen skulle fungere,” forklarer Himmelstrup.

At nogle detaljer er skåret fra i det endelige værk, betyder imidlertid ikke, at der er blevet skortet på research. Himmelstrup understreger, at det er toppen af et stort isbjerg af viden, der er med i romanen, “fordi man kan mærke, at hvis man skriver med det yderste af, hvad man ved, så kommer usikkerheden ind i teksten.” Himmelstrup

beskriver da også en situation mangt en historiestuderende har mødt under opgaveskrivningen: “Nogle gange føles det bare virkelig åndssvagt, men det kender I jo, så sidder man og skal bruge en ledsætning, og så bruger man en eftermiddag på at researche, fordi man ryger ned i alle mulige *rabbit holes*. Der tror jeg, jeg er så nørdet, at jeg ikke bare kan skrive løs og tænke, at sådan var det nok.”

Vi kan godt regne med at høre mere fra Kristian Himmelstrup i fremtiden. Han har allerede gang i endnu et biografisk projekt, og så har han endnu et romanprojekt i støbeskeen - også med udgangspunkt i det moderne gennembrud. Himmelstrup er nemlig slet ikke færdig med den verden, Louis Pio og J.P. Jacobsen levede i: Jeg synes, det er en af de mest spændende perioder i danmarkshistorien, altså der sker det hele på en gang.” Og med Himmelstrups ord bliver det sandsynligvis netop en “roman-roman” frem for en historisk roman: “det kunne være sjovt at give slip på alt det der netop med at blive nødt til at vide alt muligt. Men at give sig friere tøjler, at fortælle historien i en roman. Så vi kan snakkes ved om seks år,” smiler Himmelstrup; det tog forfatteren samlet set seks år at færdiggøre *Pio*.

Hvad skal læseren i det 21. århundrede så

med en bog, der ikke kun belyser, men også til dels dekonstruerer en central historisk skikkelse? For Himmelstrup handler det til dels om, at sætte ting i perspektiv, vi i dag tager som en selvfølge: "Mange af de ting vi tager for givet, er der nogen, der har kæmpet for og tabt tænder for, og det synes jeg, er vigtigt," siger han, med henvisning til Louis Pios tænder, der (som det grafisk beskrives i romanen) led under hans ophold i fængslet.

Romanen skal imidlertid ingenlunde ses som en hagiografi; Himmelstrups roman gør netop symbolet Louis Pio til kød og blod ved at pille ham godt og grundigt ned af piedestalen. Som Himmelstrup selv siger om Pio: "Han er hele tiden dobbelt. Han er et menneske på godt og ondt. Altså, han er ikke bare en stivnet historisk figur, der står totalt uden for tiden. Han er også liderlig og nederdrægtig som alle os andre. Og det er også befriende at se, synes jeg."

Passés kryds og tværs

Har du fulgt med?

af Sara Bazi

Vandret

1. Hvad forvarslede kalkmaleriet fra ca. 1400?
4. Hvilket engelsk ord oversættes til 'infirmity'?
7. Den rige klasse kaldtes for...
8. I 1641 fastsloges alterets placering i koret...
15. Hvornår brændte det andet Christiansborg?
17. Oscar Wildes etniske ophav
18. Hvem var autoriteten under "autoriteternes tid"?
19. Man ændrede på facaden, på skulpturerne og...

Lodret

1. Hvad kaldte man den milde varulv?
2. År mellem Pontoppidans tekst og symptomlisten
3. Den anden idealtipe for landbrugsoprør... (engelsk)
5. Et lands forbindelser skelner mellem krig og...
6. Perioden, med silke som primær produktionsvare?
9. Hvad anklages Laud for da han fængsles?
10. Historiker, der kritiserer Hobsbawns for nedgørelse
11. I On the Peace bliver de rige fremstillet som...
12. Demosthenes' fattige mand hed...
13. Verdensordenen ændrer sig fra unipolær til...
14. Oscar Wilde blev fortalt for hvilken bevægelse?
16. Mængden af tilgange i artiklen 'Skab overblik!'
19. Hvor mange år varede Den Engelske Borgerkrig?
20. Dorian Gray genkendes kun på hvilke smykker?

Send det rigtige svar ind til Tidsskriftet Passé på Facebook, Instagram eller Gmail og vær med i lodtrækningen om en præmie!

